

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**İSTANBUL'DA KONAK HAYATI VE KONAK MİMARİSİ
(SÂMİHA AYVERDİ'NİN İBRÂHİM EFENDİ KONAĞI KİTABI
ÜZERİNDEN MİMARİ OKUMALAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BERFU SERDAROĞLU

130201011

MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İBRAHİM NUMAN**

İSTANBUL 2016

TEZ ONAYI

FSMVÜ Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 130201011 numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Berfu SERDAROĞLU, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırlamış olduğu “**İSTANBUL'DA KONAK HAYATI VE KONAK MİMARİSİ (SÂMİHA AYVERDİ'NİN İBRÂHİM EFENDİ KONAĞI KİTABI ÜZERİNDEN MİMARİ OKUMALAR)**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile 04.01.2016 tarihinde savunmuş ve mezuniyeti hususunda enstitü için gerekli yeterlilikleri yerine getirmiştir.

Prof. Dr. M. Bülent ULUENGİN
FSMVÜ Mühendislik ve Fen Bilimleri
Enstitüsü Müdürü

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. İbrahim NUMAN**
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Jüri Üyeleri: **Yrd. Doç. Dr. Alidost ERTUĞRUL**
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nazende YILMAZ
Medipol Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Berfu SERDAROĞLU

ÖNSÖZ

Bundan yaklaşık yüz sene evvel İstanbul'da, yok olma sürecine girmesine rağmen tüm canlılığıyla konaklar yaşıyordu. Vardı demiyorum, yaşıyordu. Çünkü günümüzde ayakta kalabilmiş konaklar hala mevcut ancak bu konaklarda hayat yok. Apartmanların arasına sıkışmış ve nefes almaya çalışan bu yapıların hayatı, içinde yaşayan adetleri ve merasimleriyle vardı. Bizler konakları maalesef bu yönüyle tanıyamadığımız için sadece seyrediyoruz, beğeniyoruz, yeniden işlevlendiriyoruz. Ancak idrak edemiyoruz.

Sâmiha Ayverdi bizim görüp de idrak edemediğimiz bu konaklarda yok olan bir kültürü yaşadı. Yaşamakla kalmadı eserlerinde biz, genç nesiller için yaşattı. Geçmişe ışık tutacak tasvirleriyle idrak edemediğimiz bu yapıları ve içinde yaşanan hayatı hayal edebilmemiz için yardımcı oldu. Bu çalışmada Sâmiha Ayverdi'nin anlatımıyla konak hayatı ve konak mimarisi elden geldiğince anlatılmaya çalışıldı.

Tez konumu belirlememe yardımcı olan, bana konakları sevdiren ve bilgi birikimlerini her fırsatta paylaşmaya çalışan kıymetli hocam Prof. Dr. İbrahim Numan'a, elindeki belgeleri benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Alidost Ertuğrul hocama, yardımlarından dolayı Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'na ve desteklerini her zaman hissettiğim çok değerli aile fertlerime teşekkürlerimi sunarım.

Berfu SERDAROĞLU

İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	xii
ABSTRACT	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	1
1.2. Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi	1
2. GELENEKSEL TÜRK EVİ	4
2.1. Türk Evi Kavramı.....	4
2.2. Türk Evinin Tarihsel Süreci ve Gelişimi.....	8
2.3. Türk Evinin Plan Tipleri ve Özellikleri.....	21
2.3.1. Sofasız Plan Tipi.....	22
2.3.2. Dış Sofalı Plan Tipi	23
2.3.3. İç Sofalı Plan Tipi.....	25
2.3.4. Orta Sofalı Plan Tipi.....	26
2.4. Türk Evinin Mekânsal Özellikleri	29
2.5. Türk Evinin Mimari Elemanları	37
3. İSTANBUL KONAKLARI	45
3.1. Genel Özellikleri	45
3.2. Mekânsal Birimleri.....	51
4. SÂMİHA AYVERDİ’NİN İBRAHİM EFENDİ KONAĞI ESERİ ÜZERİNDEN MİMARİ OKUMALAR	62
4.1. Sâmiha Ayverdi’nin Anlayışıyla Türk Mahallesi	64
4.1.1. Mahalle İçinde İbrahim Efendi Konağı	68
4.2. İbrahim Efendi Konağı	73
4.2.1. Teşkilatı ve Teşrifatı	73
4.2.2. Mekânsal Özellikleri ve Birimleri	82
4.2.3. İç Mekânlar	87

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	93
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR

- A.Ş.:** Anonim Şirketi
b.: Baskı
Bkz.: Bakınız
c.: Cilt
s.: Sayfa
sy.: Sayı
TDK: Türk Dil Kurumu
vb.: Ve benzeri
y.: Yıl

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Çalışmanın Kapsam ve Yöntemini Belirten Şema	2
Şekil 2: Örnek Bir Türk Mahallesi	6
Şekil 3: Kat Planını Düzelten Çıkmalar	8
Şekil 4: Sokak Dokusunu Bozmayan Bir Ev	8
Şekil 5: Fatih Köşkü Planı	10
Şekil 6: Bursa Yeşil Cami, 1490	11
Şekil 7: Mudanya Halil Ağa Evi Kat Planı	12
Şekil 8: Sofa Cephesi	12
Şekil 9: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı	13
Şekil 10: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısının İç Mekanı	13
Şekil 11: Yeni Cami Hünkar Kasrı	13
Şekil 12: Bebek Kavafyan Evi	14
Şekil 13: Kavafyan Evi Cephesi	14
Şekil 14: Birgi Çakır Ağa Konağı Kat Planı	15
Şekil 15: Konağın Hayat Cephesi	15
Şekil 16: III. Osman Köşkünün Odasında Bulunan Barok Üslupta Bir Ocak	16
Şekil 17: Sadullah Paşa Yalısı Kat Planları	17
Şekil 18: Sadullah Paşa Yalısının Denizden Görünüşü	18
Şekil 19: Kadıköy’de Neoklasik Üslupta Bir Konak	20
Şekil 20: Art Nouveau Üsluplu Bir Ev	21
Şekil 21: Cephede Art Nouveau Süslemeler	21
Şekil 22: Sofasız Plan Tipleri	22
Şekil 23: Çin Çin Hikmet Evi	22
Şekil 24: Antakya’da Ahmet Kavukçu Evi	22
Şekil 25: Dış Sofalı Plan Tipleri	23
Şekil 26: 19. Yüzyıldan Kalma Bir Ev	24
Şekil 27: Yenişehir Şemaki Evi	24
Şekil 28: Türk Evinde Oda ve Sofa arasındaki İlişki	24
Şekil 29: Çadırlar Arasında Bulunan Ortak Alan	24
Şekil 30: İç Sofalı Plan Tipleri	25

Şekil 31: Keçiören’de Bulunan Bir Ev	25
Şekil 32: Kanlıca’da Vecihi Paşa Yalısı	25
Şekil 33: Orta Sofalı Plan Tipleri	26
Şekil 34: Bebek’te Kavafyan Evi	27
Şekil 35: Kanlıca Mısırlı Prensens Rukiye Yalısı	27
Şekil 36: Sadullah Paşa Yalısının Birinci Katında Bulunan Oval Sofa	28
Şekil 37: Çırağan Sarayı Kat Planı	29
Şekil 38: Oda İçerisinde Çeşitli Kullanım Biçimleri.....	30
Şekil 39: Oda ve Çadır Arasındaki Kullanım Benzerlikleri	31
Şekil 40: Seki altından Odanın Görünüşü	32
Şekil 41: Direklik.....	32
Şekil 42: Odanın Yatay Düzlemde Kuruluş İlkesi	32
Şekil 43: Dış Sofalı Bir Evin Merdiveni.....	34
Şekil 44: 19. Yüzyılda Değişen Merdiven Tasarımı.....	34
Şekil 45: II. Abdülhamid’in Çalışma Odasındaki Mobilyalar.....	35
Şekil 46: Türk Evinde Odaların İşlevselliğini Kaybedip Farklılaşması	36
Şekil 47: Kapıların Dolapla Birlikte Çözümlemesi.....	37
Şekil 48: Kapı Pervazı	37
Şekil 49: Dolap, Kapı ve Raflarda Bulunan Panolar	38
Şekil 50: Kafes Arkasında İşlevlendirilen Kısım	39
Şekil 51: Dolap Üzerindeki Bölüm.....	39
Şekil 52: Lokma Parmaklıklar ve Pencere Kapakları Dizileri.....	40
Şekil 53: Aynalıkavak Kasrı Pencere	40
Şekil 54: Yalının Hareketli Cephesi	41
Şekil 55: Hareketli Pencere Kafesleri.....	42
Şekil 56: Kafesli Cumba	42
Şekil 57: III. Murad Köşkünde Ocak.....	43
Şekil 58: III. Selim Has Odasında Barok Üslupta Bir Ocak.....	43
Şekil 59: Osmaneli’nde Tavan Örneği	44
Şekil 60: Bir Baş Odanın Tavanı	44
Şekil 61: Süleymaniye’de Evler ve Konaklar.....	46
Şekil 62: İrili Ufaklı Evler	46

Şekil 63: Eğitici Yönüyle Konaklar.....	47
Şekil 64: Boğaziçi'nde Yeşilliklerin İçinde Yalı ve Köşkler	48
Şekil 65: Bebek Sırtlarından Boğaz.....	48
Şekil 66: Saçaklı Girişiyile Bir Konak	48
Şekil 67: İstanbul, At Meydanında Bulunan Konaklar.....	50
Şekil 68: Kenan Rifaî Konağı.....	51
Şekil 69: Anadoluhisarı'nda Bulunmuş Yasinci Yalısı Zemin Kat Planı, 18. Yüzyılda İki Sofalı Bir Plan Örneği	52
Şekil 70: Yasinci Yalısı 1. Kat Planı ve Deniz Cephesi.....	52
Şekil 71: Şerifler Yalısının Selamlık Bölümünde Bulunan Sofası.....	54
Şekil 72: Sait Halim Paşa Yalısının Harem Girişinde Sofada Bulunan Divan.....	54
Şekil 73: Dönemin Vezirinin Binek Taşı Üzerinde İşe Giderken Resmedilişi	57
Şekil 74: Harem'de Hayat	60
Şekil 75: Topkapı Sarayı'nda Harem	60
Şekil 76: 1910 Yılında Şehzadebaşı	64
Şekil 77: Şahsiyet Kazanmış Evler ve Bir Arada Yaşayan Mahalleli.....	66
Şekil 78: Topografyaya Uyum Sağlayan Evler	67
Şekil 79: Karşılıklı Cumbalar	67
Şekil 80: Beyazıt Kulesi'nden Şehzadebaşı	68
Şekil 81: 1935 Yılına Ait Pervititch Sigorta Planında İbrahim Efendi Konağının Yeri	69
Şekil 82: 1913 Yılına Ait Alman Mavileri Haritasında İbrahim Efendi Konağının Yeri	70
Şekil 83: Mahalleleri Süsleyen Ağaçlar	71
Şekil 84: Konakların Evlerle Beraber Var Olması	72
Şekil 85: Bir Sadrazamın Sofrası ve Hizmetli Kadrosu	77
Şekil 86: Çubuk İçen Efendiler, Hizmetliler ve Sağda Bulunan Çubukluk	78
Şekil 87: Konakların Hiyerarşik Teşkilat ve Teşrifatını Gösteren Şema	81
Şekil 88: Tarife Göre Çizilmiş İbrahim Efendi Konağı.....	82
Şekil 89: 19. Yüzyılda Bir Türk Kahvehanesi.....	84
Şekil 90: İbrahim Efendi Konağının Mimari Okumalarla Yapılan Tahmini Zemin Kat ve 1. Kat Krokileri.....	86

Şekil 91: Sait Halim Paşa Yalısının Av Odası	88
Şekil 92: Avrupa Etkisiyle Evlerde Bulunan Piyano.....	88
Şekil 93: Dolmabahçe Sarayı Harem Bölümünde Bir Yatak Odası	88
Şekil 94: İbrahim Efendi Köşkü	89
Şekil 95: Dolmabahçe Sarayı'nda Louis Quinze Koltuklar	91
Şekil 96: Camlı Köşk.....	91

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık beş yüz yıllık süre zarfında; çeşitli mahallere yerleşmiş, yerleşirken doğayı tahrip etmemiş ve yüzyıllar boyunca Yahya Kemal'in düşüncesiyle büyük bir mahalle gibi bir arada yaşamış Türk evleri, içinde bir dönemi değil bir kültürü barındırmaktadır. Zamanla değişmiş ve farklılaşmış ancak son dönemine kadar geleneklerinden taviz vermemeye çalışmıştır. Bu kültürün bir parçası olan İstanbul konakları da zamanla kendi üslubunu oluşturmuş ve içinde yaşattığı prensipleriyle Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Sâmiha Ayverdi bu İstanbul konaklarından birinde yaşamış ve imparatorluğun çöküşüyle beraber konakların yok oluşunu eserlerine aktarmıştır. Özellikle İbrahim Efendi Konağı adlı eseri hikâye değil, yazarın Osmanlı'nın son dönemlerindeki İstanbul hatıralarından oluşmaktadır. İbrahim Efendi yazarın annesinin amcasıdır. Bu sebeple mekânlar görülerek kitaba aktarılmış ve bize somut örnekler verilmiştir. Bu somut örnekler 19. yüzyıl dönemindeki konak hayatını ve konak mimarisini kavramak adına geçmişe ışık tutacaktır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde amaç, kapsam ve yöntem hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde İstanbul konaklarının temeli olan Türk evi ele alınmıştır. Tarihsel süreci, geçirdiği değişimler, kazandığı ya da kaybettiği özellikler belirtilmiştir. Plan tipleri incelenmiş ve mekânsal özelliklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde konaklar; genel özellikleri, mekânsal birimleri ve yaşantısıyla araştırılıp günümüze kadar ayakta kalabilmiş ya da çeşitli sebeplerle ortadan kaybolmuş yapılara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Sâmiha Ayverdi'nin İbrahim Efendi Konağı eseriyle beraber incelenen diğer eserlerinden mimari okumalar yapıp konak, köşk ve yalıların mahalle içindeki konumu, mekânsal özellikleri, teşkilat ve teşrifatı ele alınmıştır. Son bölümde ise çalışmanın değerlendirmesi yapıp bir sonuca varılmıştır.

ABSTRACT

During the Ottoman Empire's approximate five hundred year time period; various locations were settled without vandalizing the nature and with the thought of Yahya Kemal, the Turkish homes lived together as a big neighborhood for centuries, sheltering a culture and not a period. Though this has changed and differentiated over time, the culture wasn't compromised until the last period. As a part of this culture, Istanbul's mansions created their own manner and have been in an important part of the Ottoman history with keeping principles alive.

Samiha Ayverdi has lived in one of these mansions in Istanbul and carried in her pieces the way mansions were destroyed with the collapse of the Empire. Especially the 'Ibrahim Effendi Konak' non-fiction piece, and is composed of the author's memories during the last periods of the Ottoman. Ibrahim Effendi is the author's mother's uncle. Therefore, depiction was given by viewing the places and concrete examples are provided for us. These concrete examples will light the past in order for us to comprehend the mansion's architecture and lives during the 19th century.

The first section of this thesis gives information about scope and procedure. The second section takes the Turkish home, which is the essential of Istanbul mansion. Its historical period and changes and, lost features are indicated. The plan types have been studied and spatial units have been specified. In the third section, mansions; have been explored and analyzed by its general features, spatial units and residence. It also includes structures that have sustained or destroyed because of various reasons. The third section takes all kinds of mansions' locations in their neighborhoods, spatial characteristics, and systems based on reading that have been made on 'Ibrahim Efendi Konagi' and other pieces of Samiha Ayverdi. In the final section the thesis has been evaluated and came to a conclusion.

1. GİRİŞ

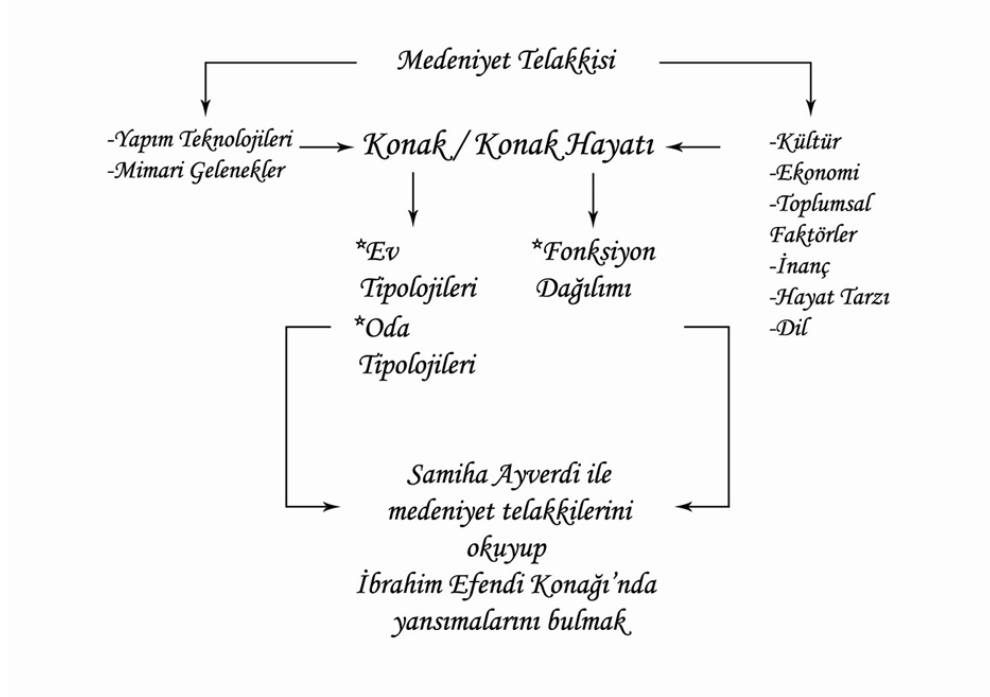
1.1. Çalışmanın Amacı

Yaşanmış bir kültürün ortaya koyduğu mimari eserleri anlamak için yaşadığı devri özümsemiş kişilerin anlatılarına bakılmaktadır. Mimarlıkta bu anlatılar, yaşanmış devirleri ve devrin yapılarını anlamak adına çok önemlidir. Dönemini çok iyi tanımış, tespit ve gözlemlerini çok net aktarabilmiş isimlerden birisi de Sâmiha Ayverdi'dir. Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde mekân anlatılarına ve nasıl kullanıldıklarına dair çokça betimlemeler yer almaktadır.

İbrahim Efendi Konağı adlı eser, hatırat olması yönüyle tamamen yaşanmış hikâyelerden ve mekânlardan oluşmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin büyüdüğü ve yaşadığı semtteki evler bu kitapta ayrıntılarıyla işlenmiştir. İstanbul'da bulunan bu evlerin tasvirleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki yapıların mimari özelliklerine ve bu mimari özelliklerin hayata yansımalarına ışık tutar vaziyettedir. Bu çalışmanın amacı, her biri birbirinden değerli birikimlerle dolu Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinden, özellikle İbrahim Efendi Konağı'ndan mimari okumalar yapmak, dönemin konaklarını ve konak hayatını ayrıntılarıyla aktarabilmektir.

1.2. Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi

Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde aktarılan İstanbul konakları ile ilgili betimlemelere yer verilmeden önce bu konakların tarihsel gelişimi ve geçirdiği değişiklikler hakkında bilgi edinilmiştir. Konak ve konak hayatını etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu faktörler konaklarda ev ve oda tipolojilerini ortaya çıkarmıştır. Konak hayatında ise, konakların işleyişini ve düzenini etkilemiştir. Sâmiha Ayverdi'nin anlatılarıyla İbrahim Efendi konağında bu faktörler bulunmaya çalışılmıştır.

Şekil 1: Çalışmanın Kapsam ve Yöntemini Belirten Şema

İbrahim Efendi konağı 19. yüzyıl sonlarına ait bir yapıdır. Dolayısıyla üzerinde mimari okumalar yapılacak konağın daha doğru aktarılabilmesi için bu yapının çekirdeği olan Türk evi hakkında araştırmalar yapılmıştır. Türk evinin özellikleri, tarihsel süreci, plan tipleri, mekânsal özellikleri ve mimari elemanları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Türk evinin mahiyetini ve değişim sürecini anlamak için Sedat Hakkı Eldem'in asırlara bölünmüş sıralaması baz alınmıştır. Türk evinin odaları ve mekânsal özelliklerinde ise, Önder Küçükerman'ın fikirleri göz önünde tutulmuştur. Türk evi ile ilgili yapılan bu araştırmalar, İstanbul konaklarına değinmeden önce bir zemin oluşturmuştur.

İstanbul konakları, yalıları ve köşkleri hakkında literatür taraması yapılmış ve sadece mimari yönüyle değil, bu evlere ait hatıraları olan yazarların eserleri de incelenmiştir. Konaklara ait tezler ve makaleler de taranıp günümüze kadar maalesef sayıları azala azala gelen bu yapıların kaybolanları hakkında da bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Konaklar belli bir protokole göre işlemiştir. Çalışmanın kapsamında konakların özellikle bu yönüne de yer verilmiştir. Konaklardaki merasimler; resimlerle ve gravürlerle anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca evlerin sokak içinde oluşturduğu dokuya ve bu yapıların bulunduğu mahallelere değinilmiştir.

Türk evi ve İstanbul konakları detaylı bir şekilde aktarıldıktan sonra İbrahim Efendi ve ailesinin hayatına kısaca değinilip Sâmiha Ayverdi'nin bu ailedeki konumundan bahsedilmiştir. Son olarak İbrahim Efendi Konağı adlı eser ve Ayverdi'ye ait çeşitli kitaplar incelenip mimari açıdan ele alınmıştır. Konak günümüzde ayakta olmadığı için planı hakkında bilgi edinilememiştir. Yapılan araştırmalarda İstanbul Üniversitesi Yapı İşleri ve Teknik Daire Başkanlığı'na ait İbrahim Efendi konağı rekonstrüksiyon projesine rastlanmıştır. İbrahim Efendi Konağı kitabından yaptığımız mimari okumalarla bu projenin hem konum hem de özellikleriyle kitapta yer alan İbrahim Efendi konağı ile uyuşmadığı tespit edilmiş ve yer verilmemiştir.

İbrahim Efendi konağının birimlerinin yanı sıra konağın kullanım şekli, hizmetli kadrosu ve bu kadronun görevleri ele alınıp konakların ne şekilde işlediği aktarılmaya çalışılmıştır. İbrahim Efendi konağının dışında kitapta yer alan diğer yapılara da çalışmada yer verilmiştir. Bu yapılara yer verilmesinin amacı, dönemin konaklarını daha iyi algılamak ve İbrahim Efendi konağının tüm mekânlarını ve işleyişini netleştirmek olmuştur. Konağın tüm birimlerine ait bilgiler elimizde olmadığından aynı döneme ait benzer yapılardan bilinmeyen birimler hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Son olarak yapılan araştırmalar ve mimari okumalarla bir sonuca varılmıştır.

2. GELENEKSEL TÜRK EVİ

2.1. Türk Evi Kavramı

Türkler, evlerini kurarken inançlarını, geleneklerini, yaşayışlarını ve zevklerini göz önüne alarak evler tasarlamışlardır. Türklerin en önemli görüşlerinden biri, doğa içinde yaşama felsefesidir. (*Günay, 2014, s.24*) Evler iklime, doğaya ve güneşe göre çözümlenmişlerdir. Doğayla savaşımadan ona uymuş, dünyanın sadece kendileri için yaratıldığını düşünmeden, diğer canlılarında yaşamlarını sürdürebileceği bir yaşam tarzı oluşturmuşlardır. Örneğin evler inşa edilirken kuşlar içinde evler düşünülmüş ya da kedilerin eve girebilmesini sağlayan kapılar tasarlanmıştır. (*Bektaş, 2013, 38*) Yerleşmede tamamen topografyaya tabi olunmuş ve yerin yüzü adeta evlerin altından doğalca akıp gitmiştir. (*Bektaş, 2013, 40*) Türklerin önem verdikleri düşüncelerden biri de evlerde gösterişten kaçınmalarıdır. Maddi farklılıkları olan insanların evleri arasında dış görünüş ve temel ilkeler bakımından neredeyse fark yoktur. Oda sayısı ve iç düzenlemedeki malzemeler farklılık gösterse de tek bir kuruluş ilkesine dayalı kalmıştır. (*Küçükerman, 2007, s.53*) Gereksiz ayrıntılardan kaçınılmış ve yapım tekniği zorlanmamıştır. Daha yalın ve az gereçle çoğa ulaşan çözümler amaçlanmıştır. (*Bektaş, 2013, s.44*)

Türk evinin temel düzeni kurulurken özellikle İslam dünya görüşünün niteliklerinden etkilenilmiştir. İçe dönük bir yaşantı ve dış ilişkilerde olabildiğince kısıtlı çözümler düşünülmüştür. Bu görüşlerin, ev ve odaların biçimlenmesinde büyük etkisi olmuştur. (*Küçükerman, 2007, s.51*) Evlerde ortak kullanımlar iyi belirlenmiş ve bunun dışında çekirdek ailenin mahremiyetini sağlayacak oda düzeni geliştirilmiştir. (*Bektaş, 2013, s.44*) İslami görüşlerden biri de tutumluluk olmuş, en azla en doğru çözüme ulaşılmaya çalışılmıştır. Gerekmeyen yerde en ufak çivi bile kullanılmamış, yağmurun damlası ya da bacalardan çıkan dumanın sıcaklığından dahi yararlanılmaya çalışılmıştır. (*Bektaş, 2013, s.46*)

Türklerin bağlı kaldığı ilkelere son olarak evlerin esnekliği eklenebilir. Her zaman aile yaşantısına ayrı bir önem verilmiş ve evler bu nitelik baz alınarak oluşturulmuştur. Evler her zaman aileyi bir arada tutacak esnekliğe sahiptir. Ailenin büyümesiyle beraber evler birim birim büyüyebilir ya da bölünebilir. Türk evlerinin planları genişletilmeye müsaittir. Bir evden durum ve ihtiyaca göre iki konut

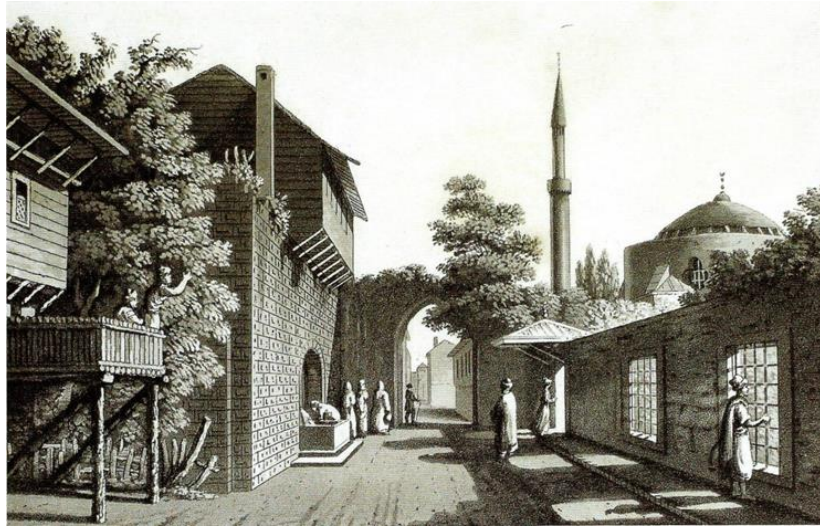
oluşturulabilir. Zamanımıza kalan evlerden birçoğu bu esneklik ve bölünebilirlik sayesinde ayakta kalmışlardır. (Bektaş, 2013, s.47)

Türk evinin kesin olmamakla beraber kökeninin, dairesel çadırlar olan yurta dayandığından söz edilir. Birçok araştırmacı-yazar bu tezi savunur. Reha Günay bu konuyla ilgili şu düşünceleri paylaşır; *“Türkler ana yurtları olan Orta Asya’da hayvancılıkla uğraşıyorlardı. O yüzden hayvanlarına ot bulmak için devamlı hareket halindeydiler. Ayrıca savaşıyor, akınlar yapıyorlardı. Bu nedenle bir yerde oturamıyor, yerleşemiyorlardı. Evleri de bu hareketli düzene uygun geliştirilmiş yurt denilen çadırlardı. Ancak çevrelerinde kentler de yok değildi. Zamanla içlerinden bazıları, kendilerinden önce kurulmuş kentlere yerleşti. Hayvancılığın iyi gitmediği dönemlerde yerleşenlerin fazlalaştığı sanılıyor. Özellikle milattan sonraki zamanlarda Türklerin yerleştiği kentler fazlalaşmış ve büyümüştür. İslamiyet’in kabulünden sonra da bu kentler yakın çevreleri için bir pazar, Doğu-Batı ticaretinin uğrak yeri, İslamiyet’in ve bilginin öğretim merkezi olarak çevrelerine hizmet etmiş ve gelişmişlerdir.”* (Günay, 2014, s.30)

Göçebe ailelerde çadırlar ya beraber kullanılmıştır ya da yan yana düzenlenen bir kompleksten oluşmaktadır. Bu çadırlar Türk evinde odaları oluşturmuşlardır. Odalar birbirinden bağımsızdır ve sofaya ya da avluya açılan tek kapısı bulunmaktadır. Bu durumda odaların çadırlar gibi bağımsız birimler olarak yapıldığı ve uygulandığı düşünülebilir. (Küçükerman, 2007, s.49)

Doğan Kuban, çadırlarla Türk evini oluşturan odaların kullanım benzerlikleri olduğunu kabul etmekle beraber çadırlardan zamanla Türk evinin oluştuğu ilkesini savunmaz; *“Türk evi ve dairesel çadır arasında biçimsel ilişki olduğu savındaki temel yanlış, daha sonraki yılların merkezi planlı evlerinin Türk ev biçiminin temeli olduğu düşüncesidir. Mekân organizasyonunda, ilke olarak merkeziliğin olduğu düşüncesi hem dairesel çadırda hem de merkezi planlı evde ortaktır. Ancak, göreceğimiz gibi, bu yorum karmaşık bir tarihçeyi basit, çizgisel bir evrime indirgemekte ve Türk evinin çekirdeği olan açık galerili evin gelişimini tümüyle göz ardı etmektedir.”* (Kuban, 1995, s.39)

Yerleşme düzenine geçen topluluklar zamanla toprağı işlemeye başlamış, bazı göçebe Türkler ise eski yerleşim alanlarına geçmişlerdir. Toprak parçalarını kendilerine göre bölüp kullanmışlar ve kendi içlerindeki bölünmelerle mahalleleri oluşturmuşlardır. Her mahalle bir meydan, çeşme ya da bir ibadet merkezi etrafında kümelenmiştir. Merkeze alınan bu birimlere evler çıkmaz sokaklarla bağlıdır. Çıkmaz sokak denmesine rağmen bu sokaklar özel bir merkeze çıkan yollardır. (Küçükerman, 2007, s.36) Türk evlerinin oluşturduğu sokaklar genelde tasarımı yapılmamış, sürekliliğı olmayan sokaklardır. Bu özellikler olumsuz gibi gözükse de Türk mahallelerinin karakterini oluşturmuşlardır. Eğer mimari terminolojide organik sözcüğü sürekli değışimi, başka bir deyişle yoğun bir dışavurumu ifade ediyorsa, Türk kentlerinin sokakları bunun en güzel örnekleridir. (Kuban, 1995, s.196) Evler bu sokaklarda doğayla savaşmadan, doğanın kan dolaşımı içinde ve çevreye saygılı bir şekilde oluşturulmuştur. (Bektaş, 2013, s.38) Türk evi, doğayı kabullenmiş ve ayak bastığı yeri değıştirmek yerine ona uyum sağlamaya çalışmıştır. Binaların, doğaya saygıyı gösteren topografya ile ahenkli ilişkisine özel bir önem verilmiş, bu anlayış temelde insanlar arasındaki saygın ilişkide de görülmüş ki, bu durum evlerin birbirine uygun biçimde yerleştirilmesine de tesir etmiştir. (Cansever, 2009, s.30)

Şekil 2: Örnek Bir Türk Mahallesi (Işın, 2014)

Sokakların genişlikleri her zaman farklı olup kent merkezlerinde dar ve kent dışında daha geniştir. Dar sokaklar evlerin değışik yöne bakan cumbalarıyla ve az katlı olmaları nedeniyle sıkıcı değıldir. Sokaklar belli bir geometrik şekle göre sınırlandırılmamış, sokakları sınırlayan evlerin birinci kat cepheleri olmuştur. Ayrıca

bu sokaklar düzensiz ve bir şekilde bağlı değildir. Aralıklarla yön değiştirerek belli bir yönelme duygusu hissettirmez. (*Kuban, 1995, s. 196*)

Türk evi içinde yaşayan ailelerin gündelik hayatı için tasarlanmış ve bu yaşantı biçiminin gereklerine göre inşa edilmiştir. Sokakların arasına kılcal damarlar gibi konumlanan bu evler aile yaşantısının içe dönük dünyasına açılan mekânlardır. Türk evinde aile yaşantısı dış dünyadan soyutlanır ve evler ailenin mahremiyeti göz önünde tutularak tasarlanır. Evin sokağa açılan kapısı dış dünya ile ev arasındaki sınırdır. Evin mahremiyetini bozacak her türlü etken, bahçe duvarı ya da evin kafesleri gibi elemanlarla koruma altına alınmıştır. (*Işın, 2014, s.81*)

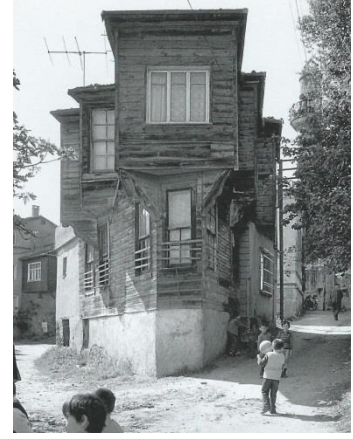
Türk evi, kullanım amaçlı düşünüldüğünde genellikle tek katlı bir evdir ve bu tek kat zemin katından kopuk bir üst kattır. Yani zemin kat, sokağa uyumlu bir şekilde esas katı yükseltme görevini üstlenmiştir. Birkaç katlı evlerde ise her zaman esas kat en üst kattır. Şehir merkezlerinde, dar sokaklarda bu esas kat olabildiğince yükseltilir, daha çok ışık ve hava alması sağlanır. Ancak havadar ve ferah yerlerde bu kat zemine daha yakın tutulabilir. Zemin kat oturmak için kullanılmaz ve üst katları rutubetten korumak amacıyla çoğunlukla direklikten oluşur. Zamanla bu katta işlevlendirilmiş ve duvarlarla kapatılıp depo, ahır, arabalık, samanlık ve taşlık olarak kullanılmıştır. (*Eldem, 1984, s.16*)

Evlerin giriş katını oluşturan sağır taş duvarlar ya da bahçe duvarları topografyaya uyarak onunla beraber hareket eder ve onunla beraber şekillenir. Bu duvarlar sokağı çevrelemektedir. Evlerin birinci katı bu sağır duvarlar üzerinde yükselir ve zemin katta bulunan bozukluklar bu katta giderilmeye çalışılır. Planlar elden geldiğince üçgen çıkmalarla düzgün dörtgenler haline getirilir. Bu çıkmaların köşelerine yerleştirilen pencerelerle derin bir sokak perspektifi elde edilir. (*Bektaş, 2013, s.95*) Zemini taş duvarlarla yükseltilen, yola göre şekillenen kâgir altyapının üzerine oturtulan ahşap çıkmalı bölüm geniş saçaklarla korunur ve bu durum Türk evine kimliğini kazandıran özel bir mimari yaklaşımdır. (*Cansever, 2002*) Zemin katta dış dünyaya tümüyle kapalı olan evin çalışma alanları avluya açılır. Böylelikle giriş ve servis dışarıya açılmaya kontrollü bir alandır ve evin girişi geçilmez bir kale gibidir. Buna rağmen üst kat zemin katın tam tersi bir şekilde tüm cepheleriyle dışa açılır. Bu kat kademe kademe sokağa taşar ve birçok pencereye sahiptir. (*Kuban, 1995, s.20*)

Türk evleri arazinin şeklini bozmadan yerleşirler. Bu durumda oda ve sofaların düzgün olmaları dikkate alınır ve arazinin düzensizliği büyük bir ustalıklarla bu mekânlarda hissettirilmemeye çalışılır. Genellikle çarpık vaziyette bulunan zemin katın üzerindeki kata çıkmalar yapılarak bu çarpıklık engellenmiştir. Bundan dolayı bazı evler hatta bazı sokaklar testere dişlerine benzeyen cephelerden oluşur. Bu çıkmalar da Türk evinin karakteristik özelliklerinden biridir. (Eldem, 1984, s.19)

Şekil 3: Kat Planını Düzelten Çıkmalar
(Küçükerman, 2007)

Şekil 4: Sokak Dokusunu Bozmayan Bir Ev
(Bektaş, 2013)

2.2. Türk Evinin Tarihsel Süreci ve Gelişimi

Türk evi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Rumeli ve Anadolu bölgelerinde oluşmuş, bu topraklarda gelişmiş, 500 sene kadar hayatını sürdürebilmiş ve kendi fikirlerini ortaya koymuştur. Bu 500 senelik süre içinde gelişmiş ve yayıldığı bölgelerin iklimine ve tabiatına göre çeşitli tipler ortaya çıkmıştır. Ancak çoğunlukla bu değişim iklim şartlarından dolayı yapı malzemelerini etkilemiş, planları ve mekânsal özellikleri değişime uğramamıştır. (Eldem, 1984, s.16)

Anadolu'da yapılar çeşitli iklimlerin etkisi altında kalmıştır. Bu değişimler yapının planını ve mekânsal özelliklerini değiştirmese de araç-gereç düzenini etkilemiştir. Yapının üslubu farklılaşmadan, ahşaba dayanıklı bölgelerde ahşap, taşın bulunduğu bölgelerde taş kullanılmıştır. Kerpiç ise sığağa ve soğuga karşı yalıtkan bir özellik sergilemiş, ahşapla beraber kullanımı yaygınlaşmıştır. (Küçükerman, 2007, s.38) Anadolu'da bu malzeme değişikliğine örnek vermek istersek; "Kuzey Anadolu'nun verileri ahşap yapıyı, Orta Anadolu'nun verileri kerpiç ve taş yapıyı,

Batı Anadolu'nun verileri, taş yapıyı, Güney Anadolu'nun verileri ise ahşap-taş yapıyı ortaya çıkarmıştır.” (Küçükerman, 2007, s.38) Malzemeler belli bölgelere göre farklılık gösterse de Anadolu’da Türk evinin yapımında genellikle ahşap malzeme tercih edilmiştir. (Küçükerman, 2007, s.29)

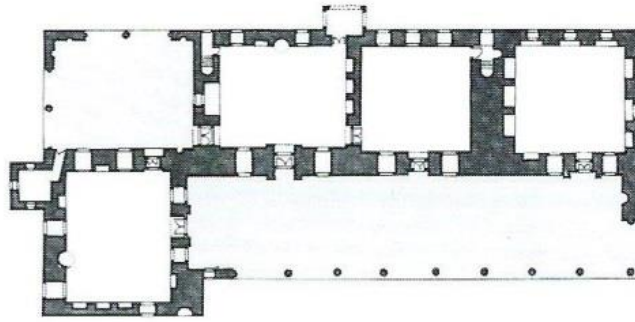
Bu malzemelerin içinde en çok kullanılan malzeme ahşap olmuştur. Nedeni ise ahşabın birçok pencere açılmasına, çıkma ve geniş saçaklar yapılmasına olanak sağlamasıdır. Ayrıca ahşap malzeme ile iklim denetimi sağlanmış, rutubetli ortamlarda yapı nefes almış, oda içleri ve eşyalar bu sayede kuru kalmıştır. (Günay, 2014, s.31) Ancak Türk evinin yapımında kullanılan ahşap malzeme dayanıksızdır, bu sebeple evlerin ömrü kısa olmuştur. Bu durum olumlu açıdan bakıldığında mahallelerin değişimini, dönüşümünü ve yenilenmesini sağlamıştır. (Küçükerman, 2007, s.29) *“Ahşabın bu gönüllü seçimi ahşap mimarinin karakteristik potansiyelinin olanak verdiği biçimleri ortaya koymuştur; cesur çıkmalar, geniş açıklıklar, plan ve cephelerde hareketlilik. Ahşap strüktür çizgisel bir fizyonomi, geometrik bir tasarım anlayışı ve ritim getirmiştir. Bu özellikler Osmanlı döneminde gelişen Türk konut mimarisinin temel nitelikleri olmuştur. Büyük konaklarda ahşap malzeme kullanılışı Avrupalı gezginleri çok şaşırtmıştır. Kendisi de sanatçı olan Castellan “havadar mimarileriyle bu çılgın saraylar çocukların yaptığı kâğıttan oyuncak şatolara benziyorlardı, güçlü yapılar değillerdi” der.” (Kuban, 1995, s.206)*

Evlerde çoğunlukla ahşap malzeme kullanılması ve ahşabın dirençsiz olması sebebiyle Osmanlı İmparatorluğunun başlangıcından 17. yüzyıla kadar 200 yıllık zaman diliminde yapılmış ev ve konaklardan hiçbir iz kalmamıştır. En erken örnekler 17. yüzyılın ortalarında yapılmış olan evlerdir. Haberdar olunamayan süreç içindeki evler hakkında tahminler yapılmış ve kesin olmamakla birlikte biçimleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu tahminler zamanın yapılarından, mescitler, küçük camiler, mahfiller, zaviye, kitaplık gibi ölçüleri, süslemeleri ve yapım teknikleri olarak evleri andıran yapılardır. (Eldem, 1984, s.3)

Türk evinin gelişimini belirli bir tarihsel sürece göre sıralamak gerekirse; 15. ve 16. yüzyıl evlerinden örnekler sunamayacağımız gibi yapılan araştırmalar ve tahminlere göre bu yüzyıllarla beraber 17. yüzyıl evleri, 18. yüzyıl evleri ve 19. yüzyıl evleri olarak Sedat Hakkı Eldem’in oluşturduğu sıralamayı göz önünde tutabiliriz.

15. ve 16. Yüzyıl Evleri

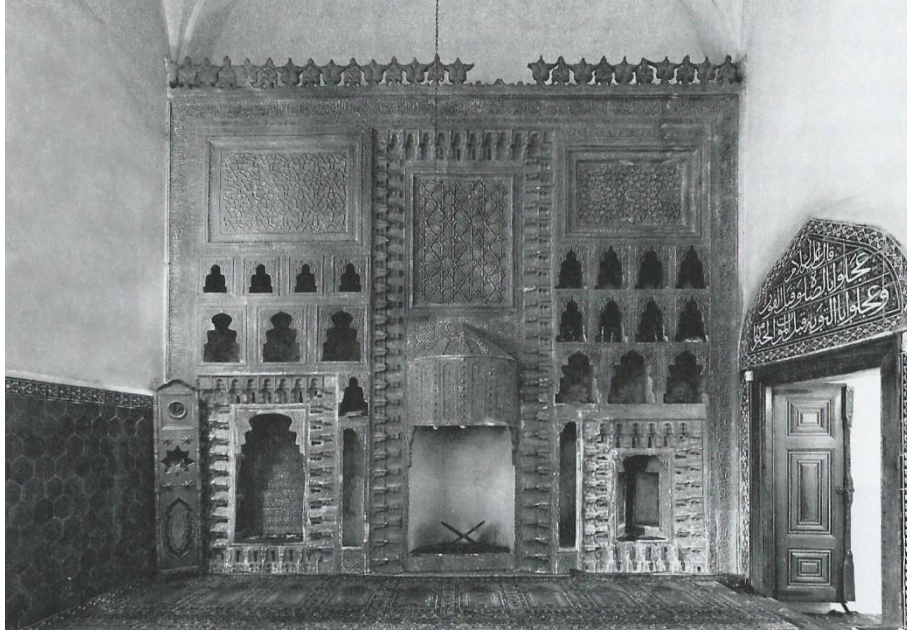
15. yüzyıl ve 16. yüzyıl evleri günümüzde mevcut olmasa da, zamanın mescit ve camilerinin ev dekoru sayılabilecek mimari elemanlarından günümüze ulaşanlar ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bu ayrıntılar göz önüne alınarak bir evin dekoru az çok tahmin edilebilir. Örnek olarak Topkapı Sarayı'ndaki Fatih köşkü, 15. yüzyılın ikinci yarısındaki ev düzeni hakkında fikirler vermektedir. Bu yapı göz ve hanelerden oluşmaktadır ve bu haneler yan yana bir sofa boyunca dizilmişlerdir. Anlaşılağı üzere dış sofa o devirlerde Türk evinde uygulanan bir unsurdur veya uzun zaman önce benimsenmiştir. Bununla beraber daha ilksel olarak sofasız plan tipine sahip örneklere bu devirde rastlanabilir. (*Eldem, 1984, s.3*) Odaların birbirine bağlayan dış sofa üstü kapalı, önü açık direklikli olarak düşünülebilir. Oda sayısı daha çok ikidir ve araya sofanın bir uzantısı olan eyvan girebilir. (*Günay, 2014, s.42*)

Şekil 5: Fatih Köşkü Planı (Kuban, 1995)

Evlerin duvarları kerpiçten ve en az altmış santimetre kalınlıktadır. Kaide ve temel duvarları genellikle taştır. 17. yüzyıl evlerindeki sokağa bakan sağır duvarların daha öncesinde de masif ve kapalı, diğer duvarlarında bulunan pencere ve kapılarının az ve küçük olduğu söylenebilir. Pencere avlu etrafında toplanır ve buraya açılır. Odayı oturulabilir hale getiren elemanlar duvar içine gömülüdür. Yüklük ve dolaplarda alçıdan duvar içine açılmış oyuklar halindedir. Sadece ocaklar tütekleriyle oda içinde çıkıntı yaparlar. Evin dekorasyonu revak içi ve odaları kapsar. Dekorasyon, alçı kabartma malakâri şeklinde olup, kabartma olmayan kalemişi süslemeler de çokça kullanılır. Kerpiçten olan diğer yüzeyler işlenmemiştir. Odaya girişler alçak bir kapıdan ve dolambaçlıdır. Pencere o dönemlerden başlayarak altlı üstlü yapılmışlardır. Üst pencereler süs için yapılmış, ufak ve sabitlerdir. Alttakiler ise camsız ve kapak şeklindedir. O dönemlerde yapılmış mescitlere bakılarak edinilen

bilgilerle evlerinde aynı şekilde belki de daha büyük zenginlikte ve ağırlıkta yapıldığı söylenebilir. (Eldem, 1984, s.4) Türk evinin değışmez birimi olan oda bu yüzyıllarda şekillenmeye başlamıştır. Bursa Yıldırım ve Yeşil camilerindeki bazı odalar tipik bir odanın özelliklerini yansıttığından örnek olarak gösterilebilir. (Günay, 2014, s.42)

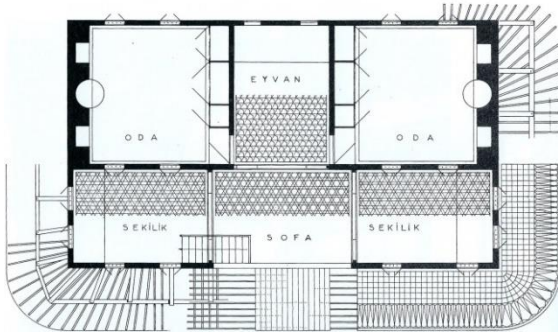

Şekil 6: Bursa Yeşil Cami, 1490 (Günay, 2014)

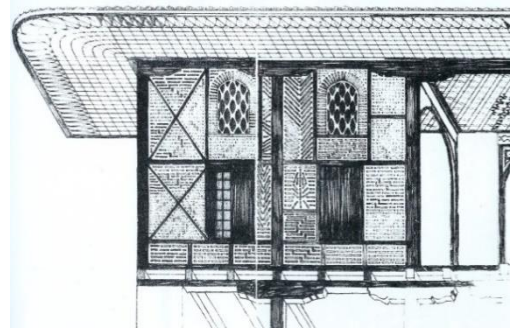
Doğan Kuban da 16. yüzyıl evleri hakkında bize şu bilgileri verir; “16. yüzyılda ahşap, birinci kat duvarlarında yavaş yavaş taşın yerini almış olmalıdır. Hayat, sürekli bir galeri şeklinde odaların ve eyvanların önünde bulunmaktadır. İki katlı sütunlu ahşap revak, korkuluklar, odaların Hayat’a açılan pencereleri ve kapıları, merdiven, bu cephenin ana öğeleridir. Merdivenler galerinin dışında ya da çatısının altında bulunabilir. Buna, bir cephe tasarımından çok bir revak tasarımı gibi bakılabilir.” (Kuban, 1995, s.54) Sokağa kapalı olan evler hayatlı sofalarıyla manzaraya açılan arka bahçeye bakarlar. Yamaçlar üzerine yerleşen bu açık sofalı evler birbirinin manzarasını örtmeyecek şekilde yerleşmişlerdir. (Günay, 2014, s.42)

17. Yüzyıl Evleri

Evler genel olarak dış sofalıdır ve iki katlıdır. Sofa iki yanından odaları içine alan duvarlarla tutturulmuş ve önlerinde revak sütunları bulunmaktadır. Evin üç cephesini kaplayan duvar bazı zamanlarda az pencerele çoğu zamanda penceresizdir. Duvarların kalınlığı seksen santimetre civarındadır. Duvarları yatay hatıllarla bağlanmıştır ve örgüsü taştandır. Daha ucuz evlerde kerpiçte görülebilir. İç duvarlarda ihtiyaca göre ocak ve dolaplar için bölümler açılmıştır. Bunun dışında odalar arasında bölme oluşturmak için ahşap yüklük ve musandıralar bulunmaktadır ve bu özellik gittikçe daha fazla uygulanmaya başlamıştır. Evin alt katı daha basıktır. Kışlık kat ve hizmet birimi olarak kullanılır. Bazense bu kat ikiye bölünür. Alt bölümü taşlık, samanlık kimi zamanda ahıra, asma kat ise oturmaya ayrılır. Hela bazı zamanlarda üst katta ama çoğunlukla alt katta bulunur. Direkli sofa üst kattadır. Evler parselin bir köşesine oturur ve güneye açılır. Bu sofada aynı şekilde güneye bakacak şekilde tasarlanır. Sofanın iki ucunda bir kaç basamak yükseltilmiş sekilikler bulunur ve oturma amaçlı kullanılır. Sofanın direkli cephesi son derece özenlidir. Direkler bazı zamanlarda Bursa kemerleriyle birbirine bağlanır. Bu direkler ve kemerler bezemelerle süslenmiştir. Oda sayısı iki veya üçtür kimi zaman daha fazladır. Bazen odalar arasında kesintiler bulunur ve bu kısımlar oturmaya ayrılmış eyvanlar olarak belirlenmiştir. (Eldem, 1984, s.43)

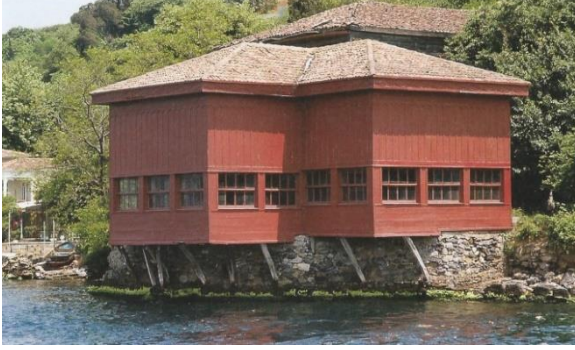
Şekil 7: Mudanya Halil Ağa Evi Kat Planı
(Eldem, 1984)

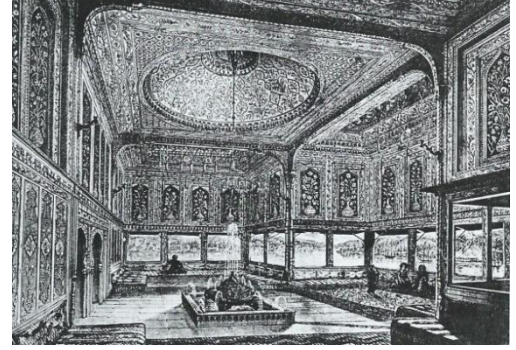
Şekil 8: Sofa Cephesi (Eldem, 1984)

Cephelelerde çıkmalar 17. yüzyılın ilk yarısında fazla yoktur ve evin duvarları tuğla dolgu yapılmış, sıvanmamıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren evlerin sokağa bakan cephesine pencereler açılmış ve çıkmalar uygulanmaya başlanmıştır. Çıkmalar daha hafif bir yapı tekniği gerektirmiş ve hıms kullanılmıştır. Bu çıkmalar üst üste bindirilmiş kirişler üzerine oturur furuşlar yaygın değildir. Ahşap çatma

aralıkları düz ya da geometrik tuğla örgü ile bezenmiştir. Duvarların kalınlığı azalmıştır ve yaklaşık yirmi santimetre kadardır. Ancak dolap ve ocakları taşıyan duvarların kalınlığında bir değişiklik olmamıştır. Kapılar basit ve sadedir. Üst alçı pencerelerin boyutu küçüktür, üzerine cami, köşk ve mihrap resimleri işlenmiştir. Dışa açılan pencerelerin kapakları çift kanatlıdır. Evin üç tarafı kalın duvarlı ve sıvalı olma özelliğini devam ettirir. 17. yüzyıl evlerine verilebilecek en güzel örnekler İstanbul'da; Yeni Cami Hünkâr kasrı ve Amcazade Hüseyin Paşa yalısıdır. (Günay, 2014, s.47)

Şekil 9: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı (Günay, 2014)

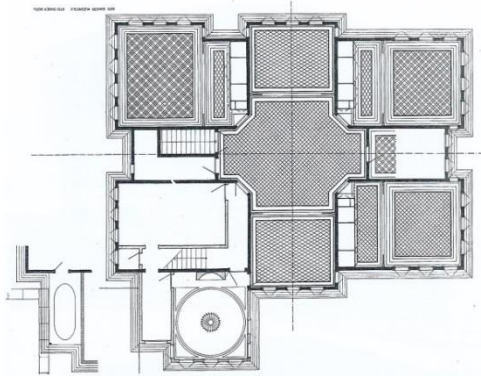
Şekil 10: Amcazade Hüseyin Paşa Yalısının İç Mekanı (H. Catenacci, 1878; Günay, 2014)

Şekil 11: Yeni Cami Hünkâr Kasrı (Günay, 2014)

18. Yüzyıl Evleri

18. yüzyıl evlerinde daha fazla dışa dönüklük ve doğaya, çevreye açılma isteği vardır. Oda ve sofalar büyümüşür ve bununla beraber yapım tekniği hafiflemiştir. Kalın duvar terkedilip dolma duvar yapılmaya başlanmıştır. Ancak dolma duvar adı hımış şeklinde yapıldığından yığma duvar gibi özenle yapılmamış ve dıştan sıvanması gerekmiştir. Planda çok büyük değişimler olmuştur. Yavaş yavaş sıra odaların yerini orta ve merkezi sofaları çevrelemiş odalar tercih edilmeye başlanmıştır. Sofa merkeze alındığında, ev dış etkenlerden daha çok korunmuştur. Bu akım ilk örneklerini İstanbul'da vermiştir, yavaş yavaş dış sofa terk edilmeye başlanmıştır. Sofanın içeriye alınması sebebiyle odanın evin köşelerinde durumu çeşitli olanaklar sağlamıştır. Çıkmlar birden fazla yönde olmuş ve pencereler üç hatta dört yönde dışarıya açılmıştır. Ev dış sofalı plandaki gibi tek cepheli ve sokağa kapalı değil imkân buldukça dört cephelidir. Sofada bulunan köşk şeklinde çıkıntılar da bu dönemde başlamış ve yapının avlu ya da bahçe cephesini zenginleştirmiştir. Evler 18. yüzyılda kazandığı olanaklarla en gelişmiş ve olgun şeklini alır. (Eldem, 1984, s.135) 18. Yüzyıl evlerine verilebilecek en güzel örnek, günümüze kadar ayakta kalabilmiş Bebek Kavafyan evidir. İstanbul'da bulunan en eski ve en geniş ahşap konaktır. (Tonguç & Yale, 2012, s.123) Tüm özellikleriyle devrinin en tipik Türk evlerinden biridir. (Eldem, 1984, s.180)

Şekil 12: Bebek Kavafyan Evi
(Eldem, 1984)

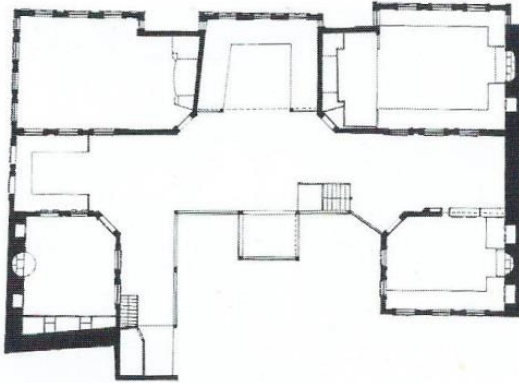

Şekil 13: Kavafyan Evi Cephesi
(Eldem, 1984)

Sedad Hakkı Eldem'e göre 18. yüzyılda dış sofalı evler kendini merkezi sofalı evlere bırakarak; eski, kendi içine kapalı ev tipinden uzaklaşmış ve her yönde bulunan çıkmları, girinti çıkıntılarıyla yeni ve dış dünyayla sıkı sıkıya kaynaşan bir ev tipini ortaya çıkarmıştır. Ev, doğa içerisinde bir çiçek demetine benzetilir. (Eldem, 1984,

s.135) Ancak Doğan Kuban'a göre ev planlarında açık galeriler bulunduğu sürece bir süreklilikten söz edilebilir. Planların merkezi plan halini alıp içe dönüşüyle birlikte Anadolu evi en belirgin ögesi olan Hayat'ını yitirmiştir. (Kuban, 1995, s.23)

Yeni evlerde en büyük değişiklik planda meydana gelmiştir. Dış sofanın terkedilmediği durumlarda sofa eyvanlarla genişletilmiş, iç sofalı planlara eklenen eyvanlarla da merkezi sofalı plana zemin hazırlanmıştır. Merkezi sofa yeni evin en gelişmiş halini oluşturur. Merkezi sofayla beraber kapılar köşeden açılmaya başlanmıştır. Bu sebeple odaların giriş bölümündeki köşeler pahlanmış, yumuşatılmıştır. Bu pahlanan kesik köşeler sayesinde merkezi planlı sofa sekizgen halini almış ve tavanı zengin desenlerle süslenmiştir. Ocak ve dolaplar masif olmaktan çıkmış ve dolaplar bütün duvar yüzeyini kaplayacak şekilde büyütülmüştür. Ocaklar ise duvar kalınlığının azalmasıyla beraber gömülememiş ve evin dışına çıkıntı oluşturmuşlardır. (Eldem, 1984, s.135) Cephelerdeki tuğla örgü yerini sıva ve boya ile tuğla örgüyü taklit eden bezemelere bırakmıştır. Zamanla bu dış cepheler tek renge dönüşmüştür. Pencere aralarında madalyonlar, asma kandiller çizilmiştir. Üstlük pencerelerinin boyutu büyümüş ve sivri kemerleri taş veya tuğla örgü ile süslenmiştir. Daha sonraları bu süslemede tuğla, taş örgüsü taklitlerine dönüşmüştür. (Eldem, 1984, s.136)

Şekil 14: Birgi Çakır Ağa Konağı Kat Planı
(Günay, 2014)

Şekil 15: Konağın Hayat Cephesi
(Günay, 2014)

Bu evlerdeki ikinci büyük değişim yapı tekniğinin değişmesi ve hafiflemesi olmuştur. Kalın ve yığma duvarlar üst katta terkedilmiş yerini dolma ve bağdadi duvarlara terk etmiştir. Bununla beraber rahatlıkla çıkmalar yapılmış ve ev çevreye

açılabilmiştir. 18. yüzyılda yapılan çıkmaları tutan eliböğründeler ve furuşlar yapının cephesine bir hareketlik ve zenginlik katmıştır. (Eldem, 1984, s.136)

Bu dönemde Osmanlı mimarlığı yeni bir üslup kazanmıştır. Bu üslup baroklaşmaya doğru ilerler. Barok sanat Osmanlı mimarlığında Rokoko süslemeler ile kendine yer bulur. (Günay, 2014, s.63) Kalem işi süslemeler, odalarda özellikle raf üstündeki panolar içinde çiçek demetleri, kâse içinde meyveler, iki yandan tutturulmuş perdeler ve yapraklı dallar gibi denemelerle görülmeye başlanır. Yüklük üzerindeki duvarlara ise genellikle kent manzaraları çizilmiştir. Ahşap yüzeylerde Edirnekâri denilen yağlıboya tekniği uygulanmıştır. Tavanlar çok süslüdür ve spiral göbekler yapılıdır. Ocaklar bir süs ögesi gibi son derece süslü ve alçı ya da mermerden Barok üslupta yapılmıştır. (Günay, 2014, s.64)

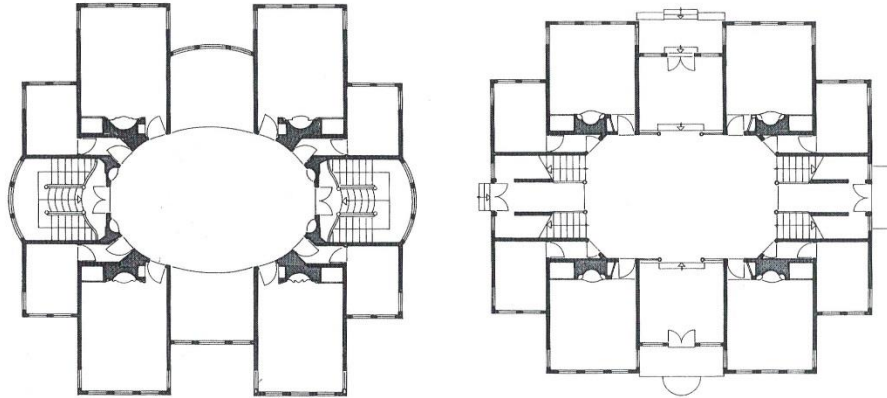

Şekil 16: III. Osman Köşkü'nün Odasında Bulunan Barok Üslupta Bir Ocak (Günay, 2014)

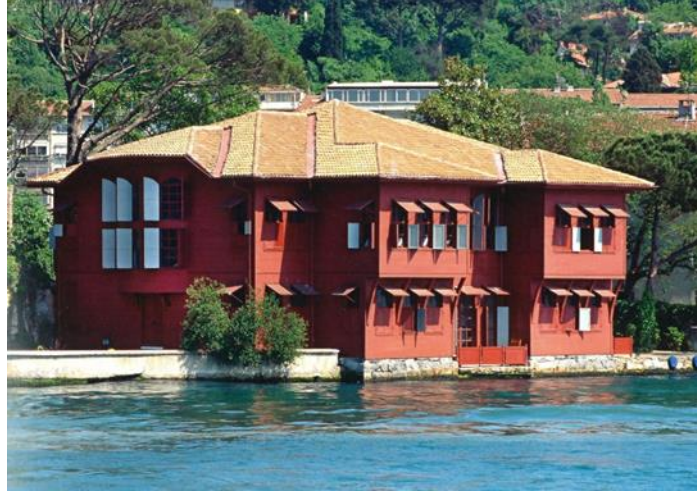
Barok üslup sadece süslemelerde kendini göstermemiştir. 18. yüzyıl sonlarına doğru planlarda kendini göstermeye başlamış ve sofalar oval bir biçim almıştır. Öncelikle İstanbul'da sultan köşklerinde uygulanan bu plan altmış seneye yakın devam eder. Bu gelişimler zaman içerisinde gerçekleştiğinden 18. yüzyıl ile sınırlandırılmaz. (Günay, 2014, s.64)

19. Yüzyıl Evleri

Türk evinin geçirmiş olduğu gelişmelerin sonuncusu 19. Yüzyılın neredeyse tümünü kapsar. Sofalara açılan köşe kapılarının bulunduğu pahlı yüzeyler baroklaşmanın etkisiyle kavisli yapılmaya başlanmıştır. Merkezi sofalarda köşelerin bu şekilde yuvarlatılmasıyla zaman içinde sofalar oval bir şekil almaya başlamıştır. Önce Hünkâr köşklerinde görülen beyzi sofalı plan tipi sonrasında şehir evlerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Bu üslup 18. Yüzyılın sonlarında başlamış ve 19. Yüzyılda yavaş yavaş terkedilmiştir. Baroklaşma yerini ampir tarzına bırakmıştır. Ampir tarzı Türk evlerini son derece sadeleştirmiştir. Hareketli planlar ve çıkmalar çoğunlukla terkedilmiş bunların yerini düz hatlar almıştır. Planlarda düz hatlar hâkimdir, sofaların köşelerinde bulunan pahlar kalkmıştır. Merkezi sofa terkedilmiş ve iç sofalı planlar tercih edilmiştir. Dış sofa bu dönemde taşrada hayatını sürdürmeye devam etmektedir. Bu yeni üsluplar öncelikle İstanbul'da uygulanmış ve diğer bölgelere zamanla yayılmıştır. İstanbul'a yakın kesimler, yakınlıkları derecesine göre bu gelişmeyi takip etmişlerdir. Türk evinin son gelişmesi Ampir üslubun hâkim olduğu döneme denk gelir. Bu tarz bütün yüzyıl boyunca devam etmiştir. Başlangıçta daha açıktır ancak sonlarına doğru belirsiz bir yapıya bürünmüştür. Yüzyılın sonlarında Toskan-Dorik tarzı hâkim olmuştur. (Eldem, 1984, s.201)

Şekil 17: Sadullah Paşa Yalısı Kat Planları (Kuban, 1995)

Şekil 18: Sadullah Paşa Yalısının Denizden Görünüşü
(Günay, 2014)

III. Selim'in son dönemlerinde (1789-1807) kendini hissettirmeye başlayan Ampir üslup en gelişmiş dönemini II. Mahmud zamanında (1808-1839) yaşamıştır. Sultan Abdülmecid zamanında (1839-1861) üslup baroklaşmış ve yüzyılın en hareketli dönemi olmuştur. Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876) ise Ampir üslubun belli özellikleri ikinci planda kalmış, sadeleşmiş ve yapıların ana hatları ön planda tutulmuştur. Dekorda en azı ile yetinilmiş ve mimari hatlar her şeye hâkim olmuştur. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) bu üslup en zayıf dönemini yaşamış ve yüzyıl sonlarına doğru eklektisizm içinde kaybolmuştur. (*Eldem, 1984, s.201*)

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra İstanbul, İzmir gibi şehirlerde bir değişim ve alafrangalaşma başlamıştır. Sultan Abdülaziz döneminde iç sofa yaygınlaşmasıyla beraber odalara artık köşelerden girilmez. Ortadan, çift kanatlı kapılardan girilmektedir. Tavanlar sıvalı ve manzara resimleriyle bezenmiştir. Odalar düzgün dörtgen şeklindedir. Sedirler ve yüklükler bu devirde azalmış ayrıca pencereler büyümüş ve çoğalmıştır. Sedirlerin terkedilip mobilyanın kullanılmaya başlamasıyla duvarların mobilyalardan zedelenmemesi için odanın duvarlarında sandalyelik denilen yetmiş santimetre yüksekliğinde bir pervaz dolaşmaktadır. (*Günay, 2014, s.106*)

Türk evinin en önemli özelliklerinden birisi olan oda adeta ev içinde bir ev gibidir, ihtiyaca göre her şekle girebilir. Ancak bu yüzyılda oda tek tip yaşama birimi olan özelliğini kaybetmiş ve yatak odası, oturma odası, yemek odası gibi işlevlerle kısıtlandırılmıştır. Ocakların yerini çini sobalar almıştır. Dolaplardaki nişler kalkmış yerine çiçeklik veya şerbetlik denilen büyük nişler yapılmış, içleri manzara ve o

dönemin yeni teknolojilerinden tren, vapur gibi araçların resimleriyle süslenmiştir. Tepe pencereleri tamamıyla terkedilmiştir. Pencereler büyütülmüş, belli bir düzene göre dizilmiş ve pencere kapakları yerine kafesler kullanılmıştır. Pencere üzerinde üçgen veya yarım daire şeklinde alınlıklar bulunur. (Günay, 2014, s.106) 19. yüzyıl sonlarına doğru pencere pervazlarında dekapaj tekniğinde süslemeler yapılmış, köşelerinde ise Toskan-Dorik plasterler bulunmaktadır. (Günay, 2014, s.107)

İç dekorasyonda, duvarlar Selimi adı verilen ince alçı çıtalarla yapılan kitabelerle süslenmiştir. Bazen de alçı kabartma, vazo içinde çiçek resimleri uygulanmıştır. Ampir üslubun süsleme motifleri arasında şemseler, rozetler, akant ve defne yaprakları, tuğralar, ışınal madalyonlar yer alır. Renk seçiminde pastel tonlar tercih edilir. Furuşlar tahta kaplanmış volütlü konsollar haline getirilmiştir. İstanbul'da dış cepheler ahşap çatma arası tuğla dolma tekniği yerine dış yüzeyler tahta kaplama, iç yüzeyler ise bağdadi sıvalıdır. Geniş saçaklar daralmış, ahşap kaplanmıştır. Çatılarda üçgen alınlıklar bulunmaktadır. Barok'un bütün etkisi geçmiş yerini sadeliğe ve durağanlığa bırakmıştır. (Günay, 2014, s.107)

19. yüzyılın sonlarında Avrupa'daki Neoklasik, Neorönesans ve Neogotik akımlar Osmanlı Devleti'ni de etkiler ve yapılarda kendini gösterir. Yabancı mimarlar İstanbul'da çalışmaya başlarlar ve üçgen alınlıklar, iri silmeler, daire ve düz kemerler ahşaba uyarlanıp evlerde uygulanmaya başlanmıştır. Bu Klasik ve Gotik üslup İslam mimarlık formlarıyla birleşerek Neoklasik Osmanlı üslubu adı altında Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uygulanmıştır. (Günay, 2014, s.107)

Şekil 19: Kadıköy’de Neoklasik Üslupta Bir Konak (Günay, 2014)

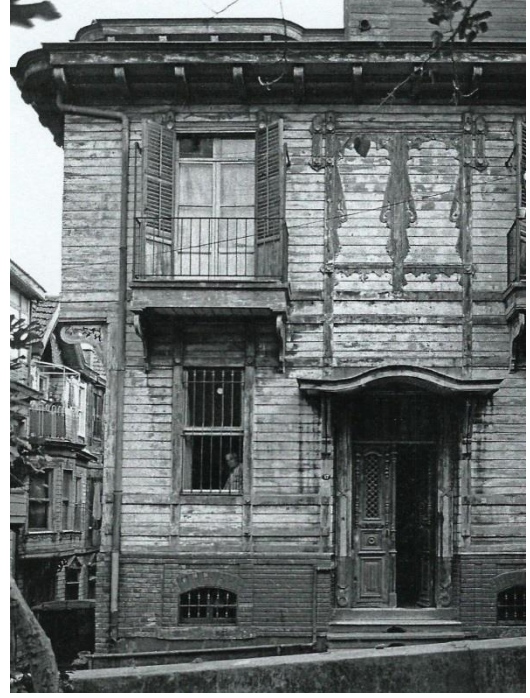
Geç 19. yüzyılda Batı’dan alınan mimari üsluplarla, yeni tavırlar ve ev planlamasına değişiklikler getirmiştir. Giriş katları sokağa açılmaya başlamış ve pencerelerdeki kafesler kalkmıştır. Giriş katları sokak seviyesinden çok az yukarıda ve cephesinde demir parmaklıklı bir ya da iki pencere yer almaktadır. İki veya üç katlı kent evlerinde zamanın moda öğelerini yineleyen cepheler bulunmaktadır. Birinci katlarda çıkmalar bulunmaktadır. Bu son dönem evlerinin planları geleneksel özelliklerden tamamen uzaklaşmıştır. Cepheleri oluşturan öğeler; plasterler, kornişler, süveler, kemerler, dekoratif demir parmaklıklardır. Giriş bölümü, kapıların üzerindeki ve yanlarındaki pencerelerle beraber tasarlanmaktadır. Türk ev geleneğinde pek görülmeyen çatı katı moda olmuştur. Çatı katında balkon ve cihannüma çokça kullanılmaya başlanmıştır. (*Kuban, 1995, s.96*)

Yerel bir karakter kazanan 19. yüzyılın sonlarına doğru Türkiye’ye giren bir üslupta Art Nouveau akımıdır. İtalyan Art Nouveau akımının İstanbul’da yaygınlaşmasını sağlayan mimar Raimondo d’Aranco’dur. Osmanlı başkenti ahşap mimarisinin son aşamasında Art Nouveau’nun özgün örneklerini oluşturmuştur. Bezemelerde çokça kullanılan bu üslup moda olmakla beraber ahşap evlerde uygulanarak yerel bir boyut kazanmıştır. (*Kuban, 1995, s.93*) Soyut bitki, çiçek motifleriyle eğri ve düz çizgili oymalar evlerin cephelerini süslemiştir. Yerel ustalar bu süslemeleri yeniden uyarlamış ve İstanbul’a özgü bir Art Nouveau üslup ortaya çıkmıştır. Bu akım yirmi yıl kadar yaşamını sürdürmüş, 1920’lere kadar uygulanmıştır.

(Günay, 2014, s.108) “Bu neşeli son nota ile büyük Türk konut geleneği dört yüz yıllık yaşamının sonuna ulaşmıştır.” (Kuban, 1995, s.93)

Şekil 20: Art Nouveau Üsluplu Bir Ev (Günay, 2014)

Şekil 21: Cepheye Art Nouveau Süslemeler (Günay, 2014)

“Osmanlı şehirleri İslâm şehirleridir. Çeşitli maddi ve kültürel sebepler ile diğer İslâm şehirlerinden farklılaşan, ancak İslami temelde onlar ile bütünleşen özelliklere sahiptir. Bu şehirlerin aslî özellikleri 19. asır başına kadar zedelenmeden devam etmiş, 19. asır başından itibaren esas itibariyle İstanbul’da ve İstanbul’un etkisi ile de diğer şehirlerde Batı’nın gösterişçi ve merkezîyetçi yönetim felsefesi ve Batıya hâkim olan Helenistik kültür kaynaklarının üstünlüğü inancı, Osmanlı-İslâm kültür temellerinin adım adım terk ve tahrip edilmesine yol açmıştır.” (Cansever, 2009, s.116)

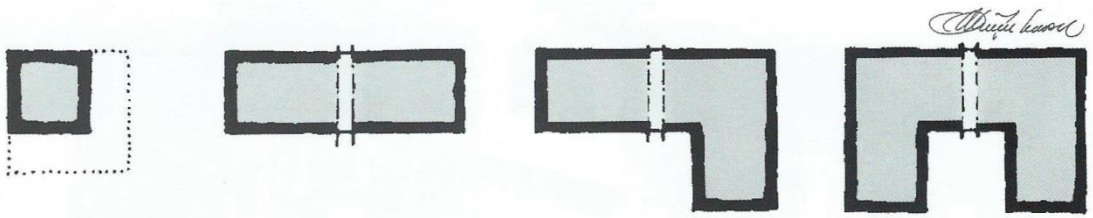
2.3. Türk Evinin Plan Tipleri ve Özellikleri

Türk evinde odaların büyüklüğü, işlevi ve niteliği çok az değişmektedir. Odaların sofanın etrafında dizilmesiyle Türk evinin planı oluşmaktadır. Odalar ne kadar az değişkense sofalar tam aksine her özelliğiyle değişkendir. Bu değişkenlik plan tipine de yansır ve bir bakıma sofalar Türk evinde plan tipinin belirleyicisidir. (Günay, 2014, s.26)

Sedad Hakkı Eldem ilk kez Türk evi plan tiplerini sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma yapılırken kronolojik süreç göze alınmıştır. En basit plan tipinden en gelişmiş plan tipine göre bir yol izlemiştir ve Türk evi plan tipleri dört ana başlıkta sınırlandırılmıştır. (Eldem, 1984, s.17)

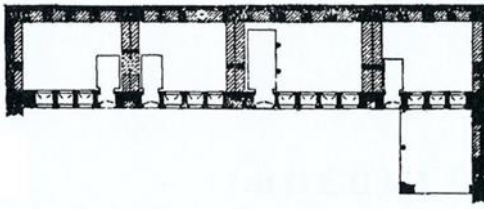
1. Sofasız plan tipi
2. Dış sofalı plan tipi
3. İç sofalı plan tipi
4. Orta sofalı plan tipi

2.3.1. Sofasız Plan Tipi

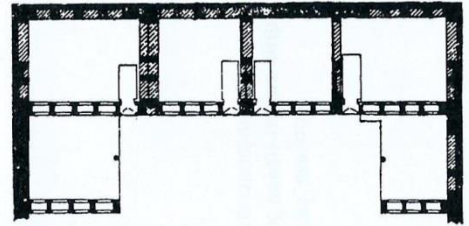

Şekil 22: Sofasız Plan Tipleri (Küçükerman, 2007)

Odaları bağlayan ve birleştiren orta alan kurulmamıştır ve Türk evinin en basit durumudur. Odadan odaya ulaşmak için evin dışına çıkılır. Bu nedenle daha çok sıcak iklim bölgelerinde görülmektedir. (Küçükerman, 1973, s.70)

Şekil 23: Çin Çin Hikmet Evi
(Eldem, 1984)

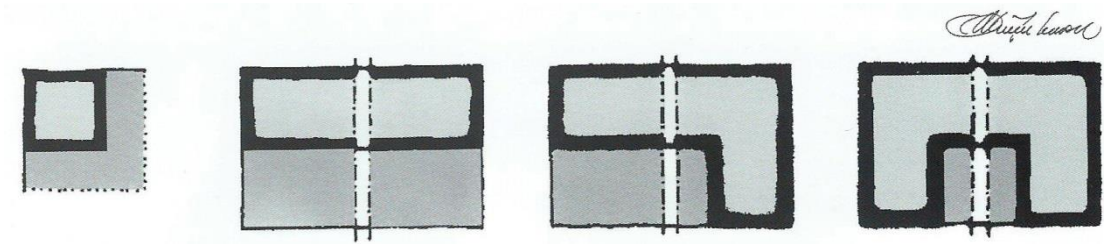

Şekil 24: Antakya'da Ahmet Kavukçu
Evi (Eldem, 1984)

Odaların yan yana dizilmesiyle bir plan şeması oluşturulmuştur. Odalar önünde bulunan kaldırım ya da avluyla odalar arası bağlantı sağlanmıştır. En basit şekli tek hücreli bir evdir. Bu oda, birden fazla odalı örneklerdeki gibi avlu ya da bahçeye açılır. İki ya da daha fazla odalı ev tiplerinde çoğunlukla pencereler ve kapılar aynı cephede

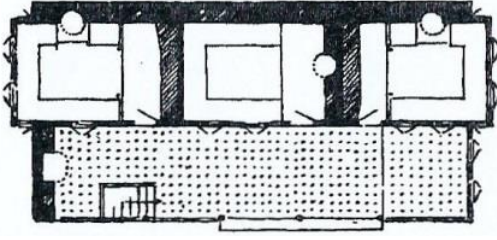
tutulmaya çalışılmıştır. Oda sayısı fazlaştığında bu odalar bir hizada sıralanmaz, kollar halinde farklı yöne uzanırlar. Odaların arasında bazı zamanlarda eyvan bulunmaktadır. Ayrıca köşk ilavesiyle beraber plan zenginleşir. Köşkler direkli veya pencereci havadar oturma yerleridir. Sofasız plan tipi Anadolu’da en çok güney ve doğu bölgelerinde uygulanmıştır, iklim sebebiyle bu plan tipine İstanbul’da rastlanmamaktadır. (Eldem, 1984, s.18)

2.3.2. Dış Sofalı Plan Tipi

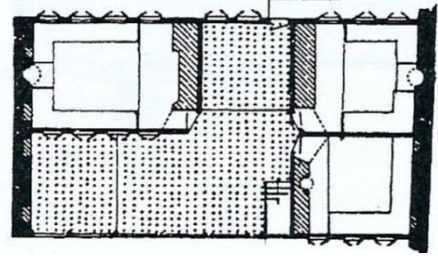

Şekil 25: Dış Sofalı Plan Tipleri (Küçükerman, 2007)

Bu plan tipinde odalar bir sofa ile birbirine bağlanmıştır. Dış sofalı plan tipi, plan şekline veya yöne göre ön, köşe açık sofalı, hayatlı, sergahlı ve sayvanlı ev olarak isimlendirilebilir. En ilkel olanında sofa açık bir direklik şeklindedir ve üzeri damlıdır. Bu tip, iklimin uygun olduğu bölgelerde Türk evinin son dönemlerine kadar uygulanmıştır. Dış sofalı plan tipinde simetri aranmaz, plan genelde serbest bir şekilde oluşturulur. En basit ve orjinal şekliyle, yan yana oda sırası ve önünde bu odaları birbirine bağlayan sofadan oluşmaktadır. Eyvan ve köşkler bu planı hareketlendirir. Eyvan odalar arasındaki bağlantıyı keser ve sofayı genişletir. Köşkler ise plana büyük değişiklik getirir. Köşkerin oda şekline getirilip köşk oda olmasıyla beraber sofanın bir veya iki cephesi oda ile çevrilmiş ve yavaş yavaş açık sofa kapatılmaya başlanmıştır. Odalar bazı zamanlarda L veya U şeklinde sofanın etrafında kümelmiş ve daha ekonomik çözümler getirilmiştir. Zamanla sofa kısalıp odalar arasına sıkışarak tek bir cephesi kalmıştır ve iç sofalı plan tipine zemin oluşturulmuştur. (Eldem, 1984, s.18)

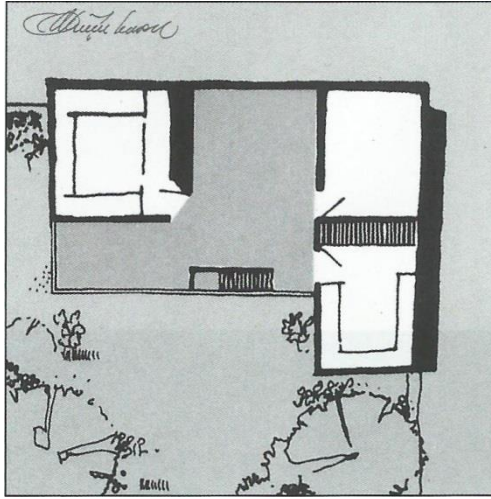

Şekil 26: 19. Yüzyıldan Kalma Bir Ev
(Eldem, 1984)

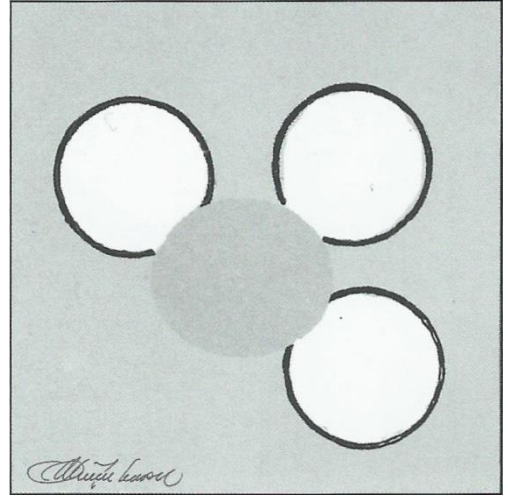

Şekil 27: Yenişehir Şemaki Evi
(Eldem, 1984)

Dış sofalı plan tipi ile çadır arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu plan tipi, Türklerin doğa içindeki çadırlarda yaşamının yerleşik düzene yansması olarak görülmektedir. Sofa özellikle uygun havalarda çokça kullanılan ve üretim yapılan bir mekândır. Bu benzerlikte her oda çadırı, dış sofa ise biraz denetim altında tutulan doğayı andırmaktadır. (Günay, 2014, s.27)

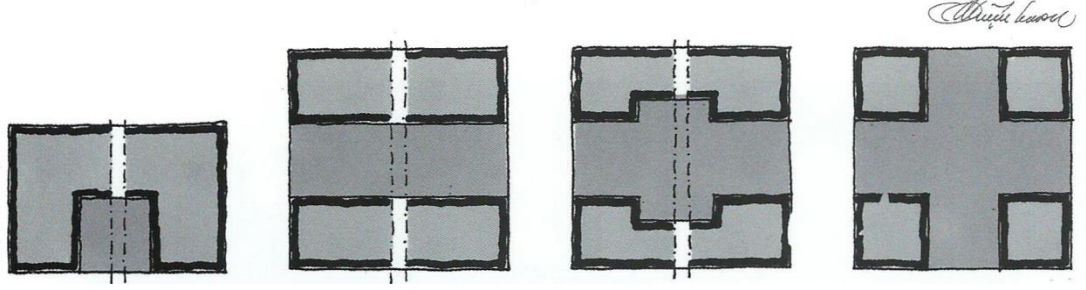
Şekil 28: Türk Evinde Oda ve Sofa
arasındaki İlişki (Küçükerman, 2007)

Şekil 29: Çadırlar Arasında Bulunan
Ortak Alan (Küçükerman, 2007)

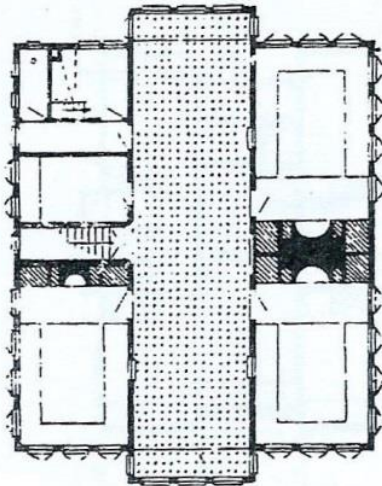
Doğan Kuban ise Türk evinin kökeni hakkında daha çok araştırma yapılması gerektiğini belirtir ve bu kökenin çadır geleneğinden geldiği konusunu tartışmalı bulur. Ancak çadırlar ve Türk evinin odaları arasındaki benzerlikten sıkça söz eder; “*Türk Hayatlı Evi*’nin klasik biçiminde bir odanın kullanım kavramını belirleyen davranış, daha ilerde göreceğimiz gibi, çadır yaşamından biçimsel ve organizasyonel uzantılar taşımaktadır. Yarı-açık galeriye doğrudan açılan bu odalarda kışın yaşanacak sıkıntılara ancak çadırda yaşamaya alışmış insanlar tarafından yaratılan bu gelenek içinde katlanılabildi.” (Kuban, 1995, s.45)

2.3.3. İç Sofalı Plan Tipi

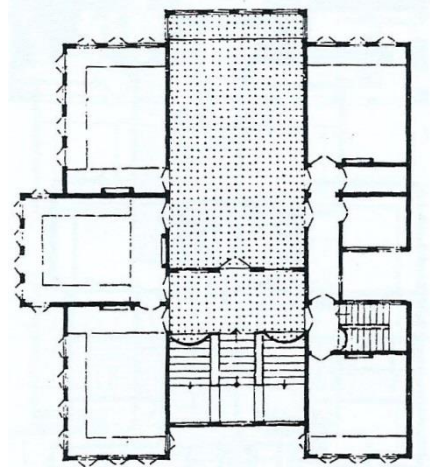

Şekil 30: İç Sofalı Plan Tipleri (Küçükerman, 2007)

Sofanın iki kenarına oda sıraları dizilmiştir. Karnıyarık ismi de verilen iç sofanın çoğunlukla iki cephesinin de açık veya pencereci olması tercih edilmiştir. Sofayı çevreleyen odalardan biri bazen küçük olur ve iç sofa biraz dışarı taşar. Bazı zamanlarda sofanın bir kenarına sekililik ya da köşk ilave edilir. İç sofaya ihtiyaca göre eyvan, yan sofa veya merdiven sofası ilave edilerek genişletilmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan sonra merdiven bir dekorasyon ögesi gibi kullanılmış ve bu geniş, üç kollu merdivenler sofalarda önemli bir yere sahip olmuşlardır. Yavaş yavaş iç sofalı planın tercih edilmesinin sebebi hem daha kullanışlı hem de ekonomik olmasındandır. Sofanın iki tarafına dizilen odalar sayesinde sofanın alanından ve dış duvarlardan tasarruf edilmiştir. Odalar arası irtibat kolaylaşmıştır ancak doğa ve tabiatla olan ilişki azalmıştır. Genellikle kentlerde tercih edilen bir plan şeklidir. (Eldem, 1984, s.18)

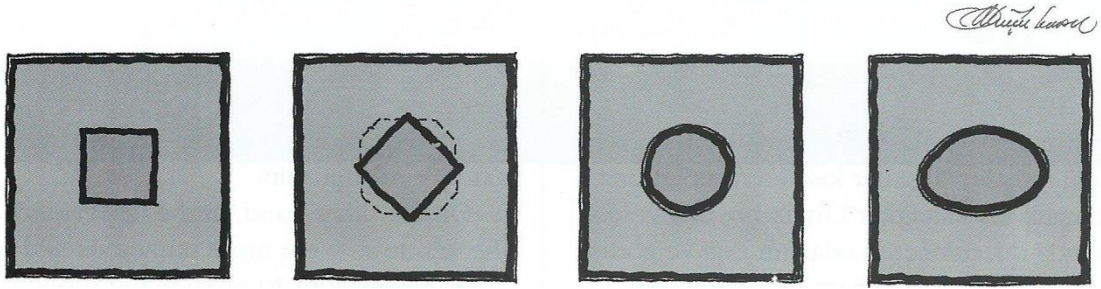
Şekil 31: Keçiören'de Bulunan Bir Ev (Eldem, 1984)

Şekil 32: Kanlıca'da Vecihi Paşa Yalısı (Eldem, 1984)

Boğaziçi evlerinin çoğu bu plan tipine sahiptir. Sofa bir cephesiyle denize açılırken diğer cephesiyle doğaya, bahçeye açılmaktadır. (Bektaş, 2013, s.130) Zamanla oda kapıları, pahlanmış oda köşelerine alınmış ve sofanın orta kısmında bir genişleme meydana gelmiştir. Bu durum sofayı orta sofalı plan tipine hazırlamıştır. (Eldem, 1984, s.18)

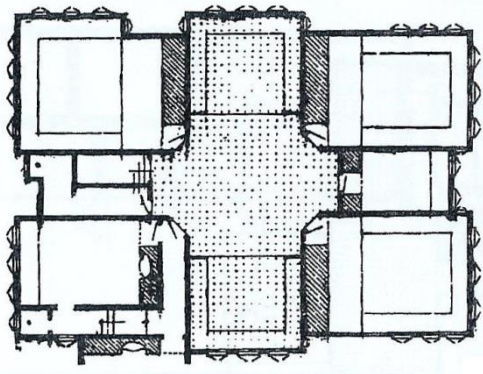
2.3.4. Orta Sofalı Plan Tipi

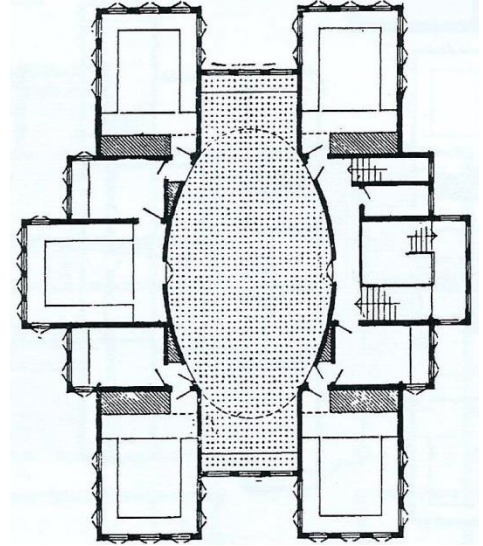
Şekil 33: Orta Sofalı Plan Tipleri (Küçükerman, 2007)

18. yüzyılda belirginleşmiş ve 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. (Günay, 2014, s.27) Sofa evin merkezinde bulunur ve dört yanı odalarla çevrilmiştir. Sofanın gün ışığından faydalanması için oda sıralarının arasına eyvanlar yerleştirilmiştir. (Eldem, 1984, s.18) Bu eyvan sayılarının birden dörde kadar çıkarılmasıyla orta sofalı plan tipinin gelişmiş şekilleri oluşturulmuştur. Çoğunlukla büyük ve zengin evlerde uygulanmıştır. Sofanın dış tesirlerden korunması, odalar arasındaki mesafenin azalması ve derli toplu hale getirilmesi sebebiyle özellikle İstanbul'da çokça tercih edilmiş bir plan tipidir. (Eldem, 1984, s.19)

Zamanla orta sofa değişime uğramış ve belli şekillere girmiştir. Dört köşeli, pahlı köşeli, yuvarlak ve beyzi orta sofalar olarak sınıflandırılabilir. En çok kullanılan ve en sevilen plan tipi köşeleri pahlı olanıdır. Bu pahlanmış köşeler eğrisel olarak uygulanır ve bu durum yavaş yavaş sofayı yuvarlak daha doğru bir tabirle oval bir şekle sokmuştur. Bu yuvarlak ve beyzi planlarda batının etkisi yadsınamaz. (Eldem, 1984, s.19) Konaklarda, köşklere ve yalılarda uygulanan bu plan tipi çoğunlukla üst sınıflar ve sultanlar için yapılmıştır. Bazı örneklerinde sofanın tavan yüksekliği beş altı metreyi bulmaktadır. İhtişamlı merdivenleri ve batılı üslupta süslenmeleriyle bu konakların sofaları sarayların tören odalarına benzemektedir. (Kuban, 1995, s.70)

Şekil 34: Bebek'te Kavafyan Evi
(Eldem, 1984)

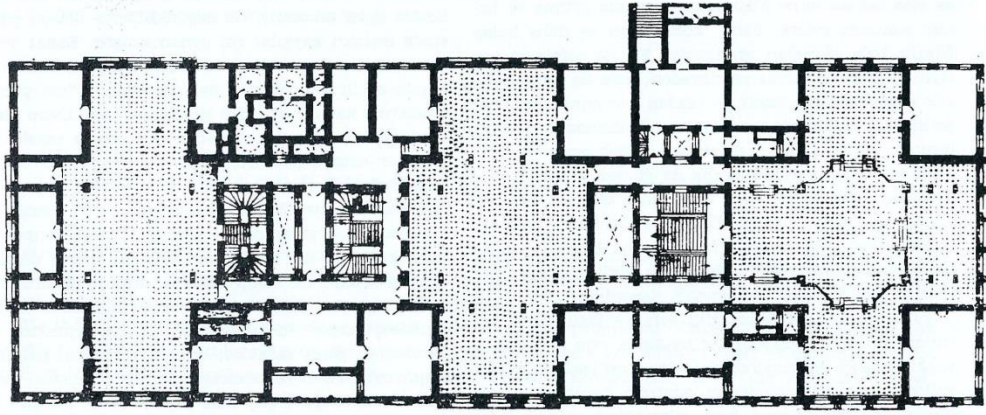
Şekil 35: Kanlıca Mısırlı Prensens
Rukiye Yalısı (Eldem, 1984)

Oval sofalı planlara geçiş öncelikle saray ve köşklere olmuştur. Bir zaman sonra evlerin inşaatında da uygulanmaya başlanmıştır. Ancak uygulanması güçtür ve normalden daha pahalıdır. Bu sebeple orta sofalı plan tipi öncelikle İstanbul'da daha sonra diğer büyük şehirlerde rağbet görmüştür. Oval sofa genellikle evlerin üst katlarına uygulanır ve alt katında bulunan sofa pahlı bir şekildedir. En alt kattaki sofalar ise özensiz ve gelişi güzeldir. Oval sofanın en üst katta uygulanmasının asıl sebebi, Türk evinde en üst katın her zaman en önemli kat özelliğini taşımasıdır. Bu katta bulunan oval sofanın üzeri son derece özenli ve süslü kubbelerle örtülebilmektedir. (Eldem, 1984, s.221)

Şekil 36: Sadullah Paşa Yalısının Birinci Katında Bulunan Oval Sofa (Kuban, 1995)

Türk evi çoğu zaman çeşitli bölümlerin birleşmesiyle oluşan plan kompozisyonlarından oluşmaktadır. Harem ve selamlık kısımlarının oluşmasıyla ev, iç ve dış bölümlere ayrılmıştır. Bu ayrım küçük yapılarda bölüm şeklinde, belirli odaların selamlık diye adlandırılmasıyla sağlanıyor olsa da, büyük evlerde bölüm yerine birleşme yöntemi uygulanmıştır. Yani evler harem ve selamlık gibi iki ya da daha fazla evin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu birleşmeler plan tipini etkilemez sadece aynı plan tipi yinelenmiş olur. Sofa sayısının artmasıyla bu birleşmeler kendini belli eder. İki, üç veya daha fazla bölümlerden oluşan evler, bu birimlerin fazlalaşmasıyla, konak veya sarayların büyümesi muadildir. (*Eldem, 1984, s.20*)

Şekil 37: Çırağan Sarayı Kat Planı (Eldem, 1984)

Bazı plan tipleri Türkiye'nin her tarafında uygulanır fakat bazı planlar ise belirli bölgelerde uygulanmıştır. Bazıları bulunduğu ortamın etkisiyle değişime uğramış, bazıları ise değişmeden uzun müddet süregelmiştir. Örneğin sofasız plan tipine Irak ve Suriye sınırlarında rastlanırken Anadolu'nun kuzey ve batı bölgelerinde rastlanmaz. Dış sofalı plan tipi ise hem Anadolu'nun güney ve doğu illerinde hem de Rumeli'nin kuzey ve batı illerinde karşımıza çıkmaktadır. Bazen de yeni uygulanmaya başlayan bir plan tipi eski plan tipinin yerine geçmiştir. Mesela İstanbul'da dış sofalı plan tipi terk edilip iç sofalı plan tipi benimsenmiştir. Ancak aynı senelerde Anadolu'nun küçük kentlerinde dış sofa uygulanmaya devam etmiştir. (Eldem, 1984, s.19) Bu değişim sebebiyle plan tiplerini belli bir yüzyılla sınırlandırmak doğru olmaz.

2.4. Türk Evinin Mekânsal Özellikleri

Türk evini oluşturan mekânları iki ana birimle sınırlandırabiliriz. Bunlar odalar ve odalar arası ortak alan sofadır. Sofa değişken bir öge olup plan tipine yön verir ancak odalar çok uzun süre boyutunu ve işlevselliğini korumuştur. (Küçükerman, 2007, s.59) Odaların mimari elemanları ayrıca ele alınacaktır.

Sofa

Sofa odalar arası ilişkiyi kuran ortak alandır. Sergah, sergi, çardak, divanhane, hayat gibi isimlerle de anılmaktadır. Ev içindeki dolaşımı sağlayan bu mekân bir toplanma alanıdır. Dolaşım dışında kalan bölümler oturmaya ayrılmıştır ve bu oturma

alanları zaman içinde eyvan, sekilik, taht, köşk gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. (Küçükerman, 1973, s.34) Sofa, evi oluşturan en önemli öğedir ve plan tipleri bu mekânla biçimlenmektedir. İlk örneklerde az görülen bu alan zamanla çeşitli değişimlere uğramış ve Türk evinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Türk evinin en önemli özelliklerinden biri de, odalar birbirine bağlı değildir veya aralarında bir geçme bulunmaz. Her bir odanın kapısı ortak alan olan sofaya açılmaktadır. Bu özellik Türk evini Avrupa evlerinden ayıran ehemmiyetli bir husustur. Sofa sayesinde Türk evi diğer evlere nazaran kullanım açısından daha üstündür. Sofadan tüm servis alanlarına ve odalara giriş bulunmaktadır. Sofalar sadece geçit ve bağlantı vazifesi görmezler. Burası toplantı yeridir ve ev halkının önemli tüm merasimleri bu mekânda gerçekleşir. Bahçe ve dış hayat ile bağlantı yeridir. (Eldem, 1987, s.60)

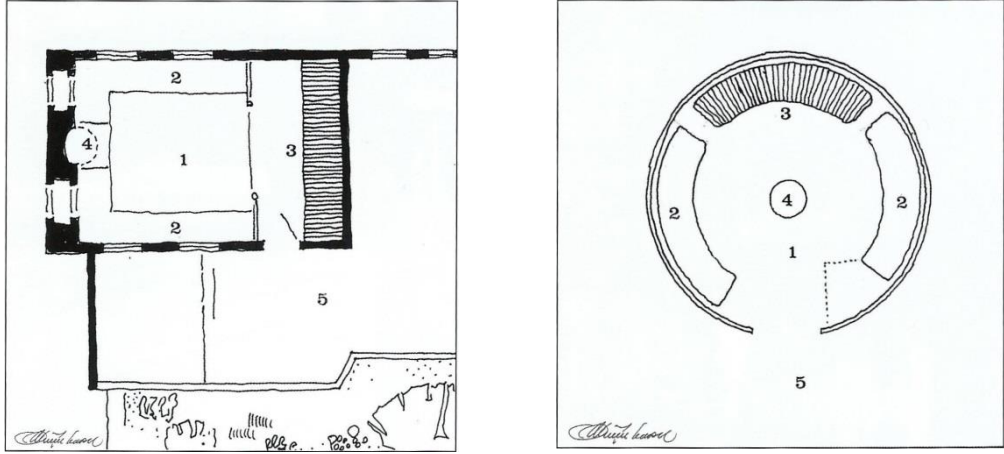
Odalar

Odalar, Türk evinde en az değişim gösteren ve başlı başına bir ev olan mekânlardır. Her oda sofaya açılan bir kapıya ve ayrı teşkilata sahiptir. Aralarında geçit ya da bağlantı yoktur. Odanın içinde gündüz oturulur, yemek yenir, abdest alınır, namaz kılınır, gece ise yatılabilir. Her türlü yaşam ihtiyacı tek bir odada görülmektedir. (Eldem, 1987, s.15) Odalar bir bakıma ev gibidir. Türk evinin en belirgin bu özelliğini Küçükerman şu şekilde dile getirir; “Geleneksel Türk evi mekânı bir araya gelip duruvermiş evlerden ya da değişik deyişle odalardan oluşan özgün bir yapı kavramının ürünüdür.” (Küçükerman, 2010, s.68)

Şekil 38: Oda İçerisinde Çeşitli Kullanım Biçimleri (Günay, 2014)

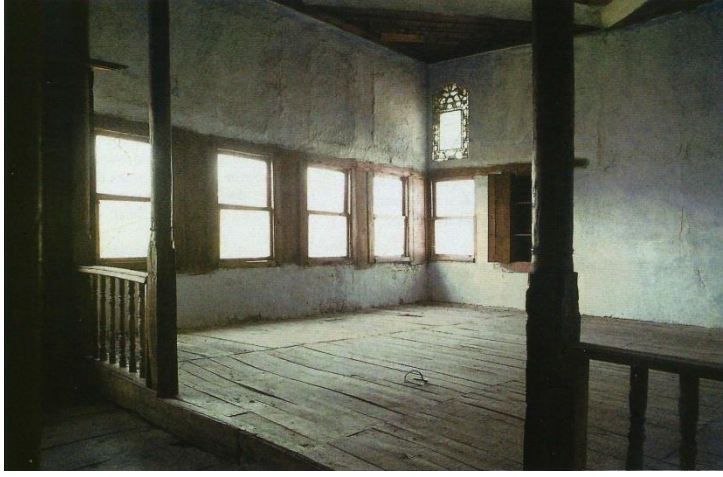
Odalar bu haliyle çadırlara benzetilmiştir. Çadırda tıpkı oda gibi aynı alan içinde değişik işlevlerle kullanılabilir ve değiştirilebilir bir düzene sahiptir. Orada yaşama birimi çadırsa, burada odadır. Çadırda ortada bulunan ocak odada bir duvara yaslanmış böylelikle duman kolayca dışarı atılmıştır. (Günay, 2014, s.25) Çadırda yerdeki halı veya kilimlerin üzerine oturulur. Türk evinde ise oturma düzeyi yere çok yakındır. Evlerde bulunan sedirlerin yükseklikleri yerden biraz yukarıdadır. Bu açıdan bakıldığında da odada oturma düzeni göçer alışkanlıklarına çok benzemektedir. (Kuban, 1995, s.217)

Şekil 39: Oda ve Çadır Arasındaki Kullanım Benzerlikleri (Küçükerman, 2007)

1. Çok Amaçlı Orta Alan, 2. Oturma Bölümü, 3. Kapalı Kullanım Alanları, 4. Isıtma

Odanın şekli çoğunlukla dörtgendir ve kendi içinde iki bölüme ayrılmıştır. Bunlardan biri sekiliktir ve odanın diğer yerlerinden bir kademe yüksektir. Oturmaya ayrılmış bu bölümün bir, iki veya üç tarafı sedirlerle çevrilmiştir. (Eldem, 1987, s.15) Pencereilerin altında bulunan bu sedirler evle beraber inşa edilir ve odaların en aydınlık yerine konumlandırılmıştır. Oda biçimine göre sedirlerin durumu farklılık gösterse de genellikle girişin karşısına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. (Kuban, 1995, s.114) Bir diğer bölüm ise sekialtıdır. Yüklük ve giriş kapısının önünde, uzun bir geçit halinde yapılmaktadır. Sekialtı, sekilikten muhakkak bir öge ile ayrılır. Minder koltukları, parmaklık, dekoratif bir direklik ya da pano bu ögelere örnek olarak gösterilebilir. En eski evlerde ise kapı önleri, cereyanı azaltmak ve içeriği görüşü engellemek için tahta bölmelerle odadan ayrılır. 17. ve 18. yüzyıllarda ise kapı, yüklükle beraber ele alınır ve yüklük derinliği içinde ayrılan bir bölümde yer almaktadır. (Eldem, 1987, s.15)

Şekil 40: Sekialtından Odanın Görünüşü
(Küçükerman, 2007)

Şekil 41: Direklik
(Bektaş, 2013)

Oda yatay düzlemde de ikiye bölünmüştür. Bu sınırın altı kullanma alanları olarak düşünülmüş ve insan boyutlarının dışına çıkılmaması planlanmıştır. Tüm işlevsel öğeler sınırın altındadır. Kapı, pencereler, kapalı kullanma alanları ve bütün iç düzen elemanları bu sınırın içindedir. Sınırın üstünde ise elle tutulamaz ve ulaşılamaz bir alan vardır. Gözle görülebilen bu sınır sade bırakılmıştır ya da tepe pencereleri yerleştirilmiştir. Ancak sonraları bu bölüm süslemelerle bir gösteri alanı şekline dönüşmüştür. (Küçükerman, 2007, s.75) Alt pencerelerin hemen üzerinde meyve ya da küçük kaplar koymak için işlevlendirilen ve yatayda çepeçevre dolaşan raflar bu iki sınırı bölerek daha da pekiştirir. (Kuban, 1995, s.111)

Şekil 42: Odanın Yatay Düzlemde Kuruluş İlkesi (Küçükerman, 2007)

Odaların ısıtılması ocak, peç, tandır veya mangalla sağlanmaktadır. Ocak genellikle sekiüstünde bulunmaktadır. Sedirler ocağın iki tarafında bulunan koltuk taşlarına dayanır. Yüklük, dolap ve hücreler çeşitli işlevleri olan öğelerdir ve eşya almak üzere yapılmıştır. Ocağın iki tarafında veya çoğunlukla bütün bir duvarı kaplayacak vaziyette giriş bölümünde yer almaktadır. Gündüz kullanılıp kaldırılacak eşyalar bu yüklüklerde muhafaza edilir ve çoğu zaman yüklüklerin içinde bir gusülhane bulunur. (Eldem, 1987, s.15)

Odaların en süslü nesnelere tavan, halı ve döşemelerdir. Ocak ve yüklüklerde birer dekor öğesi sayılabilir. Bu süslemeler ve bezemeler özellikle başodalarda daha özenlidir. (Eldem, 1987, s.16) Başodaların diğer odalardan farkı; bu odalar zaman içinde daha özenli yapılmış ve burada misafirler ağırlanıp toplantılar yapılmıştır. Evin en önemli odasıdır. Bir süre sonra sofa ile eşdeğer tutulmaya başlanmıştır. (Küçükerman, 2007, s.49) Türk evinde bir de basık, duvarları kalın, pencereleri küçük, korunaklı odalar bulunur ve kışın soğuktan korunmak için bu şekilde tasarlanmıştır. Bu mekânlar kışlık oda olarak isimlendirilmiştir. (Bektaş, 2013, s.118)

Turgut Cansever, Türk evi odalarının işlevselliğini ve doğayla olan bütünlüğünü dile getirir. Aynı zamanda evlerin kaç odası olduğu ve hangi bölümünde sofasının bulunduğu evlerin dış cephesinden de rahatlıkla okunabilir; “Osmanlı evlerinde oda esas yaşama alanını, yaşamının bütünü kapsar. O odada gününüzü geçirirsiniz, misafir kabul eder, sohbet edersiniz, aile içi konuşmalarınızı yaparsınız. Bütün eşyalarınız o odanın bir duvarındaki dolaplardadır. Yani mobilya denenene taşman nesne, odanın ortasında mekâna tahakküm eden acayip aletler yoktur. Azamî sadelikle insan zemine, zeminden azıcık yükselen sedire oturur. Sedire oturduğu zaman elini pencereden dışarı sarkıtır. Yaldaysa suya ulaşır yahut eline aldığı bir çubukla suya değer. Yağmuru elinde hisseder, köşeye oturup güneşi seyrederek, sokağı takip edebilir, neredeyse gelen geçene selam verme imkânına sahiptir. Bir taraftan bahçeyi görür. Dünyanın ortasında dört istikameti fark edecek bir ortamda yaşama hakkına sahip olur.” (Cansever, 2010, s.145)

“Ev de o zaman pencereleriyle, açıklıklarıyla her yere bakmaya fırsat veren bir nesne olarak odalardan teşekkül ediyor. Bu odalar, bu karakterleriyle varsa, bizim evi bu niteliğiyle görmemiz gerekiyor. Evin bu niteliğini görmemiz için sokaktan yürüyörsak cumbalar odaları tarif ediyor. Aralarındaki ayrımlar ikinci odanın

geldiğini haber veriyor. Fakat sokakta yürümek değil de, gökte bir kuş olup uçmak istesek o zaman da çatılar her odayı tarif ediyor. Yani Osmanlı şehrine tepeden baktığımızda her evin kaç odası olduğunu okuma imkânına sahip oluyoruz.” (Cansever, 2010, s.146)

Türk evinin mekânsal özelliklerinden bahsetmişken taşlık ve merdivenleri de kısaca ele almakta fayda vardır. Evin açıldığı avlu, giriş bölümü ve merdiven altı gibi yerleri taşla döşenmiş bölümler taşlık olarak adlandırılmaktadır. Taşlık olarak isimlendirilmesinin sebebi zeminlerin taşla kaplanmış olmasından kaynaklanmaktadır. (Kuban, 1995, s.161)

Merdivenler, sofanın önünde, içinde ya da katların müsait bir bölümünde yer alabilir. Katları birbirine bağlayan bu merdivenler eski evlerde üst üste olmayıp çoğunlukla odalara dolambaçlı yollardan varılmaktadır. 18. yüzyıla kadar tek kollu yapılan merdivenler bu yüzyıldan itibaren geniş ve yayvan uygulanmaya başlanmış ve planda büyük bir yer işgal etmişlerdir. Merdiven bölümü zamanla direklerle ve camekânlarla çevrilip sofa içinde önemli bir yere sahip olmuştur. 19. yüzyılda merdivenler kesin şeklini almıştır. Üç kollu merdivenler büyük ev ve konaklarda uygulanmış ancak o dönemlerde küçük evlerde de merdiven bölümü genişletilmiştir. 19. yüzyılın ortalarından sonra ise işlevselliği bir kenara bırakılmış ve tamamen süs öğesi haline gelmiştir. Konak ve saraylarda binanın ortasına alınıp galerilerle çevrilmişlerdir. (Eldem, 1987, s.132)

Şekil 43: Dış Sofalı Bir Evin Merdiveni (Kuban, 1995)

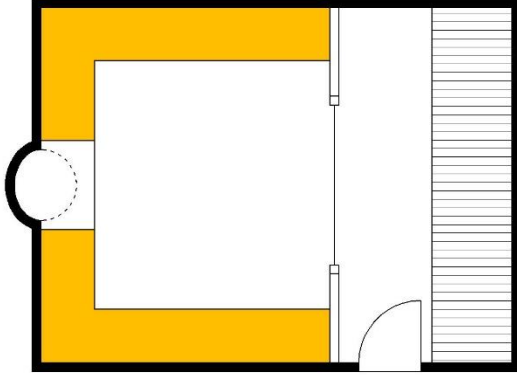
Şekil 44: 19. Yüzyılda Değişen Merdiven Tasarımı (Kuban, 1995)

Ayrıca batılılaşmanın etkisiyle odalara mobilyalar girmeye başlamış, bununla beraber mekânların karakteri bozulmuş ve mimari özelliklerini yitirmiştir. Pek çok işlevselliği bulunan odanın bu işlevleri birçok odaya dağıtılmıştır. Ancak pek çok taşra ve köy evi oda geleneğini korumaya çalışmıştır. (*Kuban, 1995, s.106*)

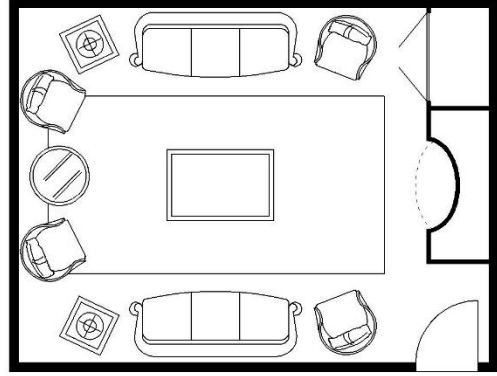
Şekil 45: II. Abdülhamid'in Çalışma Odasındaki Mobilyalar
(Ali Sami Aközer, 1895; Özendes, 2005)

Önder Küçükerman'ın Çizimiyle Türk Evinde Oda
(Küçükerman, 1973)

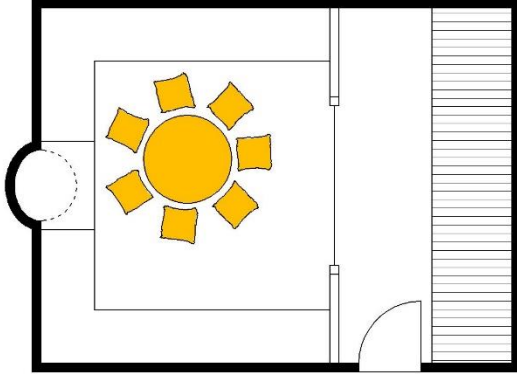

Oturmak için kullanılan sedirler

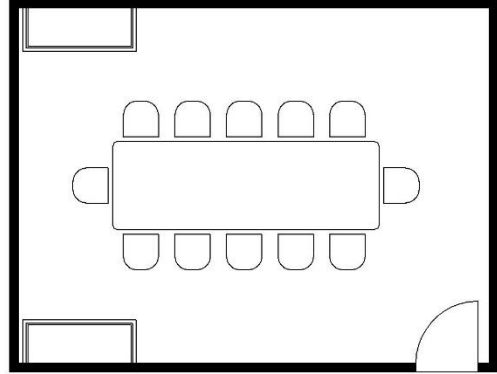
Zamanla Türk Evindeki Odanın Yerini Alan Mekânlar

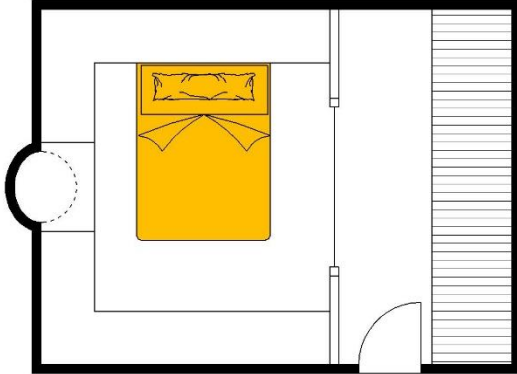
Sedirlerin yerini alan oturma odası

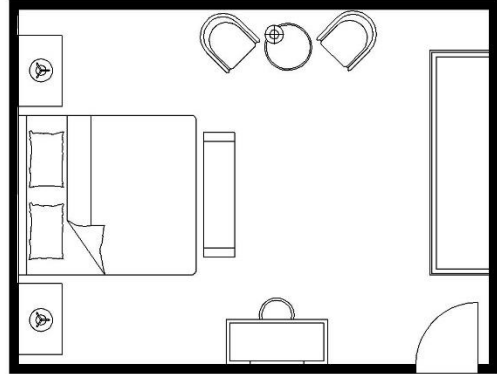
Yemek yemek için yerleştirilen yer sofrası ve minderler

Yer sofrası ve minderlerin yerini alan yemek odası

Dinlenmek için yerleştirilen yer yatağı

Yer yatağının yerini alan yatak odası

Şekil 46: Türk Evinde Odanın İşlevselliğini Kaybedip Farklılaşması

2.5. Türk Evinin Mimari Elemanları

Kapılar

Kapıların yeri ve boyutu ayarlanırken odaların gizliliğini ve özelliğini bozmayacak şekilde ayarlanmasına özen gösterilmiştir. Odanın soğumaması ve ilk girişte içerinin görülmemesi için kapılar odaların köşesine yerleştirilir. (Eldem, 1987, s.80) Geleneksel Türk evi örneklerinde daima tek kanatlıdır. Batılılaşma döneminde ise kapının konumu ve şekli değişmiş, girişler oda akslarına kaymış ve çift kanatlı kapı kullanımı yaygınlaşmıştır. (Kuban, 1995, s.125)

Kapıların odaya bakan kanatlarının iç yüzeyleri son derece özenli ve süslüdür. Dış yüzeyleri daha sade ve yalın tutulmuştur. Odanın iç düzeni açısından kapıların en büyük özelliği çevresiyle beraber çözümlenmesi ve biçimlendirilmesidir. Odaya giriş dolaplarla da bağlantılıdır. Dolap ile kapı kuruluş ve kavram açısından birbirini etkilemişlerdir. Bu sebeple kapının kanadı ve çerçevesi dolapların kapaklarıyla uyum oluşturacak şekilde beraber çözümlenmiştir. Odaların kapıları sofaya açılır. (Küçükerman, 1973, s.88) Eski Türk evi örneklerinde gayet basık olan kapı, sofa tarafından odanın önemine göre; kemer, pervaz, kitabe ve taç şeklinde bir başlık ile hem süslenir hem de olduğundan daha yüksek gösterilir. (Eldem, 1987, s.80)

Şekil 47: Kapıların Dolapla Birlikte Çözümlenmesi (Küçükerman, 2007)

Şekil 48: Kapı Pervazı (Küçükerman, 2007)

Dolaplar

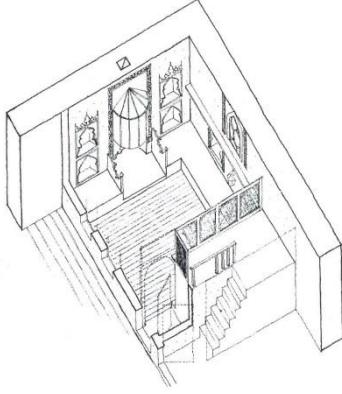
Dolaplar Türk evinde odanın oluşumunu etkileyen bir öğedir. Görevi, odada bulunan ve gün içinde kullanılan araç gerecin korunmasıdır. İşlevlerine göre; yüklük, çubukluk, kavukluk, testilik, lambalık, fincanlık, feslik gibi isimler alır. (*Küçükerman, 1973, s.116*) Genellikle ana pencerelerin karşısında ya da giriş tarafında konumlandırılmıştır. Bu büyük dolapların yanına ek olarak şamdanlık, testilik koymak için nişler açılmıştır. (*Kuban, 1995, s.117*) Eski oda örneklerinde bu nişler oldukça azdır ve işlevselliği olmayan öğelere yer verilmemiştir. Dolaplarda gereksiz süs ve özen yoktur. Temel amacı eşyaları muhafaza etmektir. Ancak sonraları belli eşyaları sergilemek amacıyla nişler çoğalmıştır. Türk evinin son dönemlerinde ise mobilyaların odaya girmesiyle amacını tamamen unutmuş ve boyutu, kavramı, biçimiyle değişerek bir süs öğesi haline dönüşmüştür. (*Küçükerman, 2007, s.171*)

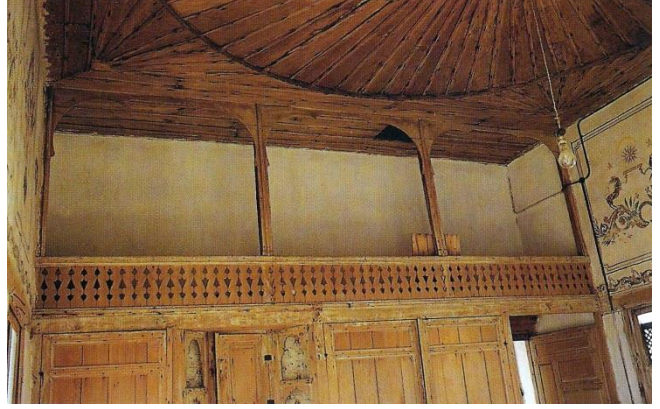
Şekil 49: Dolap, Kapı ve Raflarda Bulunan Panolar (Günay, 2014)

Özenli ve yüksek tavanlı odalarda dolap belli bir yükseklikte kesilir. Dolabın bittiği yerden tavana kadar olan kısım odanın özelliklerine göre şekillenir. (*Küçükerman, 2007, s.177*) Bu bölüm dolap cephesinin en zengin ve süslü yeridir. Bazı zamanlarda ufak kitabeler halinde bir ya da daha fazla kat şeklinde ayarlanabilir. Kitabelerin içinde kafesli olanları vardır ve bu durum arkasının asma kat şeklinde kullanıldığını gösterir. Burada odanın içindekilere gözükmeden oturmak mümkündür. Yüklüklerin üzeri bu şekilde kullanılmadığında ise bu bölüm ufak parmaklıklar veya kafesle odadan ayrılır. (*Eldem, 1987, s.81*) “Çeşitli helva sohbetleri, Ramazanda iftar toplantıları, konak hayatının olağan adetlerindedir. Hanımlar da kendi taraflarında

sohbetlere çağırıldığında, icap ettikçe kafes arkasından selamlıktaki Mevlut ve başka merasimlere görülmeden iştirak edebilmektedir.” (Eldem, 1986, s.15)

Şekil 50: Kafes Arkasında İşlevlendirilen Kısım (Kuban, 1995)

Şekil 51: Dolap Üzerindeki Bölüm (Küçükerman, 2007)

Pencereler

Pencereler uzun müddet şekillerini ve boyutlarını korumuşlardır. Senelerce bu pencere dizileri iki sıra halinde uygulanagelmıştır. İlk sıra pencereler yere yakın ve sedirlerin hemen üzerinden başlarlar. Aşağıda tutulmalarının sebebi hem kullanımını kolaylaştırmak hem de insani boyutların dışına çıkmamak içindir. İlk zamanlarda bu tavanı aydınlatmak için ikinci bir pencere dizisi oluşturulmuştur. Alt sıradaki pencereler kullanım amaçlı olup üst sıradaki pencereler ise genelde süs amaçlıdır ve hareketsiz yapılmıştır. Tepe pencereleri olarak adlandırılan bu pencereler renkli camlarla tasarlanmıştır ve oda içindeki monotonluk kırılmıştır. (Kuban, 1995, s.122) Boyutları 17. yüzyıla kadar küçük tutulmuş, 18. yüzyılda alt pencerelerin boyuna ulaşmış ve 19. yüzyılda en küçük boyutuna ulaşıp bir zaman sonra da tamamen terk edilmiştir. (Eldem, 1987, s.89)

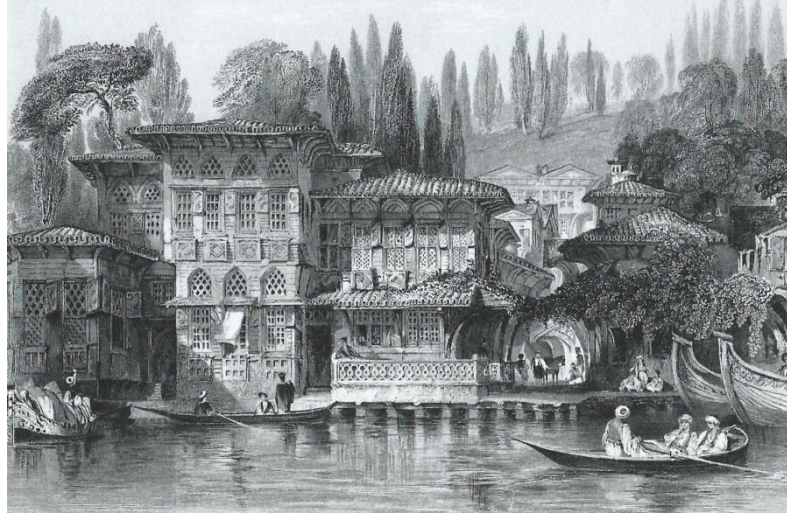

Şekil 52: Lokma Parmaklıklar ve Pencere Kapakları (Günay, 2014)

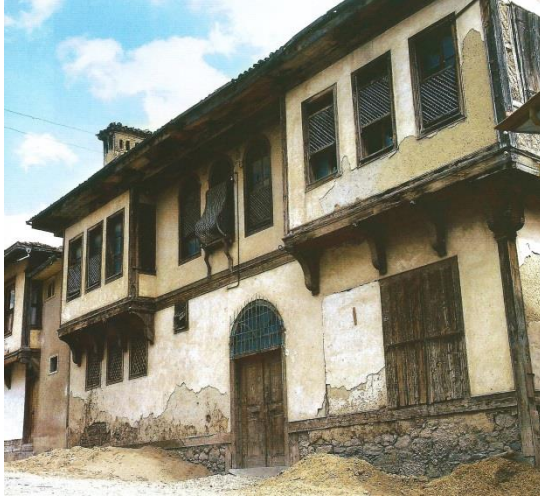
Şekil 53: Aynalıkavak Kasrı Pencere Dizileri (Günay, 2014)

Alt pencereler ilk zamanlarda camsız olarak uygulanıp kapaklarla örtülmüştür. Camın yaygınlaşmasıyla iki yana açılan pencere doğramaları yapılmaya başlanmıştır. Batının etkisiyle bu pencereler bire iki oranlı düşey sürme pencere halini aldı. Ancak çift kanatlı doğramalar kullanılmaya devam etmiştir. (Günay, 2014, s.35) Pencere kapakları, camlı çerçeve bulunmadığı zamanlarda alt pencerelerin kapatılabilmesi için tasarlanmıştır. Bunların kapatılması durumunda iç mekâna ışık tepe pencerelerinden girer. Bu kapaklar dışarıya ve yanlara doğru açılmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu kapaklar panjur şeklinde uygulanmıştır. (Eldem, 1987, s.88) “Pencere kapaklarının ne kadar geniş bir şekilde kullanıldığı yabancı seyyahların yaptığı İstanbul ve Anadolu şehirleriyle ilgili bütün gravürlerde gözükmektedir. Bina, Batı Avrupa binaları gibi hiçbir şekilde değişmez, donuk bir yüze sahip olmak yerine, pencere kapakları açıldığı zaman, adeta gözkapakları gibi insanı davet eder. Adeta kollarını açarak insanın içerden dışarıya doğru uzanmasını temin eden, dışarıdan eve bakan insanlara da mevsimine göre, günün saatine göre hareket eden, yaşayan bir mimarî vücut bulmaktadır.” (Cansever, 2010, s.143)

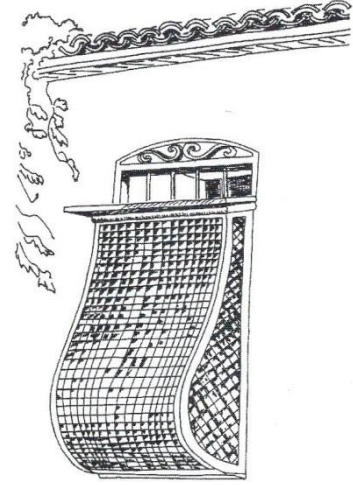

Şekil 54: Yalının Hareketli Cephesi
(Allom Gravürleri, 1834-36; Günay, 2014)

Alt pencerelerde sadece kapaklar kullanılmamıştır. Bu pencerelerin ayrıca parmaklıkları da bulunur ve bunların yeri cam çerçevesi ile pencere kapakları arasındadır. Parmaklıklar demirden yapıldığı gibi, daha çok ahşap tercih edilmiştir. Ahşap uygulamalarında kullanılan desen çoklukla lokumlu demir, parmaklık taklidir. Kafeslerde, pencere takımları arasında önemli bir yer sahiptir. Bu kafeslerin çoğu selâmlık bölümünde pencerelerin önünde yer alır. Genellikle pencerenin yarı yüksekliğindedir ve kapaklı pencerelerde hareket edebilecek şekilde tasarlanmıştır. Bazıları cumba şeklinde çıkıntı yapabilir bazılarının ise içinde ufak gözleri vardır. (Eldem, 1987, s.88) Cumba şeklinde yapılanlara kim geldi penceresi de denmiştir. Evin hanımları eve gelen misafiri öncelikle bu pencereden görür ve hazırlıklı bir şekilde kapıyı açabilir. (Bektaş, 2013, s.109)

Şekil 55: Hareketli Pencere Kafesleri
(Küçükerman, 2007)

Şekil 56: Kafesli Cumba
(Kuban, 1995)

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pencerelerde anlamını yitirmiş ve insani boyutları aşarak batılılaşmışlardır. (Kuban, 1995, s.219) Bu yüzyılda evlerin sadeleşmeye başlamasıyla beraber pencere boyutları aşırı derecede büyümüş ve dış cephelerin tümünü işgal eder duruma gelmiştir. Evlerde, pencerelerin bu değişimiyle beraber hafif birer kafes görüntüsüne bürünmüştür. (Eldem, 1987, s.102)

Ocaklar

Türk evinde oda içinde çıkıntı yapan tek öge ocaktır. Genelde yapı kuruluşunun elverdiği yerlerde, duvarlar kalınlaştırılarak bu çıkıntı azaltılmaya çalışılmıştır. Az önemli odalarda ve yalın evlerde ocak özenli bir şekilde yapılmamıştır. Ocak yalnız ateş yakılacak yer ve bacadan oluşur. Kapak ya da davlumbaz bulunmaz. (Küçükerman, 1973, s.133) Kasaba ve kent evlerinde ise durum farklıdır. Odada ocak önü çoğunlukla bir kapak ile kapatılır. Bu yöntem oda içinde çıkıntı yapmadığı için küçük odalarda daha çok uygulanmıştır. Kasaba ve kent evlerinin özenli ve gösterişli odalarında ise ocak davlumbazıyla beraber kurulmuştur. Bu haliyle ocak işlevselliğinin yanı sıra bir süs ögesidir. Ahşap ya da alçıdan yapılan davlumbaz oda içine çıkıntı yapar. (Küçükerman, 1973, s.136) Yangın tehlikesine karşılık ocaklar taştan örülmüş duvarların içinde yer alır. Ancak ocağın ahşap atkılı duvarlarda dolaplarla beraber çözümlendiği de olmuştur ve bu durum yaygın bir uygulamadır. Saray ve büyük konaklarda bu ocaklar çini ile kaplanabilir. Bazı yörelerde ise alçı süslemeler bulunmaktadır. (Kuban, 1995, s.127)

Şekil 57: III. Murad Köşkünde Ocak
(Küçükerman, 2010)

Şekil 58: III. Selim Has Odasında Barok
Üslupta Bir Ocak (Küçükerman, 2010)

Tavanlar

Türk evinin en fazla özen gösterilen yerlerinden birisi tavadır. Tavanlar genellikle ahşap kirişleme tekniği üzerine tahta kaplama olarak uygulanır. Bezemeler, ince çubuklar, pasalar ve bordür tahtalarıyla meydana getirilir. (Eldem, 1987, s.106) Tavan tahtalarının ek yerlerinin pasa ve çıtalarla kapatılmasıyla geometrik bezemeler yapılır. Bunun dışında kalem işi süslemelerde kullanılmaktadır. Duvardan tavana geçiş silmelerle sağlanabildiği gibi eğrisel bağdadi yüzeylerle oluşturulan tekne tavanlara da çokça rastlanmaktadır. Üslupların değişmesiyle beraber süslemelerde zaman içinde farklılık göstermiştir. (Günay, 2014, s.35)

Tavanların zenginleştirilmesi kenar bordürlerini arttırarak ve özellikle orta kısmına göbek ekleyerek sağlanır. Tavan göbekleri birçok desen ve şekil çeşitlerine sahip dekorasyon ögesi olmuştur. Bezemenin ağırlığı göbeklerde toplanır. Bazen konkav kesitlidir ve büyük olanlar kubbe şeklini alır. En zengin ve hoş gözüken tavan şekli kubbeli tavadır. Bu ahşap kubbelere zengin ev ve konakların başodalarında rastlanmaktadır. (Eldem, 1987, s.106)

Şekil 59: Osmaneli’nde Tavan Örneği
(Küçükerman, 2007)

Şekil 60: Bir Baş Odanın Tavanı
(Günay, 2014)

Odalar çoğunlukla kare biçiminde oluşturulmuştur. Bazı istisnalarda topografyanın verdiği etkiyle dik açılı olmayan odalar da olabilir. Ancak her durumda tavan için en uygun şekil olan kare bulunmuştur. Bu kare alan, tavan kaplamasının önemli ve temel kısmı olarak düzenlenmiş, geri kalan yerler ise etkisizleştirilmiştir. Oluşturulmaya çalışılan kare bölümde ise her türlü geometrik şekil uygulanıp isteğe göre süslenebilmiştir. (Küçükerman, 2007, s.163)

Döşemeler

Türk evinin alt örtüsü uygulanırken; taşıyıcı ahşap döşeme üzerine hasır serilir ve üzerine sıkıştırılmış toprak tabakası gelir. En üstüne de halı ya da kilim örtülür. Böylece döşeme kurulmuş ve kullanılabilir hale gelmiştir. (Küçükerman, 1973, s.145) Türk evinde genellikle ahşap döşeme kaplaması tercih edilir. Odanın döşemesi diğer öğelere göre temel bir öğedir. Sedirler ve ocak bu bölümün çerçevesini oluşturur. Gün içinde en çok kullanılan yer burasıdır. Bu yüzden sekialtına göre yirmi santim kadar yükseltilmiş ve daha belirgin bir hale getirilmiştir. Ayrıca bu kısım kafeslerle, parmaklıklarla ve kemerlerle ayrılıp yalnız döşemede değil mekânda da bu ayırım vurgulanmıştır. (Küçükerman, 1973, s.151) Odaların kuruluşunda iç dış ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerler pencere çevreleri olup bu kısım oturma için düzenlenmiştir. Bu oturma alanları mekânda olabildiğince kenarlara çekilmiş ve ortadaki döşeme alanı çok amaçlı kullanımlar için boş bırakılmıştır. (Küçükerman, 1973, s.154)

3. İSTANBUL KONAKLARI

3.1. Genel Özellikleri

İslam Ansiklopedisi'ne göre konak; *“Türk sivil mimarisi terminolojisinde tabii olarak şehir dokusu içinde bulunan, varlıklı kişilerin bütün ailesi ve hizmetlileriyle bir arada ikamet ettiği büyük yapıları ifade etmektedir.”* (Orman, 2014, s.159) Türk Dil Kurumu'na göre konak; Büyük ve gösterişli ev olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2000, s.589) Doğan Kuban'a göre konak; genel geçer konut anlamına gelen ve konutun Türk kültüründe konmakla ilişkisini vurgulayan Türkçe kökenli bir kelimedir. Ayrıca paşa konağı, bey konağı, eşraf konağı, vali konağı, vilayet konağı gibi sosyal statüyü işaret eden bu isimleriyle konak, devlet işlerinin görüldüğü büyük konutlardır. (Kuban, 1998, s.191) Ali Püsküllüoğlu'na göre konak; Genellikle bir avluyla çevrilmiş, bir kaç katlı, çok odalı, büyük ve gösterişli evlerdir. (Püsküllüoğlu, 2012, s.1233) İlhan Ayverdi'ye göre konak; büyük, gösterişli ev olarak açıklanır. Ayrıca Hükümet işlerinin görüldüğü binalarda konak olarak adlandırılmaktadır. (Ayverdi & Topaloğlu, 2007, s.633) Doğan Hasol'a göre konak; büyük ve görkemli ev demektir. Ayrıca hükümet konağı olarak adlandırılan konaklar illerde ve ilçelerde, özellikle vali ve kaymakam gibi hükümet görevlilerinin iş gördüğü bina olarak tanımlanmıştır. (Hasol, 2012, s.273)

Konak, saraylardan küçük fakat evlerden büyük, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşama kültürünün ortaya çıkardığı gösterişli konutlardır. Özellikle İstanbul'da hayat bulmuş ve konak ifadesi burada yaygınlaşmıştır. Konakları evlerden ayıran en belirgin özellikleri, yapının kendi içinde bölümlere ayrılması ve evlere göre çok daha fazla sayıda odaya sahip olmalarıdır. (Alan, 2005, s.34) Bu noktada konakların, köşk ve yalılardan farkını belirtmekte fayda vardır. Topografik özelliklerine bakılarak bu konutların isimleri farklılaşmaktadır. (Orman, 2014, s.159)

“Türkçeden başka Batı dillerine de geçen “köşk” Farsça bir kelimedir ve sarayların bahçelerinde ya da koru ve bağlarda çoğunlukla ahşap olarak inşa edilen evler için kullanılır. İstanbul kültüründe ise bunlar sayfiye, yani sadece yaz mevsiminde kullanılan evlerdir ki; konak kadar büyük olsalar dahi, köşk diye isimlendirilir. Köşkler, konaktan küçük, evden büyük, genellikle ahşap ve süslü binalardır.” (Şimşek, 2011, s.12) 19. yüzyılda konaklarda yaşayan ailelerin şehir dışında, sayfiye yerlerinde

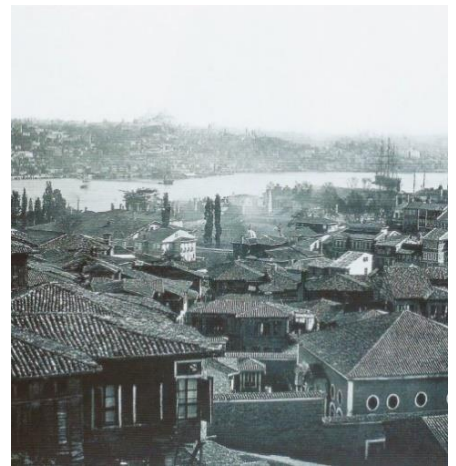
yazlık konutlar inşa etmeleriyle ortaya çıkar. Mekân olarak özellikle Boğaziçi sahilleri, Adalar ve Yeşilköy tercih edilmiştir. (Işın, 2014, s.96) Ayrıca bazı büyük konaklar, saraya mensup bir kişiye ait ise köşk olarak adlandırılabilir. (Özemre, 2003, s.44) Yalılar ise ev ve konaklardan az farklıdır. Denizin hemen yanında veya deniz üzerine çıkmalı ve taşkın olmaları yalıları konaklardan ayıran özelliğidir. (Eldem, 1984, s.284)

Osmanlı'nın önemli şehirlerinde devlet erkânına, taşrada ise ileri gelenlere ait çok sayıda konak ve saraylar yapılmıştır. Büyük evlerde yaşamayı seven Türklerden makam ve mevki bakımından sivrilenenler, evlerin boyutlarını iyice büyütürken saray sayılabilecek önemli yapılar inşa etmişlerdir. Bu konakların en önemlileri İstanbul'da ve Edirne'de yapılmıştır. Türk evinde hizmetlilerle beraber sayısı 10'ları bulan ev halkı konaklarda 100'leri aşmıştır. Bu kalabalığın büyük kısmı aileye hizmet eden kadrodan oluşmaktadır. (Eldem, 1986, s.14)

Büyük şehirlerde boy boy evlerin arasında bu konak ve saray denebilecek ölçüdeki yapıları görmek mümkündür. Eski fotoğraflara bakıldığında İstanbul'un genel görünüşünde yer yer büyük çatılı konaklar kendini belli eder. Büyük şehirlerde bir semt ayrımı yapılmadığından konakların bulunduğu konum herhangi bir mahalle olabilir. Konakların etrafında büyük duvarlar mevcuttur ve bu duvara daha küçük evler yaslanabilir. Ancak bazı zamanlarda büyük konakların bir araya toplandıkları da görülebilir. Çapa, Akbıyık, Vefa, Sultan Selim ve Süleymaniye gibi semtlerdeki konaklar buna örnek olarak gösterilebilir. (Eldem, 1986, s.15)

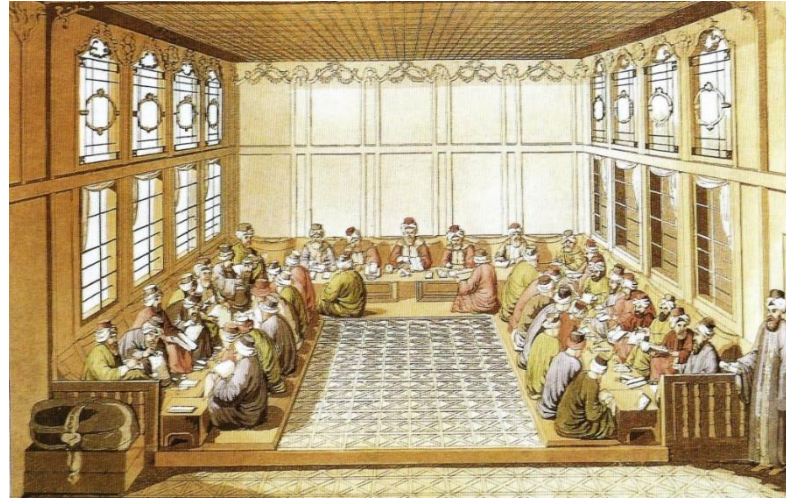

Şekil 61: Süleymaniye'de Evler ve Konaklar
(Sébah & Joaillier, 1900, Özendes 2005)

Şekil 62: İrili Ufaklı Evler
(Işın, 2014)

Büyük küçük evlerden oluşan bu mahallelerde konak halkının ihtiyaç sahibi halka yardım mecburiyeti, ahlaki bir zorunluluktur. Ancak asıl önemli nokta bu konakların yetiştirici ve faziletli nitelikleridir. Konaklarda yalnız hizmetliler bulunmaz, çok sayıda genç buralarda yetiştirilir. (Eldem, 1986, s.15) Sadece ikametgâh olarak kullanılmayan bu konaklar, iktisadi, içtimai, siyasi, ilmi ve fikri sahalarda da vazifeler görmüş, Doğulu ve Batılı birçok seyyah ve âlimi aylarca ağırlayıp adeta bir akademi gibi işlemiştir. (Ülger, 2008, s.204) Örneğin, Ahmet Semih Mümtaz hatıralarında Suphi Paşa Konağı'nı anlatır ve bu konağın hem mahalle içindeki sosyal statüsüne hem de mektep gibi işlemesine dikkat çeker; *“Paşa dairesi ulema ve üdeba ile kethüdanın dairesi orta halli komşularla; ağaların odaları kimsesizlerle, misafir odaları tıpkı Sami Paşa Konağı misilli Hindistan'dan, Afganistan'dan, Acemistan'dan ve Iraktan; Konya'dan veya Bursa'dan gelenlerle dolu idi. Paşa bunların hepsiyle konuşur, hatırlarını sorar, işlerini kolaylaştırır, lazım gelenlere tavsiye eder; misafirleriyle de ilim ve edebiyattan bahisler ve münakaşalar ederek faydalı vakitler geçirirdi. Konak bir mektepti denebilir. Herkes okur, okutturulurdu.”* (Mümtaz, 2011, s.63) Konak adetleri ve yaşantısı sarayın minyatürü gibidir. Ancak saraya göre daha ağır ve ailevidir, milletin terbiyesi kısmen bu konaklarda verilmektedir. (Eldem, 1986, s.15)

Şekil 63: Eğitici Yönüyle Konaklar (Işın, 2014)

Konakların duvarlarının arkasında büyük bahçeler bulunmaktadır. Semtine göre bu bahçeler Marmara, Haliç veya Sarayburnu üzerinde Boğaziçi ve Üsküdar'a bakar vaziyettedir. (Eldem, 1986, s.16) Türk şehirleri 19. yüzyılın ortalarına kadar doğayı korumuş ve ona sahip çıkmıştır. O dönemde İstanbul, Avrupa'nın büyük

şehirlerine nazaran çok daha gelişkin bir bahçe şehridir. Türk konut mimarisi ev ile bahçeyi bir bütün olarak kabul etmiş ve evlerin çevresini saran doğayı yok etmek yerine, onu kendi bünyelerine katarak dekore etmeyi tercih etmişlerdir. Bu anlayışa göre şehir, büyük bir bahçenin içine yerleştirilmiş evlerden oluşmaktadır. Bu sebepten İstanbul, hiçbir zaman ağaçsız kalmamış, Ortaçağ şehirlerinin yeşil alan bakımından son büyük temsilcisi olmuştur. (Işın, 2014, s.205) Aynı şeyleri günümüz İstanbul'unda söylemek maalesef mümkün değildir.

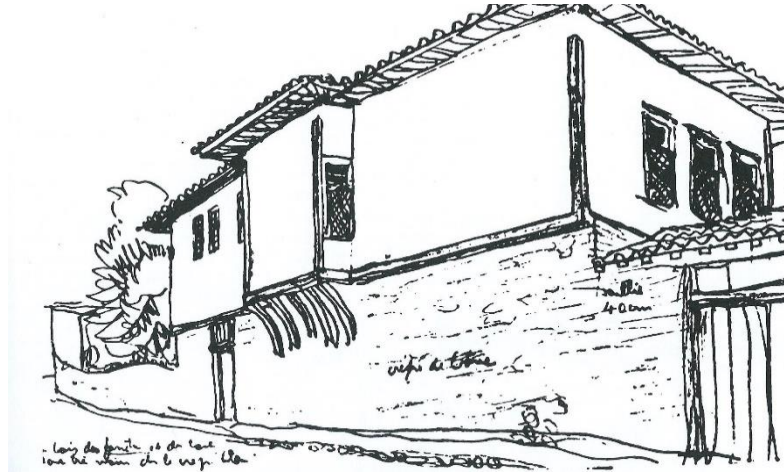

Şekil 64: Boğaziçi'nde Yeşilliklerin İçinde Yalı ve Köşkler (Işın, 2014)

Şekil 65: Bebek Sırtlarından Boğaz (Sébah & Joaillier, 1900; Özendes, 2005)

Kapılar evin sembolüdür bu sebeple, konakların varlığı ve statüsü kapılarından belli olur. Konakların sokağa açılan kapıları daima büyük ve iki kanatlıdır. Bu kanatlar som veya aynalıdır. Bahçe duvarı içine açılan kapıların üstü çoğu zaman saçaklıdır. Büyük konaklarda araba kapısının yanında bir de küçük kapı yer alır. Kapının yanında bir çeşme ve geçenlerin dinlenmesi için tahta bir sedir bulunur. Kapının arkasında ayvaz, bekçi bölümü, bazen üstünde veya yanında dışarıya bakmak için kullanılan köşk odası yer alır. (Eldem, 1986, s.15)

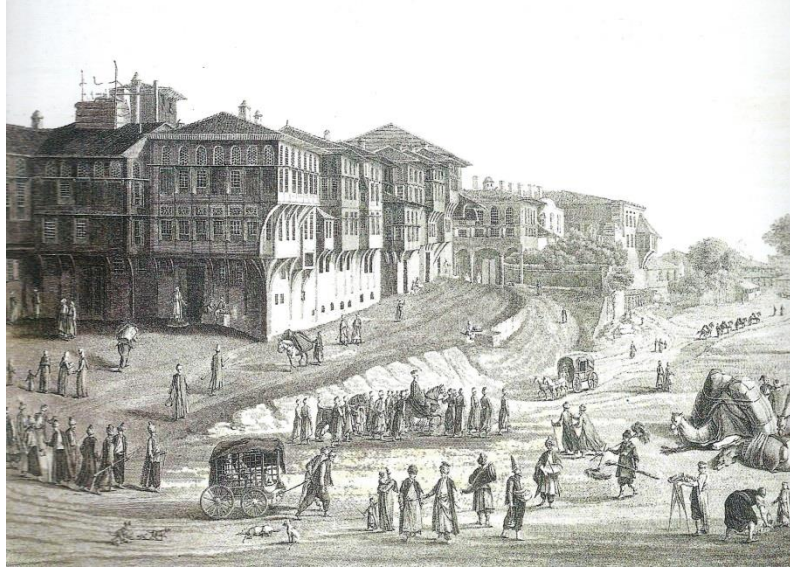

Şekil 66: Saçaklı Girişle Bir Konak (Le Corbusier, 1910; Kortan, 2013)

Konaklar, arazinin yapısına göre bir veya birden fazla kütleler halinde harem ve selamlık bölümlerinden oluşabilir. Bazılarında ise hizmetlilerin yaşadığı müstemilat bölümü, hamam ve sarnıç yapılarının eklenmesiyle bir komplekse dönüşmüştür. (Orman, 2014, s.159) 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar konaklar bahçe ve meydanlar içinde ayrı binalardan oluşup ölçüsüz derecede büyük yapılar yoktur. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu bina kompleksleri tek vücut olmuşlardır. (Eldem, 1986, s.16)

Ahır, hizmet ve servis birimleriyle çevrelenen geniş kapalı bir avlu olan taşlık konağın zemin katını oluşturur. Zemin kat üzerinde bir ya da iki kat kadar yükselen konakların üst katlarında 10 ile 40 sayı arasında değişen odalar bulunmaktadır. (Orman, 2014, s.159) 19. yüzyılda 10-20 odalı konaklar küçük, 20-40 odalı konaklar için büyük denilebilir. Hizmet daireleri ile bu sayı daha da artabilir. Konakların büyüklüğünden çok içinde yaşayan ailenin mevkisi ve zenginliği daha önemlidir. Bu sebeple çok büyük olmayan evlere de bazı durumlarda konak denilmiştir. (Kuban, 1998, s.191) 20 odadan daha fazla sayıda odası olan evler konak sayılır ancak saray derecesine ulaşması için 50'ye yakın oda sayısı bulunması gerekir. Bu büyüklükte konaklar günümüze ulaşamamıştır. Büyük konakların ayrıca camileri, mektepleri, fırınları, imarethaneleri, mutfakları, hamamları ve ahır, arabalık ve hizmetliler için yapılmış çeşitli bölümleri vardır. (Eldem, 1986, s.16)

Bir konağın büyüklüğünü hayal edebilmemiz için şöyle bir örnek verebiliriz; Sedad Hakkı Eldem araştırmalarını yaparken, konakların arazilerine gidip kalıntılara rastlamıştır ve tek bir konağın yerinde mahallelerin meydana geldiğinin farkına varmıştır. (Eldem, 1986, s.16)

Şekil 67: İstanbul, At Meydanında Bulunan Konaklar
(Melling; Kuban, 1995)

Doğan Kuban'ın belirttiği gibi bazı konaklar çok büyük olmasa dahi içinde yaşayan ailelerin konumu o yapıları saygıdeğer bir konak yapmıştır. (Kuban, 1998, s.191) Bu noktada Sâmîha Ayverdi'nin ilim ve fikir hocası Kenan Rifâî'nin konağına yer verilebilir. “Fatih Atikali'deki 3 katlı, 1. katı kâgir, diğer katları ahşap bağdadi olan sarı renkli konak, 1867-1950 yılları arasında yaşamış olan büyük mutasavvıf Kenan Rifâî'ye aittir. Hırka-i Şerif Camii ile Fevzi Paşa Caddesi arasındaki dar sokaklardan birisinde bulunan konak, bahçesinde bulunan Altay Dergâhı ile birlikte aslını koruyarak günümüze gelebilmiş nadir konaklardan biridir. Klasik Osmanlı konakları tarzında inşa edilmiş olan konağın ilk katındaki pencereler ve kapının üstü, basık kemerlidir. Bahçe cephesi düz ve sade, sokağa bakan ve giriş kapısının bulunduğu cephe sağlı sollu iki çıkmadan oluşmuştur.” (Şimşek, 2011, s.97)

Şekil 68: Kenan Rifaî Konağı (Şimşek, 2011)

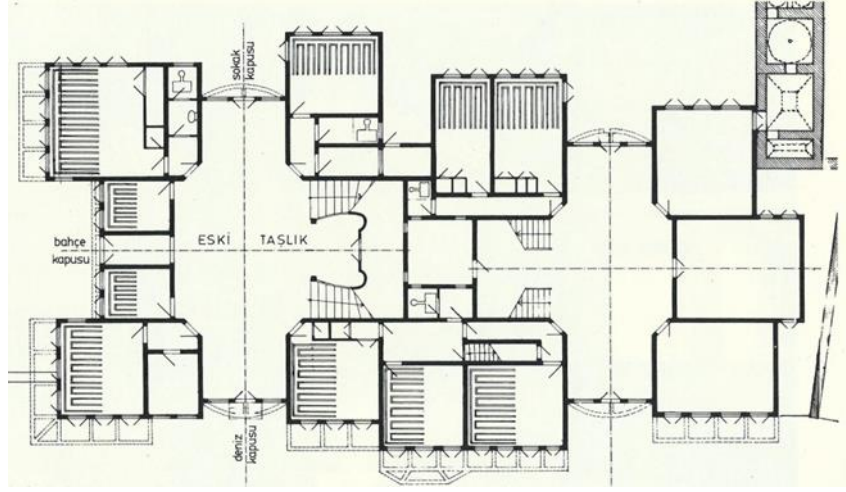
Genellikle ahşap yapılan bu konaklar, 19. yüzyılda kâgir uygulanmış ancak yapıldıkları senelerde tasvip edilmemiş ve rağbet görmemişlerdir. Nedeni ise ahşap inşaatın yerini tutamamıştır. Ahşap inşaat, birinci dünya savaşına kadar bütün ev ve konakların yapımında devam etmiştir. Kâgir konaklar yalnızca sarayda ilgi görmüş, şehzadelere bu tarz yalı ve konaklar yapılmıştır. (*Eldem, 1986, s.233*)

3.2. Mekânsal Birimleri

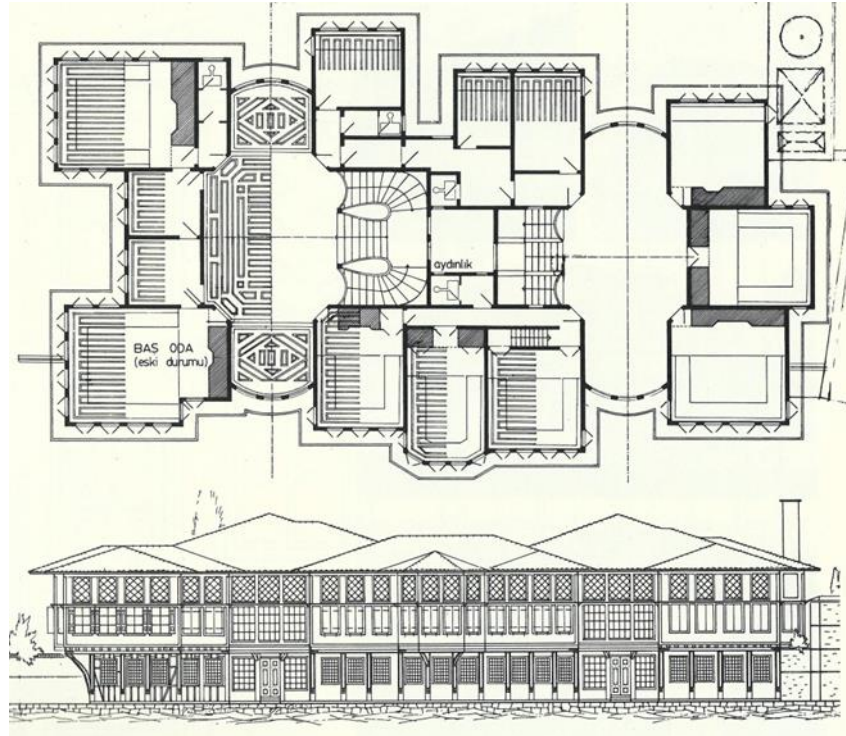
Geleneksel Türk evi bölümünde konaklar, 18. ve 19. yüzyıl evleri başlığı altında, tarihsel süreci ve plan tipleri ile detaylı bir şekilde anlatıldığından bu bölümde yalnızca konakların mekânsal özelliklerine yer verilecektir.

Konakların bahçesinde bulunan mutfaklar, ahırlar, seyis odaları, arabalık, samanlık, fırınlar, hademe odaları gibi mekânlar geçildikten sonra yapının boyutuna göre çeşitli iç sokaklardan selamlık taşlığına varılır. Harem ve selamlık bölümleri birleşik ya da ayrı olabilir. (*Eldem, 1986, s.15*) 18. ve 19. yüzyıl kent evlerinde harem ve selamlık ayrımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Saraylar ve büyük konaklarda bu birimler tümüyle ayrılmıştır. Planlara harem ve selamlık ayrımı çeşitli şekillerde yansır. (*Kuban, 1995, s.151*) İlk dönemlerde konakların çeşitli kısımları çoğunlukla herhangi bir geometriye göre düzenlenmemiştir. Ancak harem ve selamlık bölümlerini

oluşturan plan, düzenli ve bildiğimiz iç veya dış sofalı plan tipine sahiptir. (Eldem, 1986, s.15) Genellikle konakların büyük olması sofa sayısının artmasına sebep olur. En çok kullanılan ve orta büyüklükteki konaklara mahsus plan tipi, harem ve selamlığa ait olmak üzere iki kat üzerine iki sofalıdır. (Eldem, 1986, s.16)

Şekil 69: Anadoluhisarı'nda Bulunmuş Yasinci Yalısı Zemin Kat Planı, 18. Yüzyılda İki Sofalı Bir Plan Örneği (Eldem, 1986)

Şekil 70: Yasinci Yalısı 1. Kat Planı ve Deniz Cephesi (Eldem, 1986)

Konakların büyüklüğüne göre hamam ve mutfak sayıları değişebilir. Binaların alt katları genellikle taşlıktır. Çoğu zaman taşlıktan sonra bir ara kat bulunur. Büyük konakların belirli işler için hususi odaları bulunmaktadır. Daye odası, namaz odası, mektep, kitaplık, taş odası gibi mekânlar örnek verilebilir. Ayrıca ev sahibinin sosyal ve politik konumuna göre evlerinde arz ya da divan odası bulunur, bu da evi adeta resmi bir daire durumuna getirmektedir. (*Eldem, 1986, s.15*)

Konak ve sarayların yangına dayanıklı taş odaları bulunmaktadır. Bu odalara hazine veya meşkhane de denebilir. Çoğunlukla üst katta, önünde bir dehliz ve helasıyla bulunur. Alt katta bulunduğu zaman ise tonoz örtülü bir taşlık şeklindedir. İçerisinde değerli eşyaları saklamak için dolaplar ve depolar yer alır. (*Eldem, 1986, s.232*) Konakların bu kâgir hazine odalarında; gümüş takımları, süslü çubuklar, kıymetli porselen takımları, eski maden takımları, işlemeli seccadeler, mücevherler, kürk ve şal ambarları bulunmaktadır. Hazinedar ağa ve hazine kâtibi bu değerli eşyaların kaydını tutmaktadır. Büyük konaklardan bazılarının hazine odaları ise demir mahzenlerden oluşmaktadır. Bu odalarda bulunan eşyaları muhafaza etmek adına kahvecibaşı, tütüncübaşı, kilercibaşı, aşçıbaşı gibi vazifeliler kâhya efendinin mesuliyetindedir. (*Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 2007, s.356*)

Konakların mekân ve daireleri son derece özenli ve süslü döşenmiştir. Yerler mısır halılarıyla örtülü olup bunların üzerinde atlas işlemeli nihaleler bulmaktadır. Duvarlar en güzel kumaşlardan yapılmış perdelerle örtülüdür. Bu kumaşlar aynı zamanda odayı soğuktan korur. Minder takımları her odada farklı çiçek deseni ve renge sahip sedirlerden ve yastıklardan oluşmaktadır. (*Eldem, 1986, s.15*) Bu sedirler odanın boydan boya üç cephesini kaplamaktadır. Sedirlerin minderleri ot veya yünle doldurulup üzeri kumaşlarla kaplanmıştır. Yastıkları ülkenin çeşitli yerlerindeki tezgâhlarda yapılmıştır. Daha özenli bazı odaların yastıkları ise ipek kumaşlarla kaplanmıştır. Yan sedirlerin koltuk başları maun ya da ceviz ağacından yapılan kitabelerden oluşmaktadır. Yazın pamuklu, kışın yün kumaştan yapılan perdeler kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde üç yanı kaplayan sedirler tek sedire düşürülmüştür. Kaldırılan bu sedirlerin yerini sandalyeler ve kanepeler almıştır. Duvarlarda hat sanatıyla yazılmış levhalar bulunmaktadır. Ayna, boy aynası ve konsol gibi eşyalar

daha sonraki dönemlerde bu odalarda yerini almıştır. (*Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, 2007, s.354*)

Şekil 71: Şerifler Yalısının Selamlık Bölümünde Bulunan Sofası
(www.tarihkentlerbirligi.org)

Son dönem konaklarında, harem bölümüne ait birçok solan ve misafir odaları bulunmaktadır. Sofalar bu odaların ortasında yer alır ve buralara geniş divanlar, kanepeler, koltuklar, alaturka köşe minderleri, alafranga salon takımları yerleştirilmiştir. Oturmalarına izin verilmiş olan kadınlara özel yer minderleri bu salonları doldurur, bu minderler son derece süslüdür. (*Mümtaz, 2011, s.87*)

Şekil 72: Sait Halim Paşa Yalısının Harem Girişinde Sofada
Bulunan Divan (www.saithalimpasa.com)

Eski konaklarda çoğu zaman harem ve selamlık bölümleri ayrı binalar halindedir. Bu birimlere ait özel hamam, mutfak ve taş odalar bulunmaktadır. Ağalar, seyisler, kavaslar¹, aşçılar, yamaklar², tablacılar³, kapıcılar ve arabacılar için ayrı ayrı daireler bulunur. Harem bölümünde de kalfa ve cariyelere ait oda veya koğuşlar vardır. Harem ve selamlık bölümlerine bağlı mescitler, mektepler, özel bahçeler, havuzlar, kameriyeler ve köşkler bulunmaktadır. Çeşitli yapılarda hizmet yerleri ayrı yerlerde bulunduğu için sokaklar, köprüler veya geçitlerle bağlantı sağlanmıştır. (*Eldem, 1986, s.16*)

Harem ve selamlık aynı binada olduğunda üçüncü bir ara bölüm devreye girer. Mabeyn adı verilen bu bölüm iki bölümü birleştiren bir oda ya da merkezi plan tipine sahip bir sofadır. (*Kuban, 1995, s.151*) Harem ve selamlık bölümleri olan evlerde çoğu zaman mutfak harem tarafında yer alır. Ancak çok büyük konaklarda selamlık bölümüne ait mutfak yapılı ve erkek aşçı tutulur. Mutfakta hazırlanan yemekler iki bölüm arasında bulunan dönme dolapla selamlık tarafına verilir. Dönme dolap sayesinde görsel temas kurulmadan iki mekân arasında alışveriş sağlanmaktadır. (*Kuban, 1995, s.154*)

Bu dönme dolaplar harem taşıdığı ile selamlık taşıdığı arasındaki duvara, silindir formunda dikine gömülmektedir. (*Alan, 2005, s.34*) Bir taraftan diğer tarafa çevrilebilen, bir yüzü açık, raflı ve yuvarlaktır. Haremden ya da selamlıktan diğer bölüme verilmek istenen eşyalar bu raflara konulur, dolap çevrilir, ters istikamette döner ve iki bölüm arasında kısa yoldan alışveriş sağlanmış olur. (*Ayverdi, 2012, s.69*) Bu dönme dolaplar halayıkların ufak tefek işleri için yapılmıştır. Harem ve selamlık bölümündeki asıl işler için saraylarda olduğu gibi harem ağaları ve harem kâhyaları görevlendirilmiştir. (*Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, 2007, s.358*)

Dönme dolapların bulunduğu konaklara birkaç örnek verilebilir. Ahmed Yüksel Özemre babaannesinin babasının evi olan, çocukluğunu geçirdiği, üç katlı Münib Paşa Konağı'nın birimlerini aktarırken dönme dolabın olduğu belirtilir; "Münib Paşa konağında on beş oda ve üç büyük sofa, bir ahır, iki bahçe, bir sarnıç, üç kuyu, bir dönme dolap ve müstakil bir mutfak müştemilâtı vardı." (*Özemre, 2003*)

¹ Kavas: Osmanlı vezirleri ve ileri gelenlerinin yanında emir çavuşu durumundaki silahlı kimse.

² Yamak: Bir ustanın yanında çalışan erkek yardımcı.

³ Tablacı: Saray ve konaklarda, harem ve selamlığa tabla ile yemek taşıyan görevli.

Ahmet Semih Mümtaz ise hatıralarındaki Suphi Paşa Konağı'nın harem ve selâmlık bölümlerini mabeyn odaları ve dönme dolapların ayırdığını açıklamaktadır; *“Kırk odalı koca bir konak... Haremle selamlık bir binada idi. Her koca konak gibi mabeyn odalarıyla ayrılır ve dönme dolaplarla evin harem içi görülürdü.”* (Mümtaz, 2011, s.61) Müfid Ekdal'ın hatıralarına bakacak olursak, yıkılan konaklardan biri olan Taşçızade Hilmi Bey Konağı'nda da bir dönme dolap bulunmaktadır; *“Üç katlı binanın zemin katı, o dönemin mimarisinde âdet olduğu gibi taşlıktı ve yemek odası olarak kullanılırdı. Yemekler bahçedeki mutfaktan sahanlarla getirilip yarısı açık, yarısı kapalı döner bir dolaba konur, dolap çevrilerek yemek odasından alınırdı. Böylece ne içerdekiler dışarısını ne de dışarıdakiler içeriyi görürdü.”* (Ekdal, 2014, s.135)

Reha Günay, Pertev Paşa'nın torunu Abdülaziz ibn Cemaleddin'e ait 19. yüzyıl İstanbul konaklarının mimarisi ve işleyişi hakkında yazılmış olan müsveddeyi⁴ bizlerle paylaşmıştır. Vezir ve devlet adamlarına ait konakların, harem ve selamlık bölümleri bu müsveddeye detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Konakların mekânsal özellikleri, konakta görevleri olan kapı halkının evin hangi bölümünde görev aldığı ve ev sahiplerinin hangi mekânları ne şekilde kullandığı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. (Günay, 2014)

“...konakların çevresi yüksek duvarlarla çevrilidir. Sokağa açılan çift kanatlı bir kapıdan konak avlusuna girilir. Dışarıda kapının iki yanında duvarda cam fenerler asılıdır. Kapının hemen yanında ise kapıcı odası yer alır. Avludan geçip konağın selamlık girişine gelince ikişer basamakla iki yandan çıkılan büyük bir binek taşı göze çarpar. Kapıdan mermer bir sahanlığa girilir. Duvar diplerine yangın kovaları dizili olup ayrıca yangın balta ve kancaları da duvara asılıdır. Sahanlıktan camlı bir bölmeyle ayrılmış alt kat sofasına geçilir. Burası hasır kaplı olup ölçüleri 10x18 metre⁵ kadar olabilir. Duvarda uzun bir çalar saat, tepesinde de camlı bir kandil asılıdır. Sofa ortasında yuvarlak bir mermer masa durur. Vezirlerin muhafızları için

⁴ Bu müsvedde Prof. Dr. Kazım Arısan ve Duygu Arısan Günay tarafından açıklayıcı bir şekilde çevrilerek yayına hazırlanmıştır. Reha Günay konaklarla ilgili bölümden izin isteyerek yararlanmış ve İstanbul'un Kaybolan Ahşap Konutları kitabında bu bölüme yer vermiştir. (Abdülaziz Bey, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, yayına haz. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, 2000)

⁵ Reha Günay, bu ölçülerin bir oda için çok büyük olduğunu daha küçük boyutlarda olması gerektiğini belirtir. (Günay, 2014, s. 127)

duvara dayalı bir silahlık vardır. Sofa aydınlatması duvara asılı camlı kandillerle yapılır. Sofa çevresinde harem ağaları, kaftan ağası⁶, kilercibaşı, vekilharç ağa⁷, tütüncübaşı ağa, kahvecibaşı, gidiş ağaları⁸, iç ağaları⁹ ve karakulak ağanın¹⁰ karşılıklı odaları, diğer hizmetlilerin ise iki koğuşu vardır. Harem kapısına yakın bir yerde harem kâhyasının¹¹ odası bulunur. Yemek tablalarını taşıyan seraydar¹², akkâm¹³ ve ayvazların¹⁴ yatak odaları da alt kattadır. Selamlıkta çalışan hizmetlilerin sayısı sekseni bulur, odaların sayısı da otuz kadar olmalıdır.” (Günay, 2014, s.123)

Şekil 73: Dönemin Vezirinin Binek Taşı Üzerinde İşe Giderken Resmedilişi (Stanislaw August Poniatowski, 1780; Günay, 2014)

“Üst kata çıkan merdiven çifte kollu olup genişliği 225 cm kadardır. Üst kat sofası, alt katın üzerinde aynı boyuttadır. Ortasında porfirden yuvarlak büyük bir masa, tavanda da en az otuz mumlu bir avize durur. Masa üzerine fanuslu bir çift şamdan konulmuştur. Duvarda kandiller asılıdır. Zemini büyük bir halı ile kaplıdır. Sofanın iki yanındaki konsollar üzerinde büyük aynalar bulunur. Konsolların üzerine vazolar ve saatler konulmuştur.

Devlet adamının oturduğu günlük oda merdivenin karşısındadır. İki yanındaki köşe odalar davetlerde kullanılır. Büyüklükleri 10x18 metre kadar olan bu odaların en az beşer penceresi olup dekorasyonu da özenlidir.

⁶ Kaftan ağası: Ev sahibinin giyiminden sorumlu kimse.

⁷ Vekilharç ağa: Saray ve konaklarda, alışverişe ve harcamalara bakmakla görevli kimse.

⁸ Gidiş ağaları: Vezirin atla gidişinde iki yanında yürüyen ağalar.

⁹ İç ağaları: Ev sahibinin her zaman yanında bulunan özel hizmetlileri.

¹⁰ Karakulak ağa: Osmanlı zamanında haber getirip götürülen kimse, emir çavuşu.

¹¹ Harem kâhyası: Haremle haberleşme ve giriş – çıkıştan sorumlu ağa.

¹² Seraydar: Mutfaktan odalara yemek taşıyan ve diğer ev işlerini yapan görevli.

¹³ Akkâm: Sürre Alayına refakat eden, çadırları kurup kaldıran, deve ve hayvanlara bakan hizmetliler.

¹⁴ Ayvaz: Büyük konaklarda yemek taşımaya, alışverişe ve mutfak işlerine yardım eden uşak.

Oda kapısı ortada ve çift kanatlıdır. Kapının iki yanında çiçeklik veya farsî denilen nişler vardır. Rafları somakidir. Bu nişlere beşer mumlu, fanuslu gümüş şamdan ve çini vazolar konur. Yerde değerli bir Gördes veya Uşak halısı, tavanda avize, ortada yuvarlak bir taş masa bulunur. Masa üstünde beşer mumlu ve fanuslu bir çift gümüş şamdan vardır. Duvarlar yağlı boyalı olup ince çizgilerle çerçevelere bölünmüştür. Tavan bez kaplı, çok renkli çiçek resimleriyle bezelidir. Göbek yuvarlak veya oval biçimde kabartma çiçeklidir. Yıldız süslemeli pervazlarda oldukça sık kullanılır. Pencereleere çuhadan, içleri astarlı, kenarları ipek şeritli ve saçaklı, çift kanatlı perdeler asılır. Perdelerin sarı yaldızlı, kabartmalı madeni kornişleri vardır.” (Günay, 2014, s.123)

“1880’lerde odaların üç tarafında sedir varken, daha sonraları yalnızca kapının karşısına sedir konulmakta, odanın sağına ve soluna ise birer kanepa, ikişer koltuk, altışar iskemle yerleştirilmektedir. Yazar Abdülaziz, kanepa kullanımının II. Mahmud’ la başladığını söylüyor. Duvara manzara resimleri asılması da yine yeni âdetlerdendir.

Pencere önündeki sedir üzerinde yün minderler, onun üzerinde içi pamuk, yüzü iyi cins kumaştan ince şilteler vardır. En üstüne de kırmızı tüylü Trablus ihramı serilidir. Sedir önünde ipek ve sırma telli, saçaklı bir örtü yere kadar sarkar. Yastıklar Üsküdar veya Bilecik çatmasından, kadife, kabartma çiçeklidir. Desenleri ayrı ayrıdır. Odanın iki yan duvarında ünlü hattatların süslü çerçevesiz ve tezhipli büyük boy yazı levhaları, ikişer ikişer asılmıştır. İki levha arasında da üçer mumlu, fanuslu şamdanlar vardır. Odanın iki yanında Süleymaniye veya Selanik işi birer mangal, kışları ısınmak için kullanılır. Her iki köşe oda, donanım yönünden birbirine denk tutulur.

Üst katta ev sahibinin özel odasından başka koltuk odası, kürk odası, mabeyn odası, kütüphane gibi odalar da vardır. Koltuk odası dinlenmek ve özel misafirleri ağırlamak için kullanılır. Kürk odası serin havalarda, sabah ve akşam saatlerinde giyilmesi moda olan çeşitli kürklerin bulunduğu odadır. Mabeyn odası, selamlıkla harem arasındadır. Ev sahibi gerektiğinde gecelik entarisi ve kürkü ile kethüda¹⁵, mühürdar, divan efendisi¹⁶ gibi görevlilerle burada görüşebilir. Terzi de buraya alınır. Kütüphanede kitaplar camlı dolaplara yerleştirilir ve ayrıca küçük bir sedir önüne rahle konulur. Rahle üzerinde şamdan, yazı takımı, yerde de kitapçı efendinin oturması

¹⁵ Kethüda: Büyük devlet adamlarının işlerini gören kimse.

¹⁶ Divan efendisi: Vezirlerin ve beylerbeyilerin yazı işlerini yürüten özel kalem müdürü.

için bir minder vardır. Üst kat selamlığında bulunan yemek odasında yemek, yerde yenir. Sofraya şamdan konmaz, iki ağa şamdanları elde tutarlar. Sofra çevresine küçük ipek minderler konur. Namaz kılmak için hareme yakın konumlandırılan Sakal-ı Şerif dairesi, bir sofa, mescit ve Sakal-ı Şerif odasından oluşur. Yerde keçe ve seccadeler, duvarda yazı levhaları, kandiller, mihrap yanlarında pirinç şamdanlar vardır.” (Günay, 2014, s.124)

“Evin erkekleri sabah, akşam, yatsı namazlarını burada özel bir imamla beraber kılarlar. Ev sahibi ve erkek çocukları için abdesthaneler ayrı ayrıdır.

Ahır ve mutfak konaktan ayrı binalardır. Ahır, 50-60 hayvan bağlanacak kadardır. Ayrıca arpa ambarı, samanlık, takım odası ve su haznesi bulunur. Vezirin kendine ait 10 kadar atı vardır. Bir o kadarı da maiyeti içindir. Atlardan sekizi arabaya koşulur, diğerlerine görevliler biner. Ahır üstünde iki kat daha yer alır. Birinci katta seyisler, arabacılar, hizmetliler oturur. Kıymetli takımları da burada saklanır. İkinci katta aşçılar, bulaşıkçılar, kavasların oda ve koğuşları vardır. Mutfak üç tarafı pencerele geniş bir mekândır. Döşeme altına su sarnıcı yapılmıştır. 10 metre kadar genişlikte bir kemerin önünde ocaklar, fırın, et kütükleri, sebze doğrama tahtaları, kap yıkama yerleri, tuz ve salça gibi malzemeler vardır. Diğer yanda ise 20-30 yemek tablası, örtüler, sahanlar vb. için dolaplar yer alır. Yemek odunla pişer, baca 3 metre çapında olur. Ayrıca vekilharç ağanın emrinde büyük bir kiler, odunluk ve kömürlük vardır.” (Günay, 2014, s.125)

Bu belgede harem bölümü ayrıca ele alınmıştır. Harem dairesine nasıl ulaşıldığı, hizmetli kadrosu, odaların konumları, mimarisi, dekorasyonu, harem ve selamlık arasındaki bağlantı olan mabeyn bölümü hakkında bilgiler verilmiştir:

“Selamlık avlusundan girilen harem, sokağa açılan bir kapısı daha vardır. Harem ve selamlık bahçeleri arası yüksek bir duvarla kapalıdır. Selamlıktaki kapıdan harem bahçesine oradan harem kapısına ulaşılır. Harem kapısının yanında harem kâhyasının odası bulunur. Harem ve selamlık arasındaki duvar üzerinde de demir bir mil üzerinde dönen tahtadan, silindir biçimli bir dolap yer alır. Bu dolaba vurularak haberleşilir ve yemek alışverişi birbirini görmeden yapılır. Harem sofası hasır döşelidir. Diğer dekorasyonu selamlığa benzer. Alt katta kâhya kadın¹⁷, musahibe¹⁸,

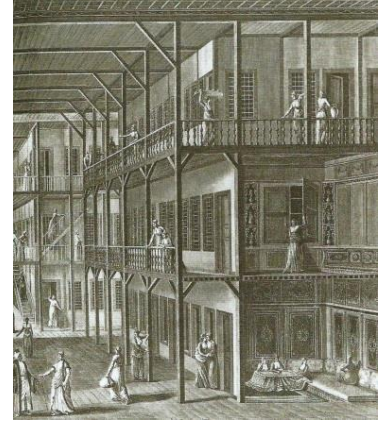
¹⁷ Kâhya kadın: Konaklarda harem kısmının iç işlerini çekip çeviren kadın yardımcısı.

¹⁸ Musahibe: Konaklarda uzun süre misafir kalan güngörmüş, konuşkan, bilgili ve evsiz kadınlar.

*nedime*¹⁹ odaları, kahve ocağı, ince kiler, su kileri, çubukçu, sofracı odaları, ferace odası, kahve odası, kalfa ve cariyeler için birçok oda vardır.” (Günay, 2014, s.126)

Şekil 74: Harem'de Hayat
(D'Ohsson, 1788; Işın, 2014)

Şekil 75: Topkapı Sarayı'nda
Harem (Melling; Işın, 2014)

“Çift kollu merdivenle orta kat sofasına çıkılır. Bu katta hanımın odası, misafir odası, kız ve erkek çocukların odaları, sandık odası evli çocuklar için küçük daireler vardır. Ev sahibinin yatak odası, oturma odası, sandık odası, kütüphane ve koltuk odasından oluşan diğer bir dairesi de buradadır. Odaların dekorasyonu selamlıktaki gibidir. Ancak koltuk ve sandalyeler henüz haremden yaygınlaşmamıştır. Üç kollu sedirler devam eder, sedir tek olduğu zaman iki yanına daha alçak üçer kişilik koltuk minderleri, onların ucuna da tek kişilik arkası yastıklı erkân minderleri konur. Bu katta ancak ev sahibinin kullandığı, demir kepenkli ve parmaklıklılı hazine odası da yer alır. Haremden özel yemek hazırlamak için ayrı bir mutfak vardır. Bu mutfaka bitişik bir de çamaşırlık bulunur. Ev sahibi ve ailesine ait özel hamam, camekânı bahçeye bakan bir oda, arkasında giyinmek ve dinlenmek için soğukluk sonra da hamam ve abdesthaneden oluşur. Hamam, kubbeli ve üç kurnalıdır. Ayrıca kâhya kadın, nedime, kalfa ve cariyelere mahsus bir hamam daha vardır. Haremden de özel abdesthaneler olup buraları başka kimse kullanamaz.

Bu konakların selamlıkları o işe bakan vezirin resmi dairesidir. Bütün devlet işleri burada yapılır, görevliler de devlet memurudur ama maaşları vezir tarafından ödenir. Bu teşkilat tümüyle Osmanlı saray teşkilatının işleyişine benzer şekilde çalışmaktadır. Her çalışanın resmi görevi yanında vezire özel hizmet görevi de vardır.” (Günay, 2014, s.126)

¹⁹ Nedime: Eskiden itibarlı ve zengin bir hanımın yanında bulunan ve ona arkadaşlık eden kimse.

Abdülaziz ibn Cemaleddin'e ait müsveddeden yola çıkarak örnek vermek gerekirse, Aksaray yangınında yanmış ve günümüze ulaşamamış, Ahmet Semih Mümtaz'ın hatıralarında yer alan Sami Paşa konağının, konak mimarisi ve konak hayatı bakımından 19. yüzyıl vezir konağı olduğu anlaşılmaktadır. Konağın konumuna ve mimarisine kısaca değinilmiştir. İstanbul konakları hakkında fikir sahibi olmamız açısından örnek verilebilir.

Taşkasap'ta bulunmuş konağın büyük kapısından geçilerek büyük bir avluya girilmektedir. Bu büyük kapıdan giren arabalar, işlenmiş ağaçtan sütunların önünde durmaktadır. Bu bölüm binek taşının bulunduğu kısımdır. Buradan konağa ve büyük çift kollu merdivene gidilmektedir. Konağın çok büyük olması sebebiyle lambalar yeterli olmamış, içerde fenerlerle gezilmiştir. Sadece mabeyn dairesinde dört büyük oda ve bir hamam bölüğü bulunmaktadır. Büyük sofaların ortası hasırla döşenmiş ve büyük kanepelerle süslenmiştir. Mümtaz'ın tahminine göre çok büyük olan konağın kalabalık ailesi genellikle bu sofalarda oturmuş ve birbirlerine misafirlik etmişlerdir. (*Mümtaz, 2011, s.67*)

Sami Paşa konağının büyük salonlarında bulunan direkler altın yaldızlarla süslenmiştir. Her kapının üzerinde levhalar bulunmaktadır. Kütüphane ve dinlenme odasında bulunan abanozdan yapılmış levhalar devrin en güzel yazılarına örnektir. Odaların tavanlarında bulunan göbekler yaldızlıdır. Döşemelerin kumaşları, halılar ve seccadeler şark işi eşyalardır. Avizeler ve aplikler genellikle bronzdur. (*Mümtaz, 2011, s.68*)

4. SÂMIHA AYVERDİ’NİN İBRAHİM EFENDİ KONAĞI ESERİ ÜZERİNDEN MİMARİ OKUMALAR

Mimari, mevcut eserlerin ve dokunun tetkiki ile anlaşılabilceği gibi yaşayanların hatıraları, gözlemleri ve deneyimleri ile de anlaşılabilir. Mimari eserleri vesika olarak ele alıp okuyarak devirlerin biçimlenişi hatta kültürü aydınlatılabilir. Aynı zamanda gelenek ve kültürleri anlatan yazılı kaynakların okunması ile devrin mimarisi kavranabilir. Bu bağlamda Sâmiha Ayverdi’nin özellikle İbrahim Efendi Konağı ve diğere eserlerinden yola çıkarak yapılan mimari okumalar, devrin konak hayatı ve konak mimarisi açısından çok önemlidir.

Geleneksel Türk evi ve İstanbul konaklarının ışığında Sâmiha Ayverdi’nin İbrahim Efendi Konağı adlı eseri mimari bir dille ele alınmıştır. Sâmiha Ayverdi, annesinin amcası olan İbrahim Efendi’nin (Ayverdi, 2012, s.9) konağında çok küçük yaştan beri yaşayarak konak mimarisi ve konak hayatı hakkında çok önemli gözlemlerde ve tespitlerde bulunmuştur. Ayverdi, 25 Kasım 1905’te Şehzadebaşı’nda doğmuş ve küçük yaşından itibaren hatırladığı çocukluğunu burada geçmiştir. (Bayar, 2006, s.26) “Aynı semtte bulunan İbrahim Efendi konağı, yazarın hayatında derin izler bırakmıştır. Ayverdi, Şehzadebaşı’ndan İstanbul’u görmüş ve tanımış, anneannesinden şifahî kültürü ve tarih şuurunu almış, İbrahim Efendi konağında Osmanlı-Türkü’nün soyluluğunu yaşamış ve imparatorluk coğrafyasının dağılışını bu konakta müşahede etmiştir.” (Batur, 2001, s.14)

İbrahim Efendi konağı, Osmanlı Devleti’nin son döneminde, 19. yüzyılın sonunda 20. yüzyılın başlangıcında yer almıştır. Osmanlı Devleti’nin önce değışimi ardından yıkılışı, Sâmiha Ayverdi’nin deyimiyile küçük birer devletçik (Ayverdi, 2012, s.39) olan bu konaklarda yakından hissedilmiş ve konakların hayatı bu yıkılışla sona ermiştir. (Ayverdi, 2012, s.429) İbrahim Efendi konağı da bunlardan biridir. Bu konak zamanımıza ulaşamayan şanssız yapılardandır. İbrahim Efendi konağının da bir zamanlar bulunduğu Süleymaniye semtinde ayakta kalan evlerin çoğu şu anda harap durumdadır. (Tonguç & Yale, 2012, s.105)

Konak günümüze ulaşmadığı için Sâmiha Ayverdi’nin İbrahim Efendi Konağı adlı eseri konakla ilgili somut ve detaylı örnekleri veren en önemli kaynaklardan biridir. Sâmiha Ayverdi, çocukluğundaki hatıraları ve konağa ait

özellikleri bu kitapta tüm ayrıntılarıyla aktarmıştır. Bu eser baz alınarak İbrahim Efendi konağının mimarisi ve konak hayatı hakkında fikirler sunulmaya çalışılmıştır.

Konak halkına kısaca değinmek gerekirse, konağın sahibi İbrahim Efendi 1828’de Dersaadet’te dünyaya gelmiştir. (Mert, 2006, s.11) İbrahim Efendi’nin Hilmi (Ayverdi, 2012, s.9) ve Baise (Ayverdi, 2012, s.11) adında iki kardeşi vardır. Babası Gediz derebeylerinden Ali Bey’dir. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde görev yapmıştır ve 1886 yılında Meclis-i Mâliye Reisi olmuştur. (Mert, 2006, s.13) İbrahim Efendi, babasından kalan mirasın büyük bir çoğunluğunu kendisine ayırmış ve II. Abdülhamid döneminde²⁰ Meclis-i Maliye Reisi olması sebebiyle de makam ve servetini arttırmıştır. Zeyrek’te ikamet ettiği konak kendisine küçük gelmeye başlayınca, devlet işlerinin de görüldüğü Şehzadebaşı’ndaki konağa geçmiştir. (Kocakaplan, 2005, s.14) Buradan anlaşılacağı üzere devlet adamlarına ait konaklar sadece konaklama için kullanılmayan devlet işlerinin de görüldüğü birer devlet dairesidir.

Konaklarda, konak sahibi ve ailesinin dışında konak işlerini ve hizmetini gören geniş bir kapı halkı bulunmaktadır. Kapı halkı diye adlandırılmasının sebebi o devirlerde devletin yüksek kademeli makamlarına “kapı” denilmesidir. (Ayverdi, 2012, s.38) Hem devlet dairesi hem de konaklama için kullanılan devlet adamlarına ait konaklara “Paşa Kapısı” adı verilmektedir. Bu konaklarda hizmet eden kadro da “kapı halkı” olarak adlandırılmıştır. (Ayverdi, 2012, s.39) Bu kapı halkı, devlet yönetimindeki hiyerarşik düzen gibi işlemektedir. (Ayverdi, 2012, s.39) İbrahim Efendi de dönemin devlet adamlarından olması sebebiyle kapı halkı bulunan bir konağa sahiptir.

İbrahim Efendi konağında kapı halkının dışında üç aile bir arada yaşamaktadır. İbrahim Efendi eşini kaybetmiştir ve eşinin ölümünden sonra bir daha evlenmemiştir. (Ayverdi, 2012, s.9) İbrahim Efendi’nin Şevkiye ve Şükriye adında iki tane kızı vardır. Kızlarıyla kardeşi Hilmi Bey’in eşi Halet Hanım ilgilenmiştir. (Ayverdi, 2012, s.18) Şevkiye Hanım, Salih Bey (Ayverdi, 2012, s.77) ile Şükriye Hanım ise Yusuf Bey (Ayverdi, 2012, s.77) ile evlidir. Konak halkına Şevkiye Hanım’ın ve Salih Bey’in evlat edindikleri Mebrûre (Ayverdi, 2012, s.80) ve uzun zaman sonra dünyaya gelen Râtibe (Ayverdi, 2012, s.83) adında iki çocuk katılır. (Kocakaplan, 2005, s.14)

²⁰ II. Abdülhamid’in hükümdarlığı 1876-1908 yılları arasında sürmüştür. (Dördüncü, 2006, s.14) Bu zaman aralığından yola çıkılarak konağın hangi döneme ait olduğu tahmin edilebilmektedir.

İbrahim Efendi ağır bir hastalık geçirir. Meşrutiyet'in ilanıyla görevinden azledilir. (Ayverdi, 2012, s.281) Tam hastalığını atlattı denilirken 1910 yılında geçirdiği kalp krizi sebebiyle bu dünyadan ayrılır. (Ayverdi, 2012, s.293) İbrahim Efendi'nin vefatı sonucu konakla birlikte tüm mal varlığı kızlarına kalır. (Ayverdi, 2012, s.296) Konağı idare eden kişi İbrahim Efendi'nin büyük kızı Şevkiye Hanım'dır (Ayverdi, 2012, s.78) ve bu mirası idare edecek kişi de yine Şevkiye Hanım olur. (Ayverdi, 2012, s.296) Şevkiye Hanım'ın kimseye güvenemeyip mal varlığını idare edememesi sonucu konaktaki kapı halkı yavaş yavaş dağılır ve konakta günün birinde haciz ile ellerinden alınır. (Sâmiha Ayverdi, 2012, s.374; Kocakaplan, 2005, s.15) Konağın ne zaman yıkıldığı bilinmemekle beraber İbrahim Efendi'nin vefat ettiği yılda konağın bulunduğu civarın resmine ulaşılmıştır.

Şekil 76: 1910 Yılında Şehzadebaşı (Çelik, 1993)

Böyle bir serüveni yaşayan ve yaşadığı devrin tüm özelliklerini üzerinde toplayan İbrahim Efendi konağının mimarisini, halkını ve yaşayışını Sâmiha Ayverdi'nin gözlemleriyle kategorize etmek yerinde olacaktır.

4.1. Sâmiha Ayverdi'nin Anlayışıyla Türk Mahallesi

Sâmiha Ayverdi, çocukluğunu geçirdiği Türk mahallelerini anlatırken büyüklü küçüklü evlerin her zaman bir merkez etrafında toplandığını belirtir. “Binlerce yıllık gelenekleşmiş Türk psikolojisi, bir merkez etrafında toplanmayı çok sevmiştir.” (Ayverdi, 2012, s.35) “Türk geleneği, mahallesini kurarken hemen daima site fikrinin sadık muhafızı olarak kalmıştır.” (Ayverdi, 2012, s.36) Bu merkez bazı zamanlarda bir

ibadethane olmuştur. Evler, ibadethaneyi merkez alarak yerleşmiş ve ibadethanenin kuvvetiyle kuvvetlenmiş kimi zamanlarda ise kendi taze kuvvetleriyle bu ibadethanelere destek olmuşlardır.

Cami bulunmadığı zamanlarda ise yine muhakkak bir merkez seçilmiştir. Bu merkez; meydan, bir çınar ağacı, çeşme ya da sebil olabilir. Merkez etrafında toplanan evler bir arada bütün olarak yaşamış, bütünlüğü mahallenin medresesi, imareti, çarşısı tamamlamıştır. İmam, muhtar ve bekçinin sorumluluğundaki mahalleler birer minyatür devletçik gibi sağlam ve dayanıklı kaideler üstünde senelerce idare edilmişlerdir. (Ayverdi, 2012, s.36)

Türk mahallelerinin ve mahalleleri oluşturan evlerin her zaman kendine has bir şahsiyeti vardır. (Ayverdi, 2012, s.37) Her biri farklı birer şahsiyet kazanmış bu evler her zaman bir arada yaşamayı bilmiştir. *“Sâmiha Ayverdi’ye göre mahalle demek âdeta aynı çatı altında yaşayan aile fertleri demektir. İyi günde kötü günde hep beraber olan, neşeyi, kederi, darlığı, bolluğu, bayramı, seyranı birlikte yaşayan bir büyük akraba yahut dost halkasıdır. Mahalle bir “orkestra” gibi çeşitli sesleri uyum içinde anlamlı kılar. Mahalle yetiştirici bir “mektep”tir. Yine yazarın tespiti ile mahalle, sakinleri için bir ana kucağı gibi bir emniyet, rahatlık ve huzur mekânıdır.”* (Andı, 2014, s.21) Aynı zamanda mahalleli için yaşadığı mahalle ve oturduğu ev bir vatan kutsiyetindedir. Nedeni ise kendi evlerinde doğmuş, büyümüş ve belki de ölünceye kadar aynı evde yaşamış olmalarıdır. Bu yüzden mahallelerin ve evlerin insanlar üzerinde ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bu evlere büyük özen ve alaka gösterilmiştir. (Ayverdi, 2012, s.38)

Şekil 77: Şahsiyet Kazanmış Evler ve Bir Arada Yaşayan Mahalleli (Abdullah Fréres, 1870; Özendes, 2005)

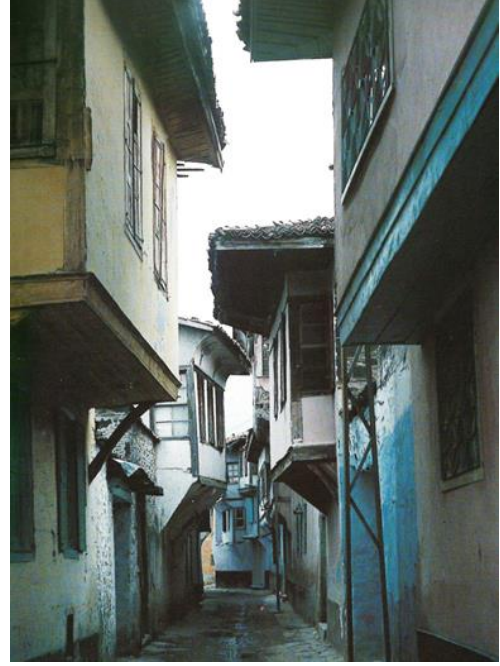
Mahallelerin sokakları her zaman dar fakat evlerin az katlı olması sebebiyle boğucu değildir. Evlerin giriş katları bu sokakların sınırını belirler ve sokakların belli bir geometrik şekli ve doğrultusu yoktur. Topografyaya uyması sebebiyle düzensiz ve keyfidir. Sokaklar, kimi zaman bir merkez seçilen mahallenin camisine doğru bir doğrultuda gelişse de sokağın içinde bu hissedilmez yani insanlar belli bir noktaya doğru yönlendirilmez. (*Kuban, 1995, s.196*) Hanımların rahatlıkla sokağı seyredebilmesini sağlayan cumbalı evler, sokaklarda karşılıklı dizilirler ve neredeyse birbirlerine degecek kadar yaklaşırlar. Sâmiha Ayverdi'nin canlı birer varlıkmış gibi ele aldığı evlerin cumbaları göğüslerini gererek dışarı taşarlar ve üstüne de evin kedisi çıkabilir, kuş kafesleri asılabilir ya da çiçek saksıları konulabilir. (*Ayverdi, Nisan 2013, s.102*) Mahallenin dar olan sokaklarını, karşılıklı binaların karşılıklı cumbaları baş başa verecek şekilde birbirine yaklaşılarak biraz daha daraltır. Bu sebepten yoldan geçen insanlar “birbirlerinin kulağına bir şeyler fısıldarcasına sokulmuş bu evlerin önünden” (*Ayverdi, 2012, s.312*) geçerken, bir koridordan geçiyormuş gibi hissederler. (*Ayverdi, 2012, s.312*)

Bu konuyu ele alan Turgut Cansever Türk mahallelerinin sokaklarında böyle karşılıklı dizilmiş Türk evlerinin birbirini tamamladığını düşünür; “*Bu mahallelerin içinde topografik özelliklere uygun olarak gelişen yollar, yol kenarlarında üzerine yerleştikleri arsanın, komşu yapıların oluşturduğu fiziki, sosyal, kültürel, mimari, tarihi şartlara uyum içinde bağımsız, yüce fertler olarak evler var olur. Yollar boyunca*

birbirini takip eden ev dizilerinin tezyini düzeni adeta bir beytin iki mısrası gibi birbirini tamamlar.” (Cansever, 2000; 2010, s.174)

Şekil 78: Topografyaya Uyum Sağlayan Evler (Küçükerman, 2007)

Şekil 79: Karşılıklı Cumbalar (Kuban, 1995)

Türk mahallelerinin en belirgin ve önemli özelliklerinden birisi de tabiata verilen önemdir. *“Hemen her köşe başında bir büyük çınar bulunur ve yine hemen her mahalle ağaç dallarıyla örtülmüş, çeşmeli, çardaklı, mescitli ve çarşılı bir meydanı merkez alıp onun etrafında genişler. Böylece de tabiatla barışık ve içli dışlı dostluk kurmuş olan Türk ruhu, semtini, mahallesini, sokağını, şehrini bir yeşillik tufanı içinde görmekten sonsuz haz bulur ve ancak böyle ferah ve tabii bir dekor içinde mesut olur.”* (Ayverdi, Ocak 2013, s.108)

Her evin bahçesinde, meydanlarda, konakların, çeşmelerin, medreselerin arasında kendini gösteren ağaçlar, mahallenin doğadan kopmayan bütünlüğünü koruyan ve tamamlayan öğelerdir. Mahalleler doğaya zarar vermeden adeta onunla bütünleşir. Ayrıca bahçeler ev sahipleri için olmazsa olmaz bir ortamdır. Her evin kendine göre, avuç içi büyüklüğünce de olsa, bir bahçesi vardır. (Bektaş, 2013, s.112) Evler, büyük birer konak ya da küçük birer konut olsun, büyüklere de çocuklara da tabiatı yaşamasına imkân veren ufak veyahut büyük birer bahçeye sahiptir. (Ayverdi, 2012, s.158) *“Konut daima bahçe ile organik bir bütünlük kurar. Osmanlı klasik döneminde var olan çevre bilinci, bir bakıma bu bütünlüğü korumak anlamına gelir.*

Bir İstanbullu için doğanın tahribi demek, konut-bahçe bütünlüğünü kuran hassas dengenin bozulması demektir.” (Işın, 2014, s.205)

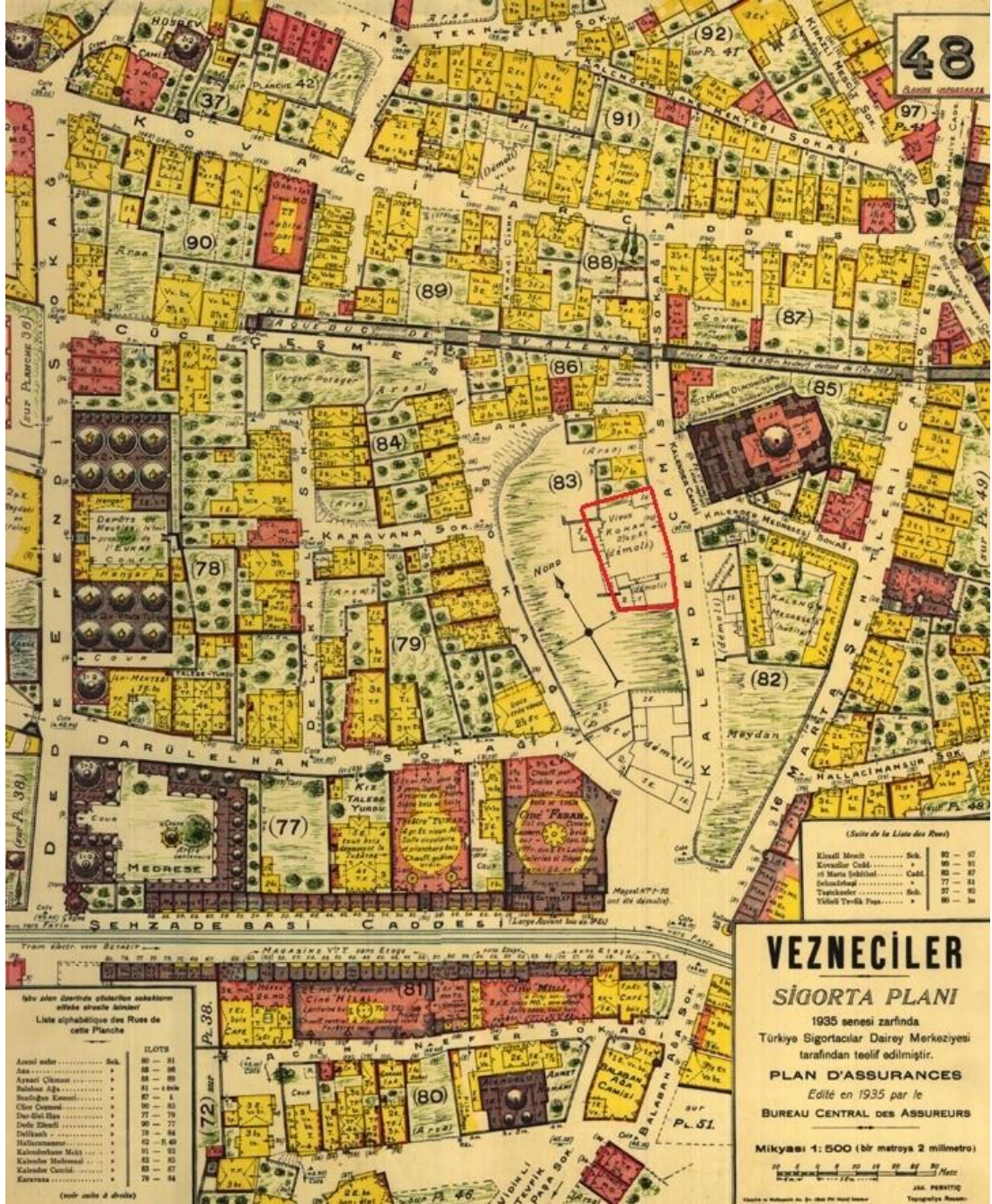
4.1.1. Mahalle İçinde İbrahim Efendi Konağı

İbrahim Efendi konağı o zamanın en gözde semtlerinden biri olan Şehzadebaşı’nda, Kalenderhâne Cami’nin önündeki meydana bakar vaziyette yer almaktadır. Birbirine benzeyen fakat belli özelliklerle birbirinden ayrılan şahsiyet kazanmış İstanbul meydanlarından biri olan, İbrahim Efendi konağının bulunduğu mahalle meydanının bir tarafında Kalenderhâne Cami ile imamın ikamet ettiği ev, tam karşısında İbrahim Efendi konağı, müezzin ve muhtarın evleri, diğer köşede ise medrese, çeşme ve medresenin bahçesinden taşan dallarıyla çeşmeyi gölgelendiren ağaçlar bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.42)

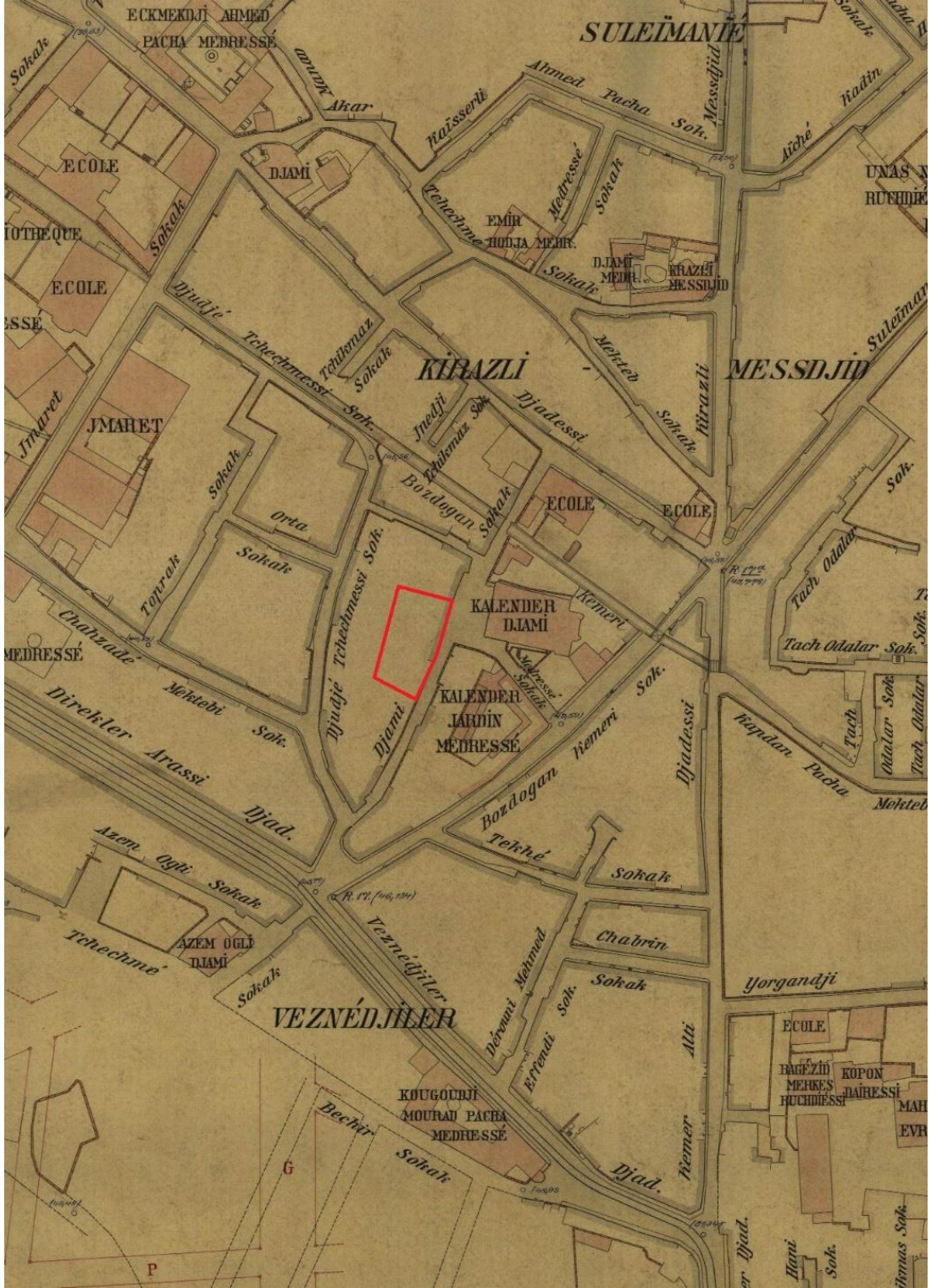

Şekil 80: Beyazıt Kulesi’nden Şehzadebaşı (www.diriklik.com)

Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı’ndan alınan bilgiyle konağın yıkılmadan önce bulunduğu konum, 1935 senesine ait Pervititch sigorta haritasında belirlenmiştir. Aynı zamanda 1913 yılına ait Alman Mavileri haritalarında konağın bulunduğu çevre görülmektedir. İki haritada görüldüğü gibi konak; bir meydanda, Kalenderhane Cami ve Kalenderhane Medresesi’nin karşısında önemli bir konumda yer almıştır.

Şekil 81: 1935 Yılına Ait Pervititch Sigorta Planında İbrahim Efendi Konağının Yeri

Şekil 82: 1913 Yılına Ait Alman Mavileri Haritasında İbrahim Efendi Konağının Yeri

Şehzadebaşı'nın en belirgin özelliklerinden birisi mahalleleri süsleyen ağaçlardır. Bazı ağaçlar, evlerin bahçe duvarından dallarını uzatır ve sokakları gölgelendirirler. (Ayverdi, 2012, s.42) Bu duvarların yanından geçen insanlar doğadan kopmamış olur, ağaçlar bahçe duvarlarının verdiği etkiyi yumuşatır. Meydanların sabit binalarının arasında görüntüyü hareketlendiren ve renklendiren çeşit çeşit ağaçlar İbrahim Efendi konağının bulunduğu mahallede de çokça bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.43) Eski İstanbul'un vazgeçilmez özelliklerinden birisi olan, şehri şehir yapan ve ne yazık ki günümüzde gittikçe sayıları azalmaya yüz tutmuş ağaçlar mahalle ve semtleri doğa ile bütün kılmaktadır.

Şekil 83: Mahalleleri Süsleyen Ağaçlar
(Le Corbusier, 1910; Kortan, 2013)

İbrahim Efendi konağının bulunduğu meydan, dört köşesinden semtin dört farklı istikametine giden yollara ayrılmıştır. Dar veya geniş olan bu sokaklarda yan yana ve karşı karşıya konumlandırılmış olan büyük, küçük, bakımlı, bakımsız, eski ve yeni evlerin yanı sıra bu evlerin arasında hacimleri, şekilleri, planlarıyla ayırt edilen, mahallenin ihtiyaç sahibi her türlü insanına yardım kapıları açık vaziyette bekleyen konaklar bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.43) *“Büyük konaklar şehrin her tarafında, küçük evlerin arasında yer alabilir. Bazı semtlerde konakların etrafındaki bahçeler birbirine yaklaşır, orta halli ev ve bahçelere pek yer kalmayabilir. Fakat genellikle konaklar mahalleler arasında taksim edilmiş bulunmaktadır. Böylece sosyal etkileri mahallelere yayılır.”* (Eldem, 1986, s.15)

Şekil 84: Konakların Evlerle Beraber Var Olması
(Abdullah Frères, 1870; Özendes, 2005)

Konaklarda her zaman misafirler ağırlanır ve bu misafirler genellikle mahallenin ihtiyaç sahibi insanları olur. Kazım Yetiş konakların bu yönüne şu cümlelerle değinir; *“İkramcı, cömert İstanbul’un erzak kilerinin yanı başındaki ince kilerden, misafir akınına siniler donatıldığını, misafirlerin teklifli, külfetli ve günübirlik olanlarından başka; haftalık, aylık, senelik bile olanlarının bulunduğu öğrenmekle kalmayız; bu misafirlerin çoğunun geçimi dar zümrelerden olduğunu ve bunların tereddütsüz hâli vakti yerinde olanların kapılarını çaldıklarını, güler yüzle karşılandıklarını, her türlü yardım ve alâkayı gördüklerini de öğreniriz. Kimsesizler, düşkünler yurdu veya yurdarı yoktur. Hâli vakti yerinde insanların haneleri, konakları bu ihtiyacı karşılamaktadır.”* (Yetiş, 2014, s.39)

Sedad Hakkı Eldem’in belirttiği gibi mahallelerde konaklar ve evler bir aradadır. (Eldem, 1986, s.15) İstanbul konakları bölümünde değindiğimiz gibi bazı zamanlarda evlerin boyutundan ziyade içinde yaşayan kişiler o evlerin değerini artırır. (Bkz.: s.49) Mahalle sadece mevkili kişilere ait konaklardan oluşmadığından İbrahim Efendi konağının bulunduğu mahallede büyük konakların arasında bulunan Hattat Aziz Efendi’nin evi örnek olarak verilebilir. Semtin en dar sokağında bulunan iki katlı ahşap küçük ev konakların arasında manevi ağırlığından dolayı saygıdeğer ve kıymetli bir yapıdır. (Ayverdi, 2012, s.147)

İstanbul konakları bölümünde belirtildiği gibi konaklar aynı zamanda birer devlet dairesi konumundadır. (Bkz.: s.45) Konak sahiplerinin varlık, rütbe ve makamlarına göre evler isim değiştirir ve konak, köşk, saray ya da kasır olarak adlandırılır. Devlet çalışanlarının ikametgâhı olan konaklar hükümet dairesi olarak da kullanılmaktadır. Tanzimat döneminin sonrasına kadar bu gelenek böyle sürmüştü, sadrazamın konağı resmi devlet dairesi gibi hizmet etmiştir. (Ayverdi, 2012, s.38) Şehzadebaşı'nın Kalenderhâne semtinde de İbrahim Efendi'nin mevkili ve makam sahibi tanıdıkları arasında Şam Valisi Naşid Paşa, Jandarma Kumandanı İbrahim Paşa, Ferik Sami Paşa, Viyana Sefiri Galip Bey, Mâliye Müsteşarı Ragıp Bey ve konağı neredeyse mahalle büyüklüğünde bir yeri kaplayan Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.147)

İbrahim Efendi konağının bulunduğu Şehzadebaşı'ndaki bu mahalle, Türk mahallesi kavramının tüm özelliklerini taşıyan örnek bir yapıya sahiptir. Yeşilliklerin arasında ibadethaneyi merkez almış, meydanında çeşmesi, medresesi bulunan, konakları ve evleri beraber konumlandırılmış bir Türk mahallesi. İbrahim Efendi konağının konumuna ve bulunduğu mahallenin özelliklerine kısaca değindikten sonra konağın teşkilat ve teşrifatını inceleyebiliriz.

4.2. İbrahim Efendi Konağı

İbrahim Efendi konağının mahalle içindeki konumuna yer verildikten sonra konağın düzenine, işleyişine, mekânsal özelliklerine ve birimlerine yer verilecektir. Devrin tüm özelliklerini hem mahalle içindeki konumunda hem teşkilat ve teşrifatında hem de mekânsal özelliklerinde taşıyan İbrahim Efendi konağı, Sâmiha Ayverdi'nin önemli birer belge niteliğindeki anlatılarıyla mimari bir üslupta ele alınmıştır.

4.2.1. Teşkilatı ve Teşrifatı

Dönemin vezir konaklarından biri olan İbrahim Efendi konağının hizmetli kadrosuna ve işleyişine geçmeden önce, İstanbul konakları bölümünde aktarılan bilgilerden, özellikle Reha Günay'ın paylaştığı Pertev Paşa'nın torunu Abdülaziz ibn

Cemaleddin'e ait müsveddeleri (*Bkz.: s.56*) göz önüne alarak Sâmiha Ayverdi'nin vezir konaklarıyla ilgili gözlemlerini tetkik edebiliriz.²¹

Eski vezir konaklarında yaklaşık iki-üç bin kişilik kapı halkı bulunmaktadır. Zamanla bu sayı iki-üç yüze inmiş ve 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlangıcında kırk-elli hizmetliye düşerek son kadrosunu bulmuştur. Kapı halkının sayısı azalmasına rağmen konaklar bir minyatür devlet gibi işlemeye devam etmiştir. (*Ayverdi, 2012, s.39*)

Vezir konaklarının teşkilatı içerisinde yüksek kademelerde görev alan kethüda, kethüda kâtipleri, harem kethüdası, divan efendisi, mektupçu, hazineci, hazine kâtipleri ve imamdan sonra veziri korumak için görevlendirilmiş olan iç ağaları ve bunların üstleriyle beraber silahtar ağa bulunmaktadır. (*Ayverdi, 2012, s.40*)

Tüm vazifelilerinin görevlerini yazmak mümkün olmadığından en önemlilerine değinmek gerekirse; silahtar ağası, vezirin her daim yanında bulunur hem onu korur hem de işlerinin ilk yükünü o alır; kethüda efendi, konağın idaresiyle sorumludur; divan efendisi, vezirin huzurunda yapılacak toplantıları organize eder; mektupçu ise evrakları okuyup cevaplandırır ve yazışma işlerini idare etmektedir. Selâm ağası ve kapıcılar kethüdası, misafirlere refakatçilik eder; hazineci, vezirin hazinesini korur ve gelir giderlerini hesap eder; mühürdar, vezirin mührünü taşır ve onun emriyle bu mührü kullanır; iç ağaları ve çamaşır ağası da vezirin özel hizmetlerini görmektedir. Her bir iç ağasının yaklaşık beş tane yardımcısı bulunur, bu yardımcılara zobu denir. Uşak ve seyislerle beraber koğuşlarda hizmet edenlerin sayısı yüz kişiyi bulmaktadır. (*Ayverdi, 2012, s.40*)

Konakların vazifeliler kadrosuna ek olarak yüz ile yüz elli civarında askeri barındıran piyade ve süvari bölükleri bulunmaktadır. Alt kademedeki vazifelileri; anahtar ağası, vekilharç, sancaktar, tuğcubaşı²², tütüncübaşı, sofracıbaşı, mîrahûr²³, seccadecibaşı, peşkirağası, kahvecibaşı, mehter takımı, kavaslar, seyisler, meşaleciler,

²¹ Abdülaziz ibn Cemaleddin, 1850-1918 yılları arasında yaşamış ve 1905 yılında dünyaya gelen Sâmiha Ayverdi'nin gözlemlediği vezir konaklarının bir önceki dönemini aktarmıştır. Bu konakları Abdülaziz ibn Cemaleddin daha çok mimari yönüyle ele almış, Sâmiha Ayverdi ise mekânsal kullanımları ve hizmetli kadrosu üzerinde durmuştur.

²² Tuğcubaşı: Osmanlı zamanında padişah ve devlet adamlarının tuğlarını menzilden menzile taşıyan kimse.

²³ Mîrahûr: Saraya ve özellikle hükümdara ait hayvanlarla ilgilenen teşkilâtın başı.

aşçılar, bahçıvanlar ve yamakları, posta işleriyle meşgul tatar ağası²⁴ ile tatar ağasının yanında görevli yaklaşık elli kişilik maiyet tatarı oluşturmaktadır. Harem bölümündeki görevliler ise, hizmet cariyesi; hanende²⁵, sazende²⁶ ve oyuncu kızlar, kâhya kadınlar, tayalar²⁷, bacılar²⁸, yanaşmalar²⁹ ve haremağalarından³⁰ meydana gelmektedir. (Ayverdi, 2012, s.41) Burada belirtilen görevliler ve sayıları geçmiş yüzyıllara ait vezir konaklarının kapı halkını yansıtmaktadır. Bu sayı belirtildiği gibi 20. yüzyıla kadar azalmış olmakla beraber vazifeler kısmen aynı şekilde süregelmiş, hiyerarşik bir düzenle aksamadan devam etmiştir.

Vezir konaklarındaki düzen ve işleyişi netleştirmek ve kadrolarda verilen örnekleri çoğaltmak adına Sâmiha Ayverdi'nin İbrahim Efendi Konağı kitabında yer alan yapılardan birkaçının teşkilat ve teşrifatına değinebiliriz.

Ortaköy sahilinde bulunmuş Kaptan Paşa yalısı dönemin saraylarıyla yarışabilecek seviyede bir yapıdır. Üç yüz kişiyi geçen vazifeliler kadrosunun arasında cariyeleri, uşakları, kavasları, haremağaları, bahçıvan ve kayıkçıları bulunmaktadır. Döneminin son aristokrasi örneklerinden biri olan yalı, neredeyse mahalle kurmaya müsait bir büyüklüğe sahiptir. (Ayverdi, 2012, s.171)

İstanbul'un tüm konak, köşk ve yalılarında olduğu gibi bu yalıda da iş bölümü kalfaların sorumluluğuna verilmiş gruplarla idare edilmektedir. Günde neredeyse kırk sofraya kurulan binada kilerci ve sofracı ustalar bu işlerle yükümlüdür. Kahveci, çamaşırcı ve yatakçı kalfalar misafirleri ağırlama işine bakmaktadırlar. Yalının daimi terzileri ise kalabalık ev halkının giyim ihtiyacını karşılamaktadır. Günün her saati yanan iki hamam hizmete hazır bir şekilde beklemektedir. Dört adet imama sahip yalıda, her vakit cemaatle namaz kılınabilmektedir. (Ayverdi, 2012, s.171)

Evlerin cami ya da mescit olarak kullanılmasına benzer bir uygulama İbrahim Efendi konağında Ramazan ayında uygulanmaktadır. Ramazan ayında neredeyse her konağın bir köşesinin mescit haline getirilmesi dönemin adet ve geleneklerindedir.

²⁴ Tatar ağası: Posta sürücülerinin başı.

²⁵ Hanende: Şarkı okuyan kimse, şarkıcı.

²⁶ Sazende: Ut, keman, tambur vb. musiki aleti çalan kimse.

²⁷ Taya: Eskiden bir çocuğa süt veren ve bakan kadın.

²⁸ Bacı: Eskiden bir evde uzun süre kalan uzun müddet çalışan yaşlı ve özellikle zenci olan kadınlara verilen unvan.

²⁹ Yanaşma: Gündelikçi.

³⁰ Haremağası: Harem dairesine girip çıkan ve bu bölümde hizmet eden erkek hizmetli.

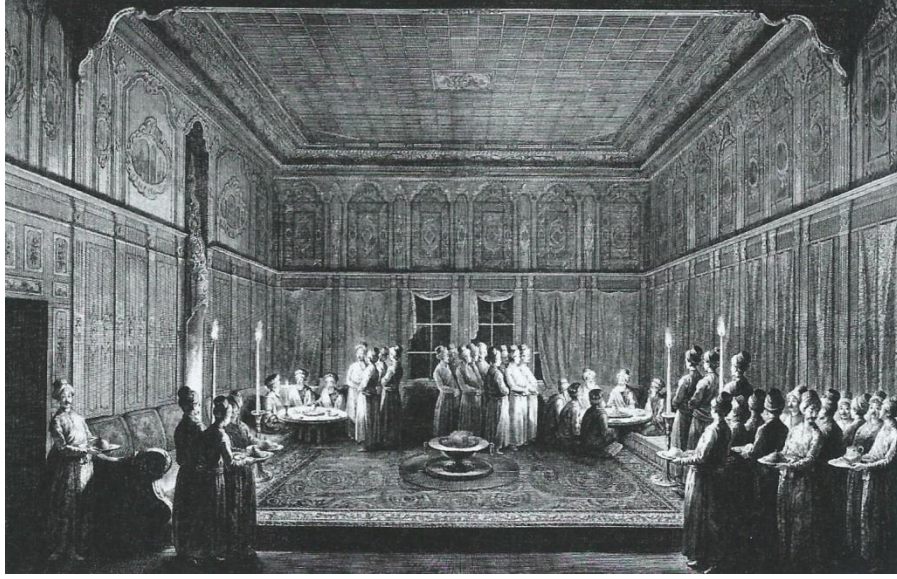
Bu ay boyunca teravîh kıldırmak için bir imam tutulur ve insanlar mescit yerine buraya gelebilirler. Konak halkının dışında da mahallenin tüm insanlarına konağın kapısı açık olur ve insanlar mescit ya da camiye gitmek yerine bu evlerde ibadetlerini yerine getirebilir. (Ayverdi, 2012, s.105)

Örnekleri çoğaltmak gerekirse; Hacı Süleyman Ağa yalısı da teşkilat ve teşrifat açısından önemli bir yere sahiptir. İbrahim Efendi'nin kızlarını büyüten Halet Hanım'ın büyükannesi Zekiye Hanım ve eşi Mısır Vekili Hacı Süleyman Ağa'nın (Ayverdi, 2012, s.19) beraber yaşadıkları yalı kalabalık hizmetli kadrosuna sahip son örneklerden biridir. Hacı Süleyman Ağa yalısı İbrahim Efendi konağından daha önce yapılmış bir yapıdır. İbrahim Efendi konağı, Osmanlı Devleti'nin son konaklarından olması sebebiyle hizmetli kadrosu Hacı Süleyman Ağa yalısına göre azalmış haliyle karşımıza çıkar.

Ayverdi, Hacı Süleyman Ağa yalısının düzen ve işleyişini detaylı bir şekilde ele almıştır. Yapı hacim olarak yalıdan çok minyatür bir saray gibidir. Halayık, taya, lala³¹, kavas, haremağası, uşak, aşçı, bahçıvan, arabacı, kürekçi ve yamaklarıyla Osmanlı ihtişam devirlerinin son merkezlerinden biridir. (Ayverdi, 2012, s.25)

Hacı Süleyman Ağa yalısının teşkilat ve teşrifatından kısaca söz edecek olursak, bu yalıda tüm hazırlıklar bir seremonidir. En önemli hazırlıklardan biri, ev halkına sofra kurulmasıdır. Cariyeler öncelikle sofra örtüsünü yayar ardından üzerine dört ayaklı şâhi ve sini yerleştirilerek kurulan sofranın etrafına minderler konulur. Buradan anlaşıldığı üzere o dönemde henüz yemekler yemek odalarında, masalarda yenmeyip geleneksel halini korur vaziyettedir. Odalarda bu durumda işlevselliğini kaybetmemiştir. (Bkz.: s.36) Leğen, ibrik ve havlu tutan halayıkların yerini almasıyla aile yemek sinisi etrafında toplanır. Ayakta bekleyen bir cariye iki elinde tuttuğu yekpare peşkiri sofranın çevresinde oturanların dizlerine büyük bir maharetle atar ve yemek faslı bu son hareketle başlamış olur. (Ayverdi, 2012, s.27)

³¹ Lala: Eskiden büyük ailelerde bir çocuğun bakımı, eğitim ve terbiyesiyle ilgilenen erkek terbiyecisi.

Şekil 85: Bir Sadrazamın Sofrası ve Hizmetli Kadrosu
(D'Ohsson, 1788; Günay, 2014)

Yalıda dikkate değer bir diğer nokta, kiler ve müştemilat bölümü arasındaki taş odalardan biri olan mumhanedir. Yağ ve bal mumları bulunan bu odada vazifeli cariyeye bu mumların temizliği ile sorumludur. Yanan mumların fitillerini kesip kirlenmesine engel olmak bu cariyelerin görevidir. (Ayverdi, 2012, s.28) Son olarak yalıda önemli vazifelerden biri çubukçuluktur. Çubuğun misafire ikramı ve hazırlanışı yetenek gerektiren bir iştir. Çubuk hazırlayan ve ikramda bulunan görevliler; haremde çubuk kalfası, selamlıkta çubukçular, çubukçubaşı ve çubukağalarıdır. Bu çubukçuların kıyafetleri de diğer hizmetlilerden ayrıdır. Ayrıca çubukların odalarda muhafaza edildiği yerlere çubukluk ya da binada ayrı bir yer olan çubuk odaları bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.30)

Şekil 86: Çubuk İçen Efendiler, Hizmetliler ve Sağda Bulunan Çubukluk (Stanislaw August Paniatowski, 1780; Günay, 2014)

Vezir konaklarının hizmetli kadrosuna ve görevlerine değinilip, örnekler verildikten sonra, İbrahim Efendi konağının teşkilat ve teşrifatına geçebiliriz. İbrahim Efendi konağı devrin vezir konaklarından birisidir ancak örneklerini verdiğimiz yapılardaki kadar kalabalık bir kadroya sahip değildir. Nedeni ise konağın 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlangıcında yer alması ve bu zaman diliminde hizmetliler kadrosunun azalmış ve son haline kavuşmuş olmasıdır. (Ayverdi, 2012, s.39)

İbrahim Efendi konağının düzeni ve işleyişi harem bölümünün kalfalar odasında, selamlık bölümünün ise ağalar odasında planlanmaktadır. Kalfalar odasında; çamaşır, ütü, temizlik, yorgan kaplama, konakta bulunan eşyaların tamiri, eksilen ya da kırılanların yerine yenilerinin konulması, hizmetliler kadrosunun elbiseleri, ambarların, konsolların, dolapların düzenlenmesi gibi işler ayarlanmaktadır. Konağın hanımlarının oda ihtiyaçları da buradaki halayıklar tarafından konuşulup ayarlanır. (Ayverdi, 2012, s.47) Konaktaki hanımların odasına sadece o odada görevli kalfalar ya da halayıklar girebilmektedir.

Dalkavuk, bohçacı, terzi, işlemeci ve mahallenin ihtiyaç sahibi kimseleri kalfalar odasında ağırlandırılmaktadır. Ancak konağın hanımları tarafından çağırıldıkları zaman üst kata çıkabilirler. Bu noktada konaklarda yaşanan güzel olaylardan birisi de yukarı kat kalfalar odasında ağırlandırılan kişilerden yani teferruatından haberdar edilmez. Hanımlar yukarıda sohbet ederken, misafiri bitmeyen konağın bu bölümünde kalfalar sanki başka bir mekânda yaşamaktadır. (Ayverdi, 2012, s.205) Konaklarda harem ve

kalfalar odası birbirinden çok iyi soyutlanmış, hanımlar gerekmediği sürece rahatsız edilmemiştir. Gelen bu kişilerin arasında uzun süre kalacak olanlar ise konağın daima zemin katında misafir edilir. (Ayverdi, 2012, s.45) Sedad Hakkı Eldem'in belirttiği gibi konakların sosyal etkisinin tüm mahalleye yayılmasına (Eldem, 1986, s.15), İbrahim Efendi konağının tüm mahalleliye kapısının açık olması örnek olarak gösterilebilir.

Ağalar odasında kalfalar odasındaki kadar yoğun bir hazırlık temposu olmasa da konağın bazı hazırlıkları bu odada yapılmaktadır. Ağalar odasındaki ağaların görevlerinden bazıları mutfaktan yemek tepsilerini alarak hareme ve selamlığa götürmek, lamba şişelerini temizleyip gazlarını doldurmak, kömürü ocakta yakarak mangallara taksim etmektir. (Ayverdi, 2012, s.72)

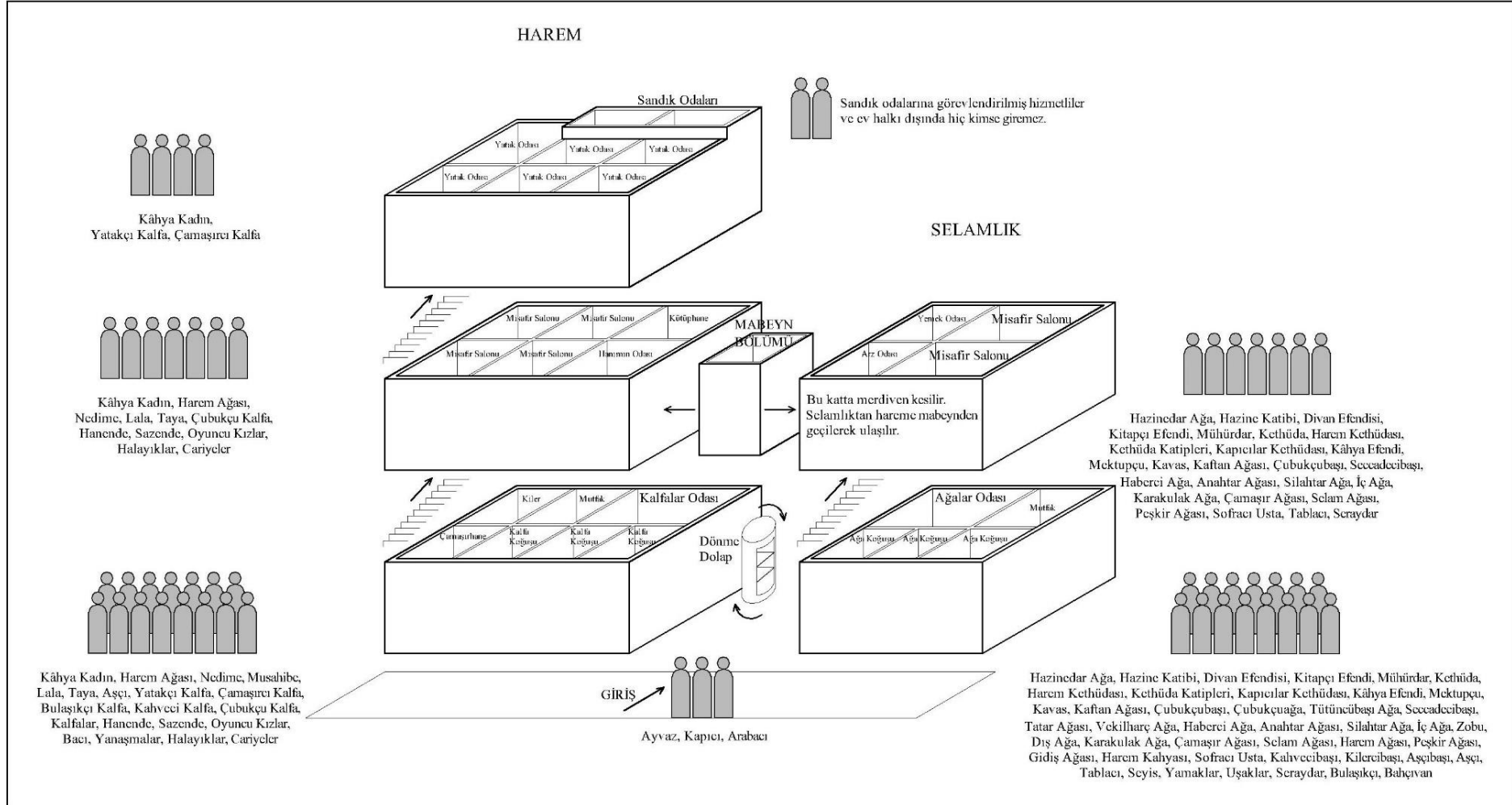
Konağın selamlığında ise, dış ağası, gidiş ağası, haremağaları, seyisler, uşaklar, aşçılar, bahçıvanlar ve yamakların oluşturduğu daimi bir kalabalık ve hareketlilik vardır. (Ayverdi, 2012, s.65) *“Konaklarda selamlık daireleri derecelerine göre hizmetlere ayrılan ağalara, uşaklara teslim olunur, bunlara başağa ve kâhya efendi nezaret etmektedir.”* (Mümtaz, 2011, s.16)

İbrahim Efendi konağının kapısının önünde daima işlemeli şalvarı, sırmalı ceket, takkesi ve kuşağı ile ayvaz beklemektedir. Misafirler daha kapıyı çalmadan onları karşılar ve karşıladığı misafiri haremağasına devreder. Haremağası konağa gelen hanımların ya da beylerin koluna girerek arabadan indirir ve hanım ise harem kapısına götürür kalfalara teslim eder, erkek ise selamlığa götürerek görevli ağaların yanına bırakır. Misafir gündüz vakti, Efendi'nin evde olmadığı bir saatte gelmişse görevlendirilmiş bu ağalar misafiri ağırlamakla görevlidir. Fesleri başlarında, ceketleri sırtlarında, önleri ilikli hazır vaziyette bekleyen bu ağalar, misafiri eğilerek büyük bir saygıyla karşılar, misafirin makamına ve vaziyetine göre dinlenme odalarından birine alır. Efendi eğer evde değilse, evde olmadığı hemen söylenmez, misafir oturduktan sonra başka bir ağa kahve getirerek kısa bir müddet burada ağırlanır. Bu sırada Efendi eve gelmiş ya da haremde selamlığa geçmiş ise haberci ağa gelerek misafiri teşrifatla alıp Efendi'nin yanına götürür. (Ayverdi, 2012, s.66)

Eğer Efendi gecikecekse ya da gelemeyecekse kahvenin ardından şerbet ikram edilerek ağalar misafirden özür dilercesine beklemenin boşuna olduğunu hissettirir. Bu esnada gelen misafirin yanında bulunan gidiş ağası da ağalar koğuşuna alınıp aynı

şekilde kahve ve şerbet ile ikramlandırılmış olur. Bu şekilde bir merasim sergilenmesinin sebebi eve gelen misafir, evin sahibi olsun ya da olmasın, mutlaka bir müddet oturmalı, yiyip içmelidir ki; ev, ikram ve izzet konusunda görevini yerine getirmiş olsun. Tüm konaklar bu misafirperverlik geleneğine uyar ve eve gelen misafir, bir şekilde ağırlandıktan sonra gönderilmektedir. (Ayverdi, 2012, s.67)

Verdiğimiz örneklerdeki yalıların ve İbrahim Efendi konağının işleyişini göz önüne alarak; Osmanlının kökleşmiş medeniyetinin önemli bir parçası olan bu konutlarda mühim olan en sade işlerin ve günlük hayatın dahi bir anlayışı ve düzeni olmasıdır. Devlet, idare ve siyaset hayatında olduğu kadar, toplumların yaşayış biçimlerinde de üslup ve düzen vazgeçilmez unsurlar olarak yerini almıştır. (Ayverdi, 2012, s.29) 19. yüzyıl başlarında bu nizam ve intizam meşhur konaklarda, köşklere ve yalılarda göreneği, geleneği, ihtişamlı kadrosu ve teşrifatı ile yaşamıştır. (Ayverdi, Nisan 2013, s.171)

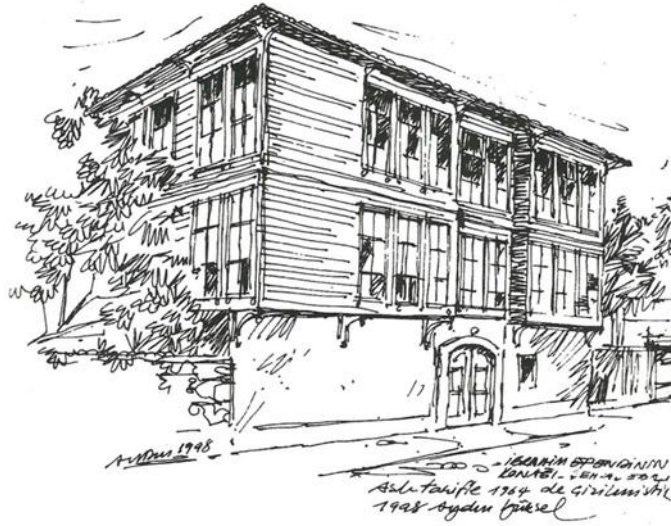

Şekil 87: Konakların Hiyerarşik Teşkilat ve Teşrifatını Gösteren Şema

4.2.2. Mekânsal Özellikleri ve Birimleri

Vezir konaklarının teşkilat ve teşrifatından yola çıkarak dönemin vezir konaklarından biri olan İbrahim Efendi konağının mekânsal özelliklerini ve birimlerini ele alacak olursak, bu konak, dönemin toplumsal etkilerini ve geleneklerini tam manasıyla yansıtan yapılardan biridir. 19. Yüzyıl Osmanlısında konak hayatı ve konak mimarisi bakımından örnek gösterilecek bir yapıdadır. (Ayverdi, 2012, s.43)

İbrahim Efendi, devrin maliye reisi olması sebebiyle konağı da mevkisinin hakkını verecek büyüklükte inşa ettirmiştir. Üç katlı, yayvan, yirmi beş odalı, harem ve selamlık bölümlerinden oluşan konağın iki harem ve bir selamlık bahçesi bulunmaktadır. Harem bölümünde yer alan iç taşlıktan, konağın hem büyük hem küçük bahçesine geçilebilir. Dört köşe forma sahip büyük bahçe, meyve ve süs ağaçlarından oluşan peyzaja sahiptir. Küçük bahçede, bahçe duvarlarının hizasına kadar hamamda kullanılacak kütükler dizilmiş olup bu bölümden külhana bir taş merdivenle çıkılmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.43) Konağın büyük bahçesine özen gösterilmiş ve düzenli bir peyzaj bakımı yapılmış, küçük bahçesi ise daha çok yığınak vazifesini görmüştür.

Şekil 88: Tarife Göre Çizilmiş İbrahim Efendi Konağı
(Aydın Yüksel, 1964; Ayverdi, 2012)

Konağın zemin katında bir dış bir iç taşlık, ahır, kiler, çamaşırhane birimleri yer almaktadır. (Ayverdi, 2012, s.44) Bu katta aynı zamanda taş odalar bulunmaktadır. Soğuk kalması sebebiyle geniş ve loş taş odalardan biri kilere ayrılmıştır. Ülkenin

çeşitli yerlerinden gelen konağın tüm erzakı, bu kilerlerde bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.102)

Birinci katında iki mabeyn kapısı ile ayrılmış harem ve selamlığın on bir tane misafir salonu bulunmaktadır. İkinci yani son kat tamamen yatak odalarına ve sandık odalarına ayrılmıştır. Evin en üst katında bulunan bu sandık odalarının içerisinde aile sahibine ait kıymetli eşyalar saklanmaktadır. Devletin dört bir yanından gelmiş kıymetli eşyalar, merdivenle çıkılan yatak ambarlarının içerisinde bulunan sandıklarda muhafaza edilmektedir. Sandık odalarına girmek evin yasak kuralları arasındadır. Bu odaya yalnızca belirli vazifesi olan hizmetliler ve konak sahipleri girebilmektedir. (Ayverdi, 2012, s.44) Konağın zemin katı hizmete, birinci katı misafire, yemeğe ve oturmaya, ikinci katı ise ev halkının dinlenmesine tahsis edilmiştir.

İbrahim Efendi konağının zemin yani hizmet katında harem bahçesine bakan pencereleriyle kalfalar odası bulunmaktadır. Burası konağın özellikle harem bölümünün günlük hayatının hazırlanıp, düzene sokulduğu bir laboratuvar gibidir. (Ayverdi, 2012, s.47) Kalfalar odasında bulunan gergefte işlenen yorganlar, sözünü ettiğimiz sandık odalarındaki merdivenle çıkılan yatak ambarlarında saklanmaktadır. Avrupa'dan etkilenme sadece konut mimarisinde yaşanmamış, işlenen bu yorganlar, havlular ve yağlıklarda bir zaman sonra tamamen Avrupa taklidi işlere dönüşmüştür. (Ayverdi, 2012, s.48)

Kalfalar odası ayrıca konakta çalışan bayan hizmetliler için bir kahve ocağıdır. Yorulan halayıklar ve kalfalar için burası dinlenme odasıdır. Konakta çalışan hanımlar, burada oturup dinlenir, kahvelerini içer ve sonra işlerinin başına dönerler. Konak halkına ait renk renk, desen desen fincan takımları da kalfalar odasında bulunan dolaplarda muhafaza edilmektedir. Ayverdi, bu dolapların içini dolduran fincanları çiçek bahçesine benzetmektedir. (Ayverdi, 2012, s.62)

Konağın zemin katında bulunan bir diğer birim evin selamlık bölümüne hizmet eden ağalar odasıdır. Kalfalar odası gibi hareketli ve işleyen bir mekândır. Ağalar odasının taşığa bakan penceresinden konağın cümle kapısı görülür, böylece kimin gelip gittiği rahatlıkla içeriden izlenebilmektedir. (Ayverdi, 2012, s.72) Konağın ağalarının dinlenme yeri olan bu oda en çok İbrahim Efendi'nin evde olmadığı saatlerde dolmaktadır. Uşaklar, mutfağın yanında bulunan büyük koğuştta yemeklerini

yedikten sonra bu odaya geçerek kalfalar odasında olduğu gibi kahvelerini içerler. Ağalar odası ve kalfalar odası bir nevi kahve ocağı gibi işlemektedir. (Ayverdi, 2012, s.70)

Sâmiha Ayverdi, bir başka eserinde bulunan konağın ağalar odasından söz etmiştir. Bu ağalar odasında mumlarla dolu bir avize, duvarın bir köşesinde süslü bir ocak ve etrafında büyük küçük cezveler bulunmaktadır. Sürekli kahve tüketildiği belirtilen bu ağalar odasının kahve ocağı olarak da adlandırıldığı buradan öğrenilir. (Ayverdi, Nisan 2013, s.46) Ayrıca kalfalar odası ile ağalar odası kıyaslandığında, mekânsal özellikleri birbirine benzese de her zaman kalfalar odası ağalar odasından daha tertipli ve temizdir. (Ayverdi, Nisan 2013, s.57)

Şekil 89: 19. Yüzyılda Bir Türk Kahvehanesi
(Guillaume Gustave Berggren, blog.peramuzesi.org.tr)

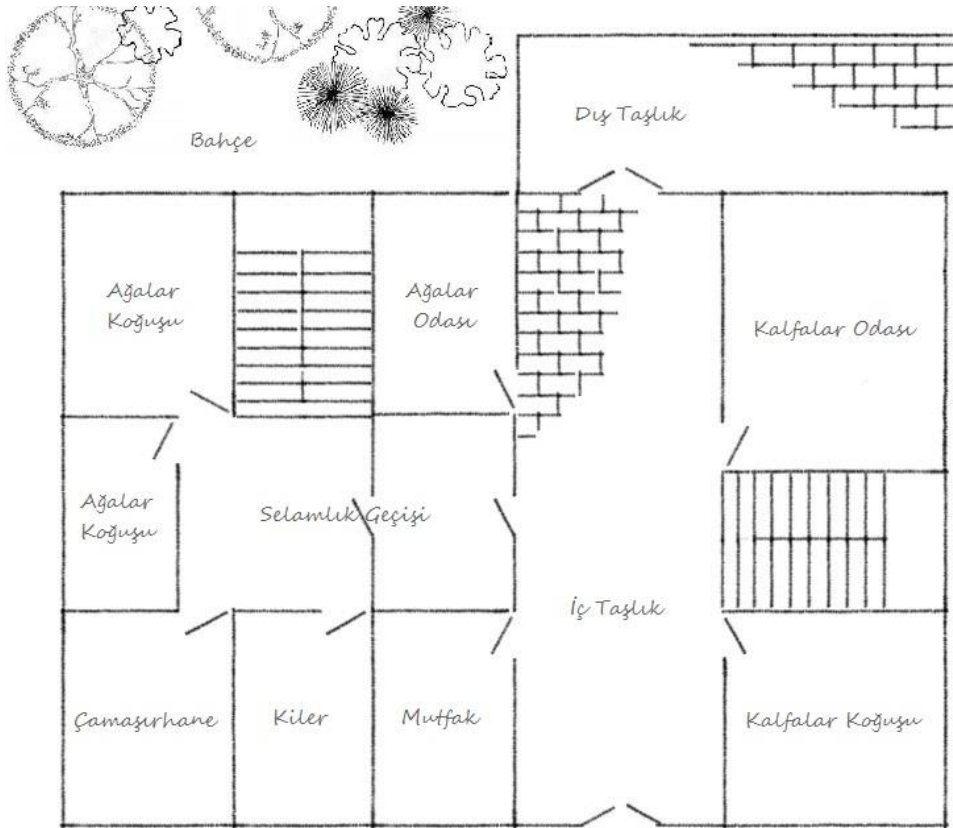
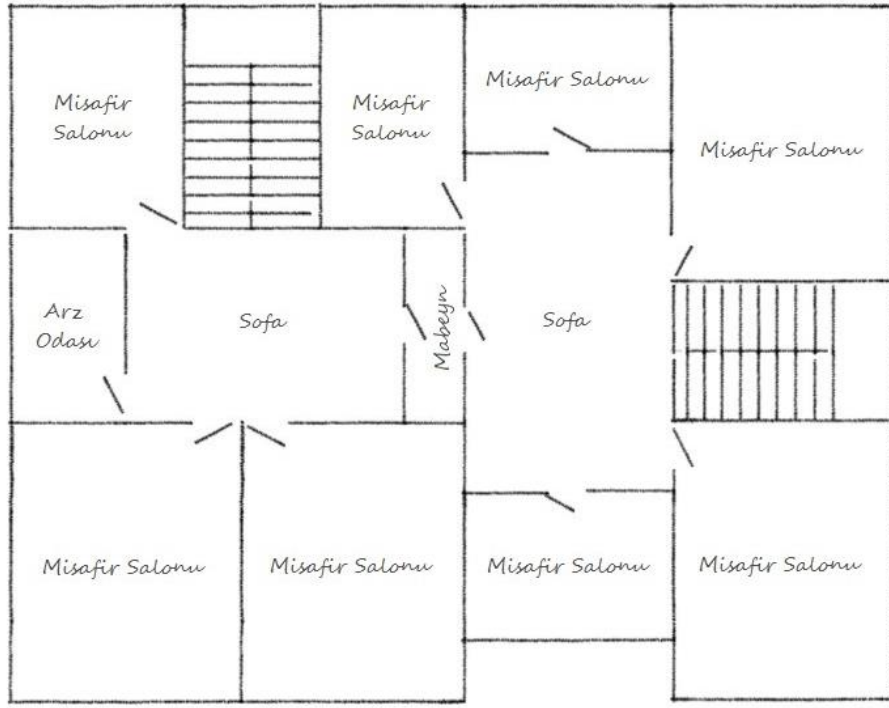
İbrahim Efendi konağının selamlık dairesi konağın dörtte birini kaplamaktadır. Buraya haremdede olduğu gibi büyük taşlığa açılan cümle kapısından girilmektedir. Binek taşı ile ayrılmış mermer taşlıktan geçilerek, ağalar odasıyla koğuşların arasında kalan merdivenden selamlık dairesine çıkılmaktadır. Evin erkeğinin hayatının en büyük kısmını geçirdiği mekân selamlık dairesidir. İbrahim Efendi'nin tam kadrolu selamlık dairesi de bunlardan biridir. (Ayverdi, 2012, s.65)

Ayrıca daha öne belirtildiği gibi Ramazan ayında selamlık bölümünün bir kısmı mescit haline getirilerek ibadet için kullanılmıştır. Bunun için selamlığın büyük salonu ayrılmıştır. Hareme açılan mabeyn kapılarının önü bir paravanla bölünmüş ve

her iki bölüme seccadeler serilerek ibadet için uygun hale getirilmiştir. (Ayverdi, 2012, s.105)

Konağın iki önemli birimi olan harem ve selamlık, genellikle bir duvarla ayrılır ve belirttiğimiz gibi mabeyn kapısıyla birbirine bağlanır. İstanbul konakları bölümünde dile getirdiğimiz gibi, bu iki ana bölümde iletişimi sağlayan bir diğer eleman da dönme dolaplardır. (Bkz.: s.55) İbrahim Efendi konağında da bu dönme dolaplardan bulunmaktadır. Konağın ufak tefek işlerini görmek için yapılmış olan bu dolabın kullanım şekline örnek verilebilir. İbrahim Efendi konağında fazla kahve tüketildiğinden selamlıkta kahve stoku azaldığında vazifeli ağa dönme dolaba vurur ve gelen kalfaya kahvenin azaldığı haber verir. Bunun üzerine kilerci kalfaya haber verilir, çiğ kahve kavrulmak üzere dolaba koyulup çevrilerek selamlığa verilir. (Ayverdi, 2012, s.67)

Yapılan mimari okumalarla İbrahim Efendi konağının zemin kat ve birinci kat krokileri, Sedad Hakkı Eldem'in 19. yüzyıl evlerine ait planları da göz önüne alınarak tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 90: İbrahim Efendi Konağının Mimari Okumalarla Yapılan Tahmini Zemin Kat ve 1. Kat Krokileri

4.2.3. İç Mekânlar

Mimari okumalar yaptığımız İbrahim Efendi Konağı kitabında, İbrahim Efendi'nin konağına ait belirli bölümler aktarılmıştır. Ancak aktarılmayan bazı bölümler, özellikle konağın iç mekânları aynı kitapta yer alan İbrahim Efendi'nin köşkü ve yakınlarının evleri incelenerek aydınlığa kavuşturulabilir. Genellikle köşkler, konaklar ve yalılar devrin modasını takip etmiş ve hem mimari hem de iç mimari bakımdan benzerlik göstermişlerdir. Bu açıdan aynı devirde yer alan diğer yapılar, İbrahim Efendi konağını daha net anlamamız adına yardımcı olacaktır. Yapılar, hem mekânsal özellikleri hem de iç mekânları ile İbrahim Efendi konağı ile karşılaştırılıp benzerlikleri ya da farklılıkları belirtilmiştir.

İbrahim Efendi konağının bulunduğu devir Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Avrupalılaştırmanın en yoğun yaşandığı devirdir. Geleneksel Türk evi bölümünde detaylı olarak aktardığımız gibi planlama, mekânsal özellikler, mimari elemanlar, süslemeler ve bezemelerde ciddi değişimler yaşanmıştır. *“Söz konusu süreç içerisinde, eşyaların da gittikçe Avrupalılaştırmaya başladığı görülmektedir. O dönemde neredeyse her büyük evin sahibi olduğu piyano, birbirinden renkli tasvirlerin yer aldığı tablolar ve heykeller, kerevetler ile sedirlere tercih edilen koltuk ve sandalyeler, her köşeyi dolduran gösterişli aksesuarlar ve süslemeler bunun en bariz örnekleridir.”* (Dere, 2014, s.6)

İbrahim Efendi'nin komşusu ve ahababı olan İbrahim Paşa'nın Bozdoğan kemerini arkasına almış konağı, İstanbul'un o dönemlerdeki tipik konaklarından birisidir ve örnek olarak verilebilir. Harem ve selamlık olarak iki kısma ayrılmış konağın zemin katı tıpkı İbrahim Efendi konağında olduğu gibi hizmet bölümüne ayrılmıştır. Mermer taşlık, kiler, mutfak, dönme dolaplar ve çeşmeler bu katta bulunur. İbrahim Efendi konağından farklı olarak bu katta duvarları av, meyve ve çiçek panolarıyla süslü yemek salonları mevcuttur. (Ayverdi, 2012, s.202) Geleneksel Türk evi, 18. yüzyıl evleri bölümünde bu çiçek panolarından söz edilmiştir. Bu panolar barok üslubun rokoko süslemeleri olarak İstanbul konaklarında yerini bulmuştur. (Bkz.: s.16)

Şekil 91: Sait Halim Paşa Yalısının Av Odası (www.saithalimpasa.com)

İbrahim Paşa konağının birinci katında her biri bir isim almış divanhaneler, piyano odaları ve nakış odaları yer alır. Son kat ise yatak odalarına ayrılmıştır. Bu yatak odalarının mobilyaları tamamen batının etkisini taşımaktadır. Ceviz ağacından yapılmış oyma taçlı dolaplar, tuvalet masaları, aynalar, şamdanlar, komodinler ve tavana tutturulmuş kornişlerden düşen tül, atlas ya da kadife cibinliklerin süslediği yataklarla Avrupalılaşıma çabası çok net izlenmektedir. (Ayverdi, 2012, s.202)

Şekil 92: Avrupa Etkisiyle Evlerde Bulunan Piyano (Ali Sami Aközer, 1889; Özendes, 2005)

Şekil 93: Dolmabahçe Sarayı Harem Bölümünde Bir Yatak Odası (Küçükerman, 2010)

Bu noktada İbrahim Efendi köşkünden de detaylar verilebilir. Ayverdi, sık sık İbrahim Efendi'nin konağı ile köşkünü kıyaslamıştır. İstanbul konakları bölümünde anlatıldığı gibi köşkleri konaklardan ayıran özellik sayfiye yerinde olması ve yaz aylarında kullanılmasıdır. (Bkz.: s.45) İbrahim Efendi de yaz aylarında

Şehzadebaşı'nda bulunan konaktan ayrılır ve Çengelköy'de Havuzbaşı'ndan çıkılan bir tepede bulunan köşküne yerleşir. (Ayverdi, 2012, s.233)

Sayfiye yeri olması sebebiyle köşkün bahçesi konağın bahçesine göre daha geniş tutulmuş ve daha fazla özenli gösterilmiştir. İbrahim Efendi köşkünün bahçe kapısından girilmesiyle başlayan yokuşun düzleşen noktalarına köprülü havuzlar ve çardaklar yerleştirilmiş ayrıca bunların arasına konulan banklarla bu açık hava salonunu izleme fırsatı sunulmuştur. Bahçenin bünyesinde barındırdıkları arasında korular, bağlar, bostanlar, fındıklıklar bulunan tepeler ve vadiler yer almaktadır. Köşke yaklaşıldığında yokuş biter ve çamlı, çınarlı, akasyalı bahçenin ortasına İbrahim Efendi köşkü konumlandırılmıştır. Köşkün bulunduğu üst bahçede etrafı süsleyen çiçek tarhları, zarif çardaklar ve bahçe duvarlarına tırmanmış gül, yasemin, hanımeli salkımları ile burası bir botanik bahçe gibidir. (Ayverdi, 2012, s.234)

Şekil 94: İbrahim Efendi Köşkü
(Aydın Yüksel, 1964; Ayverdi, 2012)

Ayverdi, İbrahim Efendi konağında olduğu gibi köşkün bahçesi, girişleri ve cepheleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Üst bahçenin sol tarafına doğru hareket edildiğinde selamlık merdiveni ile karşılaşılır ve bu merdivenin alt ve üst basamaklarındaki ağalar köşke gelen misafirleri karşılamaktadır. Köşkün sağ tarafında bulunan harem bölümünün girişi ise duvarla ayrılmış harem bahçesinin içinde yer almaktadır. (Ayverdi, 2012, s.234) Harem bahçesinin zemini siyah beyaz çakıllarla döşenmiş ve bu bölüm, evin devamı, üstüne çatı çekilmemiş bir sofası gibi yapıyla bütünleşmiştir. Çatısı olmasa da evle bütünleşmiş bu bahçenin üstü tamamen açık

değildir. Çam ağaçlarıyla örtülü olması sebebiyle evin bir parçası gibi algılanmasını güçlendirmiştir. (Ayverdi, 2012, s.235)

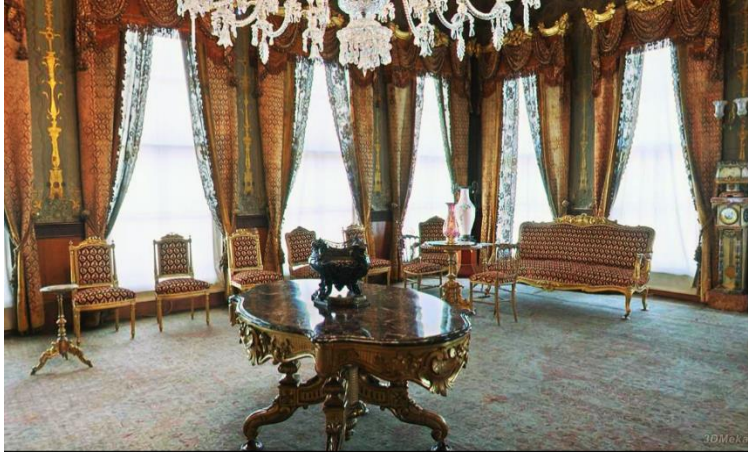
Köşkte akşam yemekleri bu iç bahçede yenilir ve buraya birinci kattan inen çift merdivenle ulaşılır. Bu çift kollu merdiven de bahçe ile köşkü birbirine bağlayarak bahçenin evin devamı gibi algılanmasını sağlamıştır. (Ayverdi, 2012, s.248) Harem bahçesinin bir yanı duvarla, diğer yanı köşkün lodos cephesiyle, karşısı ise kiler ve müstemilat bölümüyle kapalıdır. Yalnızca yüksek bir set üzerinden İstanbul'u gören güney cephesi açıktır. Üç tarafı kapalı fakat açık cephesinden Kuruçeşme, Ortaköy, Beşiktaş, Galata, Sarayburnu, Kızkulesi ve Haydarpaşa panoramasını gören bu set üstündeki harem bahçesi adeta köşkün açık hava salonudur. (Ayverdi, 2012, s.235) Sâmiha Ayverdi'nin bir başka eserinde yine böyle Boğaziçi panoramasına hâkim bir tepede korulu, güzel bir köşk bulunmaktadır. (Ayverdi, Aralık 2012, s.9) Buradan anlaşıldığı üzere köşkler, şehirdeki konaklardan farklı olarak çok daha büyük bir bahçeye sahip olmuş ve tepelerde konumlandırılıp, İstanbul boğazını görebilen yerler tercih edilmiştir.

İbrahim Efendi'nin köşkü, konağı gibi harem ve selamlık olmak üzere iki bölüme ayrılır ve üç katlıdır. Yine konaktaki gibi zemin kat hizmet bölümü için ayrılmış, birinci kat misafire, yemeğe ve oturmaya, son kat ise yatak odalarına ve sandık odalarına bırakılmıştır. (Ayverdi, 2012, s.250) Sözü ettiğimiz konutların hepsi mekân kullanımını bakımından aynı şekilde dizayn edilmiştir.

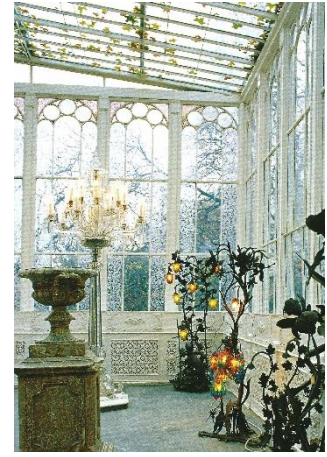
İbrahim Efendi köşkünün selamlık bölümü ikinci katta kesilir ve üçüncü kata yani ev halkının istirahat ettiği kısma devam etmemektedir. Köşkün beyleri, üçüncü kata ulaşmak istedikleri zaman mabeyn kapısından hareme geçerek yukarı çıkabilmektedir. İbrahim Efendi'nin kızlarına ait, son kattaki odaların Boğaz'a bakan pencereleri yere kadar devam eder ve ikinci kata kadar uzanan çam ağaçlarının üzerinden mesafelerin verdiği etkiyle küçülmüş ancak güzelliğini kaybetmemiş deniz, sahilin yalıları ve köşklere seyredilebilmektedir. Bu geniş odalar dönemin mobilyalarıyla zevkli bir şekilde döşenmiştir. (Ayverdi, 2012, s.250)

İstanbul konakları bölümünde dönemin değişmesiyle beraber sedirlerin yerini alan mobilyalardan bahsedilmiştir. (Bkz.: s.53) İbrahim Efendi köşkünün mobilyalarına bakıldığında bu değişim ve batı etkisi rahatlıkla izlenmektedir. Konağın

mobilyalarına göre sayfiye evi olması sebebiyle köşkün mobilyaları daha sade tutulmuştur. Ancak birinci katta bulunan beş büyük salonun eşyaları, konaktakilerle kıyaslanabilecek derecededir. Yani konak ve köşkün mobilyaları benzerlik göstermektedir. Kırmızı ve bej renginin hâkim olduğu salonda marküteri dolaplar, etajerler ve on parçalı koltuk takımı bulunmaktadır. Bu salondan küçük bir diğer salonun mobilyaları “bul”³² eşyası ile donatılmış, ağır bir havaya sahiptir. İngiliz yemek odasıyla bir araya getirilmiş Louis Quinze³³ salon ayrıca rahat sedir ve koltuklara sahip bir başka oturma odası köşkün bu katında göze çarpan ilk mekânlardır. Bu salonların ortasında kalan büyük sofanın önünde ise gün ışığını içeriye alan beyaz ve pastel renklere bir camekân bulunmaktadır. (Ayverdi, 2012, s.251)

Şekil 95: Dolmabahçe Sarayı'nda Louis Quinze Koltuklar
(www.3dmekanlar.com)

Şekil 96: Camlı Köşk
(Küçükerman, 2010)

Son olarak İbrahim Efendi'nin dostlarından Hasib Paşa'nın yalısının özellikleri verilebilir. Beylerbeyi'nin en güzel yapılarından birisi olan bu yalı, 19. yüzyıl Osmanlısında önemli bir yere sahip müze bina gibidir. Yalının girişi bahçeden büyük merkezi sofaya açılmaktadır. Bütün odaların ve salonların da kapıları bu geniş merkezi plan tipine ait sofaya açılır. (Ayverdi, 2012, s.257) Geleneksel Türk evi bölümünde merkezi sofalı plan tipine sahip evler incelenmiş ve örnekler verilmiştir. (Bkz.: s.26)

Sofalar her zaman konaklarda, köşklere ve yalılarda önemli bir yere sahip olmuştur. Ayverdi'nin deyişiyle bu sofalar vücuttaki kalp kadar evler için lüzumlu ve faydalıdır. Ruh ne ise eski zaman evlerinde sofalarda odur. Odaların içerisinde

³² İngiliz Stili demektir.

³³ 1723-1774 yılları arasında yer alan, XV. Louis stili Fransız mobilyası.

oturmaktan, çalışmaktan yorulan insanlar bu sofalarda iklim değiştirircesine ferahlar. Sofayı her zaman geniş tutan Türk mimarlık geleneği, mesken psikolojisini bu şekilde çözmüş olur. (Ayverdi, 2012, s.318) “Nohut oda, bakla sofa” atasözünde sofalarla odalar arasındaki genişlik farkı açıkça belirtilmiştir. “Şayet oda nohut kadar ise, sofa mutlaka bakla kadardır. Yani ondan büyüktür.” (Ayverdi, 2008, s.218)

Hasib Paşa yalısında ve dönemin diğer evlerinde bir başka önemli husus çift ya da çok kollu merdivenlerdir. Bu tarz merdivenlere geleneksel Türk evi bölümünde değinilmiştir. (Bkz.: s.34) Yalının merkezi sofasında bulunan bu merdiven evin dikkate değer bir konumuna yerleştirilmiştir. Pencerelerin ve kapıların üzerinde bulunan yaldızlı kornişlerden sarkan fırfırlı perdeler bu çift kollu merdiveni süslemektedir. (Ayverdi, 2012, s.258) “On dokuzuncu yüzyılda merdiven ev tasarımının önemli öğelerinden biri haline dönüşmüştür. Avrupa'da olduğu gibi bir tür mimari gösteriş aracı olmuştur. On dokuzuncu yüzyıl mimarisinde merdivenlerin olağanüstü gelişmesi Türk ev içlerinin köklerinden kopuşunun nedenlerinden biridir. Anıtsallığa olan barok zevk, ağır klasik trabzanlar ve karmaşık üç kollu merdivenler, eski merdivenlere değişik bir anlayışı getirmiş, iki kat arasındaki lineer ilişki yerine heykelsi bir zevkle tasarlanması ve birincil bir mekân öğesine dönüşen merdivenler yaygınlaşmıştır. Böylece şimdiye kadar var olmayan bir volumetrik duyarlık yaratılmasına öncülük etmişlerdir. Sultanların yeni sarayları ve on dokuzuncu yüzyıl burjuvazisinin konutları merdivenin geleneksel statüsünü değiştirmiştir.” (Kuban, 1995, s.149)

İncelenen bu konutların, Osmanlının son döneminde, tamamen Avrupa'nın etkisi altında olduğu açıkça görülmektedir. Geleneksel Türk evi, 19. yüzyıl evleri bölümünde aktarılan özelliklerin birçoğu bu konutlarda izlenmektedir. (Bkz.: s.17) İbrahim Paşa konağı, İbrahim Efendi köşkü ve Hasib Paşa yalısından verilen örneklerle, İbrahim Efendi konağının tanımlanamayan kısımları, özellikle iç mekânları tahmin edilip aktarılmaya çalışılmıştır. Mekân kullanımı, teşkilat, planlama bakımından birbirine benzeyen bu yapılar dönemin model binalarındandır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geleneksel Türk evinin gelişimi, değişimi ve bu değişimin getirdiği olumlu ya da olumsuz etkiler günümüze kadar çeşitli araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Ayrıntılı bir şekilde bu tezde incelediğimiz gibi hangi dönemlerde ne gibi akımlardan etkilenildiği, cephelerdeki süslemelerde ya da planlarda ne gibi değişiklikler yaşandığı ayakta kalan yapılarda rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Bu bakımdan geçmişten günümüze ulaşan konaklar, köşkler ve yalılar bizlere somut örnekler veren en önemli yapılardır. Fakat bu yapılar mimari yönden incelenirken yalnızca somut yönleriyle yani; yapısal ve mekânsal özellikleriyle ele alındığında eksik ele alınmış olur. Bu konutlar, korunması gereken tarihi birer yapı olmadan önce içlerindeki hayatla bir anlam taşımışlardır.

Bu çalışmada, sözünü ettiğimiz yapıların mimari özelliklerinin yanı sıra bu yapıları birer yaşam alanı yapan değerler üzerinde de durulmuştur. Mekânların nasıl kullanıldığı, hangi bölümlerin ne şekilde değerlendirildiği ve konutlarda ev halkına hizmet eden hizmetli kadrosunun görevleri; konak, köşk ve yalıları tamamlayan unsurlar olmuştur. Çünkü yapılar kullanıldığı zaman bir anlama sahip olmuş, atıl kaldığında ise mimari özelliklerini yitirmişlerdir. Örneğin; tezin içeriğinde aktarılmış olan konaklardaki dönme dolaplar zamanımızda bir şey ifade etmeyebilir. Ancak bu konaklarda hala hayat varken bu dönme dolaplar bir sebeple bir amaca hizmet etmiştir.

Ayrıca konak, köşk ve yalıların günümüzde ziyaret ettiğimiz sıradan bir evlerden ibaret olmadığını bilmemiz gerekmektedir. Döneminde birer devlet dairesi gibi işlediği, mahalle insanlarına yardım eden yönüyle sosyal statüsü ve mektep gibi çalışarak milletin terbiyesinin öncelikle bu evlerde verildiği bilinmezse bu yapılar tam anlamıyla anlaşılmaz ve zamanında ne kadar önemli bir konumda olduğu kavranamaz. Bu ve bunun gibi bilgilere de ancak o dönemlerde yaşamış kişiler vasıtasıyla ulaşılabilir.

Bu açıdan Sâmiha Ayverdi, tespit ve gözlemlerini eserlerine aktarabilmiş en kıymetli yazarlarımızdan birisi olmuştur. Bu çalışmada Ayverdi'nin özellikle İbrahim Efendi Konağı kitabında yer alan belge niteliğindeki anlatılarından yola çıkarak konakların mahalle içindeki yeri, mimari özellikleri ve konak hayatı ele alınmıştır. Konakların çekirdeği olan Geleneksel Türk evi tezin ilk bölümünde incelenerek bu

yapıların geçirmiş olduğu süreç araştırılmıştır. İstanbul konakları bölümü ise İbrahim Efendi konağındaki hayatı anlamamız adına zemin oluşturmuştur. Son olarak İbrahim Efendi konağı; mahallesiyle, mekânsal özellikleriyle ve hayatıyla beraber ele alınarak bir bütün olarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, günümüzde birçoğu yeniden işlevlendirilmiş olan konak, köşk ve yalıların, bir zamanlar nasıl bir mahallede var olduğunu, mimari özelliklerini ve meknlarının aslında ne şekilde kullanıldığını belgeleyerek bir sonraki nesillere aktarmaktır. Zira zamanımızın hızla değişen İstanbul’unda ve diğer şehirlerinde anlaşılması zor olan bu yapıların ileriki zamanlarda idrak edilmesi daha da g olacaktır. Bu alışma günümüzde çoğu kaybolmuş ve gelecekte kaybolmaya devam edecek bu yapıların hem mimari özellikleri hem de içinde barındırdığı hayatıyla unutulmamasına bir nebze yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alan, Selami: Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Üç Temel Mekân: Konak, Köşk ve Yalı, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ekim 2005.
- Andı, Fatih: Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Osmanlı İstanbul'unu Yapan Bir Unsur Olarak Mahalle, Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u, Kubbealtı Neşriyatı, 1.b., Şubat 2014.
- Aras, Rahmi: Mobilya Stilleri, Bizim Büro Basımevi, 1.b., Ankara 2003.
- Ateş, Muhammet: Geleneksel Türk Konutlarının Plan Kurgusu ve Karakteristik Özelliklerinin İrdelenmesi, Restorasyon ile Birlikte Yeni İşlev Verilen İstanbul Konaklarının İncelenmesi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Mayıs 2008.
- Ayverdi, İlhan: Topaloğlu, Ahmet: Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugatı, 1.b., İstanbul 2007.
- Ayverdi, Sâmiha: Batmayan Gün, Kubbealtı Neşriyatı, 7.b., İstanbul, Aralık 2012.
- Ayverdi, Sâmiha: Boğaziçi'nde Tarih, Kubbealtı Neşriyatı, 8.b., İstanbul, Ocak 2013.
- Ayverdi, Sâmiha: Hâtıralarla Başbaşa, Kubbealtı Neşriyatı, 3.b., İstanbul 2008.
- Ayverdi, Sâmiha: İbrâhim Efendi Konağı, Kubbealtı Neşriyatı, 12.b., İstanbul 2012.
- Ayverdi, Sâmiha: İnsan ve Şeytan, Kubbealtı Neşriyatı, 7.b., İstanbul, Nisan 2013.
- Ayverdi, Sâmiha: İstanbul Geceleri, Kubbealtı Neşriyatı, 9.b., İstanbul, Nisan 2013.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey: Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı, Kitabevi Yayınları, 3.b., İstanbul 2007.
- Batur, Enis: Okuma Lâmbası. Nesir Üzerine (II), Cumhuriyet Gazetesi, Ağustos 2001.
- Bayar, Nevnihâl: Sâmiha Ayverdi'ye Bir Yolculuk, Kitap Haber, Haziran – Temmuz 2006.

Bektaş, Cengiz: Türk Evi, Yem Yayın, 1.b., İstanbul 2013.

Binark, İsmet: Samiha Ayverdi Bibliyografyası-2, Kubbealtı Neşriyatı, 1.b., İstanbul 2007.

Cansever, Turgut: Divan Şiiri ile Osmanlı Şehrinin ve Mimarlığının Ortak Temelleri, Yağmur Dergisi, sy.6, Ocak – Şubat – Mart 2000.

Cansever, Turgut: İslâm'da Şehir ve Mimari, Timaş Yayınları, 5.b., İstanbul 2009.

Cansever, Turgut: Osmanlı Şehri, Timaş Yayınları, 2.b., İstanbul 2010.

Cansever, Turgut: Türk Evi'nin Mimarisi, Yeni Türkiye Yayınları, c.12., Ankara 2002.

Çelik, Zeynep: The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century, University of California Press, 2.b., 1993.

Dağdelen, İrfan: Alman Mavileri: 1913-1914 1.Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul 2006.

Dere, Mustafa: Türk Romanında Konak ve Yalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ocak 2014.

Dördüncü, Mehmet Bahadır: II. Abdülhamid Yıldız Albümleri Mekke – Medine, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2006.

Ekdal, Müfid: Kapalı Hayat Kutusu Kadıköy Konakları, Yapı Kredi Yayınları, 5.b., İstanbul 2014.

Eldem, Sedat Hakkı: Türk Evi I: Osmanlı Dönemi, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul 1984.

Eldem, Sedat Hakkı: Türk Evi II: Osmanlı Dönemi, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul 1986.

- Eldem, Sedad Hakkı: Türk Evi III: Osmanlı Dönemi, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul 1987.
- Günay, Reha: İstanbul'un Kaybolan Ahşap Konutları, Yem Yayın, 1.b., İstanbul 2014.
- Hasol, Doğan: Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yem Yayın, 12.b., İstanbul 2012.
- Karahan, Arzu: Ethem Paşa Konağı Rekonstrüksiyon Projesi ve İrdelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Haziran 2010.
- Kocakaplan, İsa: İhtişâmdan Çöküşe. Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi (Bir Kadın... Bir Yüzyıl... Sâmiha Ayverdi), Mayıs 2005.
- Kortan, Enis: Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği, Boyut Yayıncılık, 6.b., İstanbul 2013.
- Kuban, Doğan: Türk "Hayat"lı Evi, Ziraat Bankası Yayınları, İstanbul 1995.
- Kuban, Doğan: İstanbul Yazıları, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, c.43, İstanbul 1998.
- Küçükerman, Önder: Anadolu'da Geleneksel Türk Evinde Mekân Organizasyonu Açısından Odalar, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1973.
- Küçükerman, Önder: Kendi Mekânın Arayışı İçinde Türk Evi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 6.b., İstanbul 2007.
- Küçükerman, Önder: Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray "Topkapı" ve "Dolmabahçe", Yapı Kredi Yayınları, 2.b., İstanbul 2010.
- Mert, Talip: "İbrahim Efendi Konağı"nın Efendisi İbrahim Ata Efendi, Kubbealtı Akademi Mecmuası, sy.3, Temmuz 2006.
- Mümtaz, Ahmet Semih: Eski İstanbul Konakları, Kurtuba Kitap, 1.b., İstanbul 2011.
- Orman, İsmail: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi, c.26, İstanbul 2013.

- Özemre, Ahmed Yüksel: Üsküdar'da Konak Hayatı, Kubbealtı Akademi Mecmuası, y.32, sy.3, Temmuz 2003.
- Özendes, Engin: Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul, Yem Yayın, 3.b., İstanbul 2005.
- Püsküllüoğlu, Ali: Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınları, 1.b., Ankara 2012.
- Şimşek, Mehmet Sami: İstanbul'un 100 Köşkü ve Konağı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2011.
- Işın, Ekrem: İstanbul'da Gündelik Hayat, Yapı Kredi Yayınları, 5.b., İstanbul 2014.
- Tonguç, Saffet Emre; Yale, Pat: Boğaz Hakkında Her Şey, Boyut Yayıncılık, 2.b., İstanbul 2012.
- Tonguç, Saffet Emre; Yale, Pat: İstanbul Hakkında Her Şey, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2.b., Ankara 2000.
- Ülger, Mustafa: 19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.13, sy.1, Ocak 2008.
- Yetiş, Kazım: Sâmiha Ayverdi'de "İstanbul Medeniyeti" Kavram ve Unsurları, Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u, Kubbealtı Neşriyatı, 1.b., Şubat 2014.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.tarihkentlerbirliđi.org>

<http://www.saithalimpasa.com>

<http://www.diriklik.com>

<http://blog.peramuzesi.org.tr>

<http://www.3dmeđanlar.com>